Кудряшов А.А.
Подписан: Кудряшов А.А.
DN: C=RU, O="МБОУ ""Таушкасинская СОШ им Г.Т. Прокопьева", CN=Кудряшов А.А., E=sh_rzivil5@rchuv.ru
Основание: Я являюсь автором этого документа
Местоположение: директор
Дата: 2024.04.08 16:54:12+03'00'
Foxit Reader Версия: 10.1.3

Приложение

к основной общеобразовательной программе

основного общего образования

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

«Таушкасинская средняя общеобразовательная школа имени полного

кавалера орденов Славы Германа Терентьевича Прокопьева»

Цивильского муниципального округа Чувашской Республики

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по чувашской литературе

5-9

(классы)

2023-2024 уч. год

(сроки реализации)

Рабочую программу разработал (-а): Александрова И. Л

Ф.И.О.

должность: учитель чувашской литературы

Таушкасы 2023

Ăнлантарса пани

Çак ĕç программи Тавăшкассинчи пĕтĕмĕшле пĕлӳ паракан шкулăн пĕтĕмĕшле вĕренӳ программин уйрăлми пайĕ пулса тăрать, шкулăн вĕренӳ планне пурнăçлать. Ĕç программине аяларах панă документсене тĕпе хурса йĕркеленĕ:

- стандарт**:** Федеральный компонент государственного стандарта общего образования. Ч.II. Среднее (полное) общее образование. Министерство образования и науки Российской Федерации. - М.2004.

- Государственные образовательные стандарты начального общего, основного общего, среднего (полного) общего образования в Чувашской Республике. Национально-региональный компонент.- Чебоксары, 2007.

- Концепция федеральных государственных образовательных стандартов общего образования: проект / Рос. акад. образования; под ред.А.М.Кондакова, А.А.Кузнецова. – М.: Просвещение, 2008.- 39с.- (Стандарты второго поколения).

- Фундаментальное ядро содержания общего образования: проект / под.ред. В.В.Козлова, А.М.Кондакова. – М.: Просвещение, 2009. -48с. – (Стандарты второго поколения).

- программа: Тăван литература. Тĕслĕх программа: чăваш шкулĕн 5-9 класĕсем валли /Чăваш Республики Вĕренӳ тата çамрăксен политикин министерстви; Н.Г.Иванова: Е.А.Майков хатĕрленĕ. - Шупашкар: Чăваш кĕнеке издательстви: 2015.

Çак программăпа 7 класра пĕр вĕренекен-ЗПР.

Чăваш литератури программи: чăваш шкулĕн 5-11 класĕсем. З.С.Антонова, Н.Г.Иванова, В.П.Никитин (Станьял).- Шупашкар, 2003.

- вĕренӳ пособийĕ: 1.Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.5-мĕш класс валли/ Н.Г.Ивановăпа П.Н.Метин çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2013

2. Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.6-мĕш класс валли/ Н.Г.Ивановăпа З.С.Антонова çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2009.

3. .Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.7-мĕш класс валли/ З.С.Антоновăпа П.Н. Метин çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2010.

4. Чăваш сăмахлăхĕ: 8-мĕш класăн вĕренӳпе вулав кĕнеки / В.П.Станьял хатĕрленĕ. – Шупашкар: Чăваш кĕнеке издательстви, 2011. – 318с.

5. Чăваш литератури: Вăтам шкулăн 9-мĕш класĕ валли / В.П.Никитин (Станьял) пухса-çырса хатĕрленĕ. – Шупашкар: Чăваш кĕнеке издательстви, 2014. – 335с.

.

2. Килти вулав кĕнеки. 5-мĕш класс валли/ Н.Г.Иванова çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Ча̀ваш кĕнеке изд-ви. 2014.

3. Килти вулав кĕнеки. 6-мĕш класс валли/ Г.Г.Ивановпа Е.Г.Крышкина çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Ча̀ваш кĕнеке изд-ви. 2007.

4. Килти вулав кĕнеки. 7-мĕш класс валли/ Г.Г.Иванова çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Ча̀ваш кĕнеке изд-ви. 2008.

Вĕренӳ предметне пĕтĕмĕшле хаклани

Чăваш шкулĕшĕн тăван литература (чăваш литератури) вĕрентӳ предмечĕ кăна шутланмасть - вăл сапăрлăх (воспитани) мелĕ те. Шкулти литература вăл – вĕренекенсенче патриотла-гражданлăхпа (элтешлĕх) илемлĕх туйăмĕсене йĕркелекен ӳнер. Ăна ни пĕлӳ мăскалĕпе, ни хăнăхусен кушелĕпе виçме пулмасть. Çна вĕренсе тухнă ачасен çынлăх пахалăхĕсемпе кăна хаклама пулать тет В.П. Станьял. «Тăван литература» предмет урокĕсем – тăван халăхĕн илем урлă куранакан ăс-хакăлне, чун хавалне: аптраманлăхне ăша хывмалли ĕç мелĕ. Тăнпа чун урлă кĕнĕ ĕненӳ çеç шанчăклă сапăрлăх пулать. Çакăнта палăрать те ĕнтĕ тăван сăмахлăхĕн хăвачĕпе вăрттăнлăх. Тăван литературăна вĕрентес ĕçĕн тивĕçĕ вăл - предмет лартнă тĕллевсене пурнăçа кĕртесси. Вĕсен шутĕнче илемлĕ хайлава вуласа ăнланма, ăс-хакăл культуринчи унăн вырăнне курма, сăмах ӳнерĕн тĕслĕхĕпе хăй тĕллĕн ĕçлеме пултаракан вулакана хатĕрлесси.

Этеме пархатарлă туйăмсем кӳрекен çăл куç вăл - ӳнер. Унăн уйрăлми пĕр пайĕ - литература. Литература - сăмах ăсталăхĕ. Шкулта илемлĕ литература вĕрентессин чи тĕп тĕллевĕсенчен пĕри вăл ырăпа усал, йĕркелĕх, çынлăх хаклавĕсем, çут çанталăка, чĕрĕ чуна юратни, çыннăн чун-чĕре пуянлăхĕ, сăпайлăхĕ, ырăлăхпа сапăрлăх ăнлавсене ăнкарасси. Илемлĕ литература хускатнă çак ыйтусем тĕрлĕ вăхăтра, тĕрлĕ социумра, халăх хушшинче тĕрлĕрен пулма пултараççĕ. Çак ыйтусем вара яланах гуманитари предмечĕсем çине тиеннĕ. Шкул вĕрентĕвĕн тытăмĕнче çак предмет ачана пур енлĕн аталантарма пулăшать.

Тăван литературăна вĕреннĕ майăн шкул ачисем пурнăçри пулăмсене хак пама, тĕрлĕ лару-тăруран çынлăха çухатмасăр тухма хăнăхаççĕ.

Литература (вырăс, чăваш, тĕнче) тавра курăмпа тĕнче курăма никĕслеме пулăшать, чи тĕпри вара - хăйĕн харкамлăхне çирĕплетме, хăйĕн харкамлăхне туйма пулăшасси. Ӳссе çитĕнекен ăрăвăн кăмăл-сипетне, хăнăхăвне, тыткаларăшне йĕркелеме ытларах литература предмечĕ пулăшать. Çавăнпа та тăван литературăна шкулта вĕрентнин пĕлтерĕшне илеме курма-туйма хăнăхнипе анчах çыхăнтармалла мар. Чи сумлă (пархатарлă) функцисенчен тĕпри вăл - çын тата этем сăн-сăпатне туллин, пур енлĕн аталантарассипе çыхăннă. Тăван халăхăмăрăн, унăн аваллăхĕпе чĕлхине, культурине юратма-хисеплеме вĕрентесси пулмалла.

Наци шкулĕ валли хатĕрленĕ тăван литературăн тĕслĕх программи - предмета шкул ачисен мĕн чухлĕ пĕлмеллине палăртакан документ. Вĕренӳ планĕн кирек хăш варианчĕпе вĕренекенсен те пĕтĕмĕшле пĕлӳ паракан тĕп е вăтам шкулта, пĕлӳ шайĕ программăра кăтартнине тивĕçтермелле. Тăван литературăпа хатĕрленĕ тĕслĕх программăра вĕрентĕвĕн кашни тапхăрнĕче мĕнле ĕç тумаллине кăтартнă. Унта халăх сăмахлăхĕпе литература хайлавĕсене вĕренесси тĕп вырăн йышăнать. Программăра халăх сăмахлăхĕпе литературăна шкулта ӳнерĕн пĕр тĕсĕ тесе вĕрентме сĕннине тĕпе хунă.

«Тăван литература» предметпа Вĕренӳ программине литература аталанăвĕн авалхи, вăтам, хальхи çитĕнĕвĕсене шута илсе çыхăнуллă сыпăнтарса хатĕрленĕ.

Тĕслĕх программăна кĕртнĕ вĕренӳ материалĕн тĕллевĕ – ачасене тăван литературăн аталану çул-йĕрне, уйрăмлăхĕсене ăнланма, предметпа çирĕп пĕлӳ илме пулăшасси.

«Тăван литература» предмета вĕренессине темăсем тăрăх (5-7 классем) тата историпе хронологи принципне (8-9 классем) пăхăнса йĕркеленĕ. Тăван литературăн тĕслĕх программине (5-9 классем валли) ачасен çулне кура **икĕ тапхăрлă тунă – 5-7 тата 8-9 классем**. Пĕрремĕш тапхăрта – 5-7 классем, культурăн традициллĕ контекстне

халăх педагогики никĕсĕ çинче йĕркеленĕ тематика принципĕ тĕпре. Кунта чăваш халăх сăмахлăхĕпе литературин пуçламăш пĕлĕвне памалла. Иккĕмĕш тапхăрта – 8-9 классем, тăван литературăн тапхăрлă вĕрентĕвне халăх кун-çулне, культура аталанăвне вăхăтпа талккăш сарăмĕнче пăхмалла. Вăталăх пусăмра (8-9-мĕш классем) вĕренме хайлавсене литература историйĕн тапхăрĕсемпе мар, унăн пахалăхне шута илсе суйланă. Хальхи вăхăтра 9 класран вĕренсе тухакансем тĕп пĕлӳ илеççĕ.

«Тăван (чăваш) литература» предмета вĕрентессин тĕллевĕсем

Тăван литературăна вĕренни лартнă тĕллевсене пурнăçа кĕртме пулăшмалла. Тĕллевсем пĕлӳ, ăслай, хăнăху шайĕнче пулаççĕ. Чăваш литератури предмечĕн тĕп тĕллевĕ вăл - шкул ачин кăмăл-сипетне йĕркелесе аталантарасси. Тăван литературăна шкулта вĕрентни чăваш ачисемпе çамрăкĕсен наци туйăмĕпе мăнаçлăхне аталантарма пулăшать, çав туйăма килес ăрусем патне çитерме çын чунĕнче никĕс хывать. Чăваш литератури шкул ачин чăвашлăх туйăмне аталантарма пулăшать. Шкулти вĕренӳ предмечĕ пулнă май вăл ачасене ĕç-пуçа пурнăçри пулăмсене чăвашла курма, вĕсем пирки чăвашла шухăшлама, вĕсене чăвашла хаклама вĕрентет.

Кирек мĕнле ĕçĕн те хăйĕн пĕтĕмĕшле тĕллевĕ пур. Çав шутра вĕрентӳ ĕçĕн те. Кашни вĕрентекеншĕн вĕрентӳ тĕллевĕсем уçăмлă пулмалла. Тĕллевсене палăртнă май çакна шута илмелле: 1) пурнăç ыйтнине тивĕçтересси; 2) тăван литератури историйĕн аталанăвне тĕпе хурасси; 3) педагогикăпа психологи, меслетлĕх ăслăлăхĕсен кăтартăвĕсене пурнăçласси; 4) тăван литературине чĕлхе вĕрентĕвĕпе, чĕлхе культурипе, историпе, этикăпа, эстетикăпа, вырăс литературипе, тĕнчелитературипе, тĕрлĕ ӳнерсемпе, психологипе çыхăнтарса вĕрентни. Литература тĕнчене илемлĕх мелĕсем çине таянса çутатать, этемĕн пурнăçне литература геройĕсем е автор урлă кăтартса парать. Чун-чĕрене пăлхатни шкул ачин илем туйăмне аталанма пулăшать. Чăваш литературине вĕрентессин тĕллевĕсене икĕ ушкăна уйăрнă, 1) тăван литературине вĕрентессипе çыхăннă ятарлă тĕллевсем; 2) ытти предметсене вĕрентессипе çыхăннă пĕтĕмĕшле тĕллевсем. Вĕсем çаксем.

1. Ятарлă тĕллевсем,

- чăваш халăх сăмахлăхĕпе çыруллă сăмахлăх хайлавĕсен чи паха тĕслĕхĕсемпе паллаштарни;
- ачасене ӳнерсен тата сăмах ӳнерĕн пулăмĕсене тĕрĕс ăнланма, ăша хывма вĕрентни;
- шкул ачин тавра курăмĕпе тĕнче курăмне аталантарма пулăшни, ачасен харкамлăх ăнне халăх педагогикипе эстетики, кăмăл-сипечĕпе философийĕ урлă çирĕплетме, хăйĕн харкамлăхне туйма пулăшни;
- шкул ачин кăмăл-сипет тата культура никĕсне, чи малтан чăвашсен традициллĕ тĕнче ăнланăвне пур енлĕн аталантарни;
- вулавпа вĕренӳ урлă илемлĕх ăнкарăвне, тĕрĕслĕх туйăмне тарăнлатса пыни;
- илемлĕ сăнарпа сăнарлăх пĕлĕвне туйма, хаклама хăнăхни, çыхăнуллă шухăшлава тарăнлатса пыни.

2. Пĕтĕмĕшле (сапăрлăх) тĕллевĕсем:

- ĕç хăнăхăвĕсене йĕркелесси, вĕренекенсене ытти халăх ă н литературипе паллаштарни, справочниксемпе, энциклопедисемпе усă курма вĕрентни;
- пуплев-хутшăну культурине аталантарни;
- ачасен шухăшлавĕпе пултарулăхне аталантарни;
- общество пурнăçĕн пулăмĕсене, кулленхи пурнăç тупсăмĕпе çыхăннă проблемăсене тарăннăн ăнланма пулăшни;
- тĕрлĕ предмет çыхăнăвĕсене пĕтĕмлетме пĕлни;
- чăваш халăх сăмахлăхĕпе çырулла сăмахлăх хайлавĕсен чи паха тĕслĕхĕсемпе паллашни;
- ӳнерсен тата сăмах ӳнерĕн пулăмĕсене тĕрĕс ăнланма, ăша хывма вĕренни; вулавпа вĕренӳ урлă илемлĕх ăнкарăвне, тĕрĕслĕх туйăмне тарăнлатса пыни.

«Тăван (чăваш) литература» предметăн базис вĕренӳ планĕнчи вырăнĕ

Вĕренӳ учрежденийĕнче тăван литература сехет шучĕпе базис планне пăхăнса тăрать. Çирĕплетнĕ вĕренӳ планĕ 5-мĕш класра тăван литература вĕрентме 70 сехет (эрнере 2 сехет), 6-мĕш класра – 105 сехет (эрнере 3 сехет), 7-мĕш класра – 70 сехет (эрнере 2 сехет), 8-мĕш класра-68 сехет(эрнере 2 сехет), 9-мĕш класра – 51 сехет (эрнере 1.5) уйăрнă.

Вĕренӳ компетенцийĕсем

Вĕренӳ тĕллевĕсем ачасен тăван литература пĕлĕвĕн (пĕлӳ, пултару, хăнăху) компетенцийĕпе тачă çыхăнура тăраççĕ, урăхла каласан, вĕсем ачасен тăван литературăпа мĕн-мĕн пĕлмеллине палăртаççĕ. Тăван (чăваш) литературăна 5-9-мĕш классенче вĕреннĕ май йĕркелемелли компетенцисем пурĕ улттă. Литература вĕрентĕвĕн тĕп никĕсĕ вăл - **вулав компетенцийĕ (ăсталăхĕ).** Шкул ачин вулавне ӳсĕмрен ӳсĕме кунран-кун йĕркелени, тĕрĕслени, вĕренӳре вулав культури йĕркеленни.

Вулав культурин виçĕ шайĕ, вулакан ăнкарулăхĕ (хайлав сăнарлăхне (поэтикине) пĕлни, ăна хакласа тишкерме пултарни), туйăмĕ (хайлав тĕп шухăшĕсене, илемлĕхне кăмăл-туйăмпа йышăнма пултарни), пултарулăхĕ (вуласа тухнă хыççăн хăйĕн шухăшĕсене каласа, çырса пама пĕлни). Илемлĕ литература, ăслăлăхпа политика, публицистикăпа критика хайлавĕсене тĕрĕс, çăмăл, уçăмлă вулама пĕлни. Класри тишкерӳ тата килте вуласа класра сӳтсе явни е ирĕклĕ вулав. Ирĕклĕ вулав вăл лайăх вĕренекен е вулама юратакан ачасем харкам тĕллĕн вулани. Ку хайлавсем малтан вĕреннисемпе тачă çыхăнса тăраççĕ.

Культуроведени компетенцийĕ вара шкул ачин тĕнче туйăмĕпе тĕнче курăмне никĕслеме пулăшни, ачасен харкамлăхне халăх педагогикипе эстетики, кăмăл-сипечĕпе философийĕ урлă çирĕплетни, хăйĕн харкамлăхне туйма пулăшни, ăна аталантарни; тăван литература наци культурине палăртакан ӳнер пулнине ăнланни; тăван литературăра халăхăн аваллăхĕ , шухăшлавĕпе тĕнче курăмĕ, йăли-йĕрки çырăнса юлнине курни; шкул ачин кăмăл-сипет тата культура никĕсне, чи малтан чăвашсен традициллĕ тĕнче ăнланăвне пур енлĕн аталантарни, тĕнчери пур халăхсен культурипе çыхăнтармаллине ăша хывни.

Халăх педагогикипе тăван халăхăн кăмăл-сипет пуянлăхĕ урлă ĕмĕрсем витĕр сăнланса юлнă пурлăх тата ăс-хакăл культурине ача патне туллин çитерни, пĕр пĕтĕмĕшле анлă тавра курăмлă тавçăруллă çын пулма пулăшни, шкулта вĕренсе çитĕнекен ачасен ăс-тăнне çын пурнăçĕн тĕп (базовый) культурин пуянлăхне ăша хывтарни.

Çыравçă пурнăçĕпе пултарулăхĕ урлă вăл пурăннă вăхăта хак пама пултарни (хăш саманара, камсемпе хутшăнса, мĕншĕн кĕрешсе ӳснине, тĕнче курăмĕ мĕнле витĕмпе йĕркеленнине, унăн пултарулăхĕ вăл пурăннă вăхăтпа çыхăнса тăнине палăртма пĕлни). Хайне культурăпа истори процесĕн обьекчĕ (пайĕ, элеменчĕ) пек туйни тĕпре пулмалла.

Хутшăну (коммуникаци) компетенцийĕ калаçупа (пуплевпе) çыру ăсталăхĕн пур енĕпе те (тăнлав, калаçу, вулав, çыру) усă курма вĕренмеллине пĕлтерет. Шухăша çыхăнуллă çырса е сăмах вĕççĕн каласа пани, пĕтĕмлетни, харпăр хăй шухăшне татăклăн та уççăн пĕлтерни, тĕслĕхсемпе çирĕплетни, юлташсене тимлĕн итлеме хăнăхни; вуланине тĕплĕн, туллин, илемлĕ текстăн стилĕпе жанрĕн тĕп уйрăмлăхсене çухатмасăр, кĕскен тата суйлавлăн каласа пани; çыхăннуллă шухăшлава тарăнлатса пыни; вуланă илемлĕ текста, спектакльпе фильма, телефильма хак пани.

Кăмăл – сипет компетенцийĕнче вĕренӳпе вулав тата тĕпчев урлă халăхăн ĕмĕрхи илемлĕх ăнкарăвне ăша хывни.

Чăваш литератури - ăс-хакăл палăкĕ, ăс-хакăл культурин чи пуян та пĕлтерĕшлĕ пайĕ пулнине пĕлни. Илемлĕ литература илемлĕхе туйма çеç мар, ачасен ăс-хакăл, кăмăл-

сипет пуянлăхĕн туйăмĕсене çынлăх шайне çĕклеме пулăшни, илемлĕ хайлавсем этем чунĕнче çынлăх туйăмĕсене хускатма тăрăшни. Илемлĕ литература хайлавĕсенчи сăнарсен тупсăмне тупма хăнăхни, хăйĕн чун хавалне, чĕре сисĕмне аталантарани, шкул ачи илемлĕ литературăри хайлав геройĕсемпе хăйне танлаштарса пурнăç çулĕпе утма хăнăхни.

Информаци компетенцийĕ. Пурнăçра кашни утăмрах тĕл пулакан информаци обьекчĕсем (телевизор, магнитофон, компьютор, кĕсье телефонĕ, планшет, плеер, электрон кĕнеке, принтер, модем, копи аппарачĕ) информаци технологийĕсем (ауди тат сăнÿкерÿ, электрон почти, хаçат-журнал, Интернет) ачасене хăйсем тĕллĕн ĕçлеме, шырама, тишкерме, ăнланса хак пама, тивĕçлĕ информацие пĕтĕмлетсе евĕрлеме, май пур пек пĕлÿсемпе тата хăнăхусемпе усă курма май параççĕ. Ку компетенци ытти предметсене вĕреннĕ чухне тен мĕн пур тавралăхри ĕç-пулăма ăнланса илсе ăша хывмалли хăнăху шутланать.

Вĕренÿ предмечĕ

5-7 классенчи вĕренÿ предмечĕ. 5 класра тăван литература хăйне уйрăм предмет шутланать. Пуçламăш классемпе танлаштарсан вĕренекенсен вулав ăсталăхĕ ÿсет. Илемлĕ текстсем пысăкланса, вĕсен тематики анлăланса пынăçемĕн вĕренекенсенче тăван литературăпа, культурăпа, чăваш халăх уявĕсемпе, йăли-йĕркипе ытларах паллаштарас туртăм вăйланать. 5-7 класс ачисем валли вĕрентме тивĕçлĕ çивĕч сюжетлă, чуна пырса тивекен, шухăшлава, тавçăрулăха аталантарма пулăшакан, мĕн вуланипе хавхаланса, хăпартланса, пысăк туйăмпа эмоцилĕх çуратакан хайлавсене суйласа илме тăрăшнă.

Текст тата вулавçă лару-тăрăвне уçăмлатма, вĕренÿ пултарулăхне кăсăклатма, сапăрлăх (воспитани) ыйтăвĕсемпе ĕçлеме Раççей Федерацийĕн вĕренÿ тата наука министерстви 2013 çулхи утă уйăхĕн 12-мĕшĕнче кăларнă 09-879 № хушăвĕнчи кăтартусем программра никĕспе тăраççĕ. **Тематика йĕркине пăхăнса** гражданла-патриотлăхпа, кăмăл-сипетпе, ĕçпе пултарулăхпа, ăс-хакăлпа, сывлăхпа, социаллă интернационаллăхпа, культурăпа эстетикăллахпа (илем туйăмĕ), правăпа, пуплевпе хутшăну культурипе, çут çанталăкпа тата ăна сыхлассипе (экологи) çыхăннă çивĕч ыйтусене хускатакан хайлавсене вуласа тишкерме палăртнă.

Паянхи чăваш шкулĕн тĕп тĕллевĕ вăл – наци ачисемпе вĕсен тăван чĕлхин хушшинчи пĕрлĕхе йĕркелесси. Çакна воспитани тĕллевне пĕлÿ тĕллевĕнчен маларах хурсан çеç пурнăçлама пулать.

Халăх педагогикипе этемлĕх ыйтăвĕсене ăша хывма пулăшакан темăсен ушкăнĕсем литературăн пуçламăш пĕлĕвне йĕркелеме питĕ пулăшаççĕ. Вĕренÿпе воспитани ĕçĕнче чăваш енĕн педагогикипе паянхи педагогика, психологи, меслетлĕхпе технологи ăслăлăхĕн мелĕсемпе пĕрлĕхлĕ, çыхăнуллă усă курмалла.

8-9-мĕш классенчи вĕренÿ предмечĕ. Шкулсенче илемлĕ литературăна вĕрентес ĕç дидактикăн (вĕренÿ теорийĕн) пĕтĕмĕшле теорийĕсене тивĕçтермелле. Вĕрентĕвĕн тĕп тĕллевĕсем – ачасене пĕлÿ, хăнăху парасси, шухăшлавĕпе ĕçлес пултарулăхне аталантарасси. Çапах та литература историйĕн, теорийĕн кăткăс ыйтăвĕсем шкул ĕçĕнче тĕп вырăнта тăма пултараймаççĕ. Вĕсем хайлавсене ăнланма, уçса пама тата сăмах ÿнерĕн тĕнчине хак пама кирлĕ.

8-9- мĕш классенчи темăсенчен пĕрисем литература ÿсĕмĕн уйрăм тапхăрĕсене пĕтĕмĕшле сăнласа параççĕ, теприсем уйрăм çыравçă пултарулăхне тĕпчесе-тишкерсе вĕренмелли темăсем шутланаççĕ.

Тĕп вырăнта литература аталанăвĕнче палăрнă çыравçăсен чи паллăрах хайлавсем.

8-мĕш класра темăна тата хронологие, 9-мĕш класра жанра тата хронологипе историе (халăхăн, обществăн пурнăçне) тĕпе хурса вĕрентмелле. Çак пусăмри ачасене историри вăл е ку пулăм, ĕç-пуçпирки шушăшлаттармалла, ытларах хайлавсенче сăнланнă вăхăтпа событии тата геройсем çинчен калаçмалла. Çыравçăсен пурнăçĕпе пултарулăхĕн паллăрах енĕсем исторílле калаçусем çинче никĕсленмелле. Çакна тума автор тата вулавçă çыхăну мелне илмелле. Автор хайлавсенче çырса панă вăхăта мĕнле сăнланине,

хакланине(автор позицине) ачасен литературăри концепт хăнăхăвĕн (теорири тата литература историйĕнчи аталану çул-йĕрĕ) тытăмне май парать.

Мĕн вуламалла

Тĕп вырăнта халăх сăмахлăхĕнчи тата тăван литературăри илемлĕ хайлавсем кĕнĕ. Вулав валли халăх сăмахлăхĕнчи тата çыруллă литературăри илемлĕ хайлавсене суйласа илнĕ. Вĕсем литературăн тĕрлĕ жанăрлă хайлавĕсем. Ача-пăча литературин «ылтăн фондĕнчи» текстсем. Вĕсем урлă этемлĕхĕн чи аслă пуянлăхĕсене шкул ачин чун-чĕрине хывса хăварма тăрăшмалла. Çак принципсем халăх несĕпĕн, моралĕн, чысĕн тĕп енĕсем урлă пулса пымалла. Халăх педагогикипе тăван халăхăн кăмăл-сипет пуянлăхĕ урлă ĕмĕрсем витĕр сăнланса юлнă пурлăх тата ăс-хакăл культурине ача патне туллин çитересси, пĕр пĕтĕмĕшле анлă тавра курăмлă тавçăруллă çын пулма пулăшасси тĕп вырăнта пулмалла. Шкулта вĕренсе çитĕнекен ачасен ăс-тăнне çын пурнăçĕн тĕп культурин мулĕпе пуянлатмалла. Шкул вĕренсе тухакан ачан сăн-сăпатне (портретне) калăплакан пахалăхсем çаксем шутланаççĕ: пурнăçра харпăр хăй вырăнне тупни, çемье (кил-йыш) пурнăçĕн культури, экономика ĕçлев культури, ăс-тăн, ĕрет-несĕл, ăс-хакăл культури, хутшăну культури, çут çанталăк пуянлăхне сыхлас культура, илемлĕх культури, сывлăха упрас культура. Ку пусăмри шкул ачи фантастикăлла, приключениллĕ, детективлă литературăна питĕ юратать. Чăваш ача-пăча литературинче çак жанрсем питех аталанайман. Çавăнпа ятлă-сумлă çыравçăсемпе юнашар çамрăк авторсен хайлавĕсем те тивĕçлĕ вырăн тупмалла. Ачасем хăйсен тантăшĕсем çинчен çырнисене, паттăрсемпе çĕнтерӳçĕсене, туслăхпа юлташлăха халалланă хайлавсене юратаççĕ. Литература геройĕсене вара паттăрла ĕçсемшĕн, ырă кăмăллăхĕпе сăпайлăхĕшĕн, ыттисене ăнланма пĕлнишĕн килĕштереççĕ. 5-9 класс ачисен чун-чĕрепе, кăмăл-сипет ыйтăвĕсем, геройсен хутшăнăвĕсемпе хăтланкаларăшĕсем, тулашри ĕç-пуç кăсăклантараççĕ. Çакăн пек темăллă хайлавсем федерацин патшалăх вĕренӳ стандарчĕ кăларса тăратнă тĕллевсене пурнăçлама май параççĕ. Çивĕч сюжетлă, чуна пырса тивекен, шухăшлава, тавçăрулăха аталантарма пулăшакан, мĕн вуланипе хавхаланса, хăпартланса, пысăк туйăмпа эмоцилĕх çуратакан хайлавсем вулама юратаççĕ. Ку тапхăрта тăван халăхăн иртнĕ кун-çулне, унăн культури аталаннине вĕренекенсен ăс-пуçне, чун-чĕрине хывасси пысăк пĕлтерĕшлĕ.

Литература теорийĕн ыйтăвĕсем

5-7-мĕш класс ачисене текста (илемлĕ хайлава) тарăннăн тишкернĕ чухне кирлĕ пулакан ăнлавсемпе терминсене вĕрентни кирлех. Ку пусăмри ачасем хайлавсенче çыравçă ытларах чăн пурнăçри фактсене мар, хăй шухăшласа кăларнă геройсемпе пулăмсене пурнăçри пек сăнласа кăтартнине ăнланма тивĕç. Ача илемлĕ текстпа вулавçă хушшинчи çыхăнăва тĕпе хурса геройсене хак пама, хакласа çырма, хăйĕн шухăшне палăртма пултармалла. Çак çыхăну ситуацине уçакан ăнлавсене тĕплĕнрех, туллирех памалла. Вĕсем илемлĕ хайлав содержанийĕпе тата тытăмĕпе çыхăннă ăнлавсем тавра ушкăнланмалла:

- илемлĕ хайлав темипе тата тĕп шухăшĕпе;
- литература геройĕ, сăнар, персонаж пĕлтерĕшне ăнланни, сăнарсене уйăммăн сăнлани (сăн-сăпачĕ, ĕç-хĕлĕ, шухăшĕ, кăмăлĕ, тыткаларăшĕ, пуплевĕ), ушкăнласа танлаштарма (автор харктеристики);
- хайлав тытăмĕ: ĕç пуçламăшĕ, ĕç аталанăвĕ, ĕç хĕрсе çитнĕ вăхăт, ĕç вĕçĕ;
- сюжет (событисем, ĕçсемпе пулăмсен çыхăнăвĕ, персонажсем хушшинчи хирĕçӳ-тытăçу (конфликт), пейзаж, интерьер);
- прозăллă тата сăвăллă пуплев (çыравçă пурнăçри ӳкерчĕксене сăнлани): тропсем (эпитет, танлаштару, сăпатлантару, метафора), пуплев çаврăмĕсем (фигурисем): антитеза, паралельлĕх, хутлам, вăйлату, аллитераци, ассонанс;

- сăвă тытăмĕ (миçе çавраран тата йĕркерен тăни), сăвă çемми (ритмĕ), састаш (рифма), лирика геройĕ.

8-9-мĕш классенче ачасем илемлĕ хайлавсене сӳтсе явма юратаççĕ. Тишкерĕве теори пĕлĕвĕсĕр ирттерме май çӳк. Вулавçă автор çыхăну мелĕпе çын (герой) сăнарĕ историн пĕр-пĕр паллă тапхăрĕпе, саманапа, авторăн тĕнчекурăмĕпе тата ун чухнехи пуç пулса тăнă литература сулăмĕсемпе, пултарулăх меслечĕсемпе çыхăнса уçăмланать Çак историлле ăнлав ачасене илемлĕ хайлавра пурнăç чăнлăхĕ мĕнле уçăлнине, сăнарсен типлăхĕ уçăмланнине, çынлăха мала хунине ăнланса илме пулăшмалла. Çапла вара, 5-7 классенче вĕреннĕ теорипе вĕреннĕ пĕлӳ çыхăнуллă йĕркене вырнаçмалла, литература речĕсен, тĕсĕсен, жанрсен тытăмĕ ачасен ăсĕнче системăланса çитмелле:

- хайлавсен сăнарлă тытăмĕнче наци хăй евĕрлĕхне палăртма хăнăхни;
- литературăн ретпе жанр уйрăмлăхĕсене сăнаса пĕтĕмлетни;
- пурнăç чăнлăхĕпе автор хăй ăсласа тунă сăнарсемпе пулăмсем хушшичи шайлашăва асăрхани, хайлаври авторăн кăмăлĕпе шухăш-туйăмĕ мĕнлерех палăрнине сăнани;
- хайлавра пур енчен туллин тишкерме, темипе проблемине, тытăмĕпе сăнарĕсене, кофликчĕпе сюжетне ăнланма, лирикăллă героя уçса пама вĕренни;
- çыравçă пурнăçĕ урлă вăл пурăннă вăхăта хак пама пултарни (хăш саманара, камсемпе хутшăнса, мĕншĕн кĕрешсе ӳснине, тĕнче курăмĕ мĕнле витĕмпе йĕркеленнине, унăн пултарулăхĕ вăл пурăннă вăхăтпа çыхăнса тăнине палăртма пĕлмелле).

Вулав тата литература пултарулăхне аталантарасси
(пуплеври тата çырури пуплев ăсталăхĕ)

5-7-мĕш класс. Пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕллевĕсем - ачасен калаçăвне, тăнланине, вулавне, çырăвне аталантарасси. Калаçас, тăнласа ăнкарас, ăнланса вулас енсен аталанăвĕ ачасен шухăша çырура палăртас ĕçлев аталанăвĕнчен маларах пырать. Çак ĕçсене куллен аталантарасси тĕп тĕллев пулса тăмалла. Калаçăва тикĕс, уçăмлă, таса тума хăнăхтармалла. Сăмах вĕççĕн тĕрлĕ темăпа калав, сăнлав, ăслав мелĕпе каласа пама хăнăхтарасси, вулакан хайлавсен сыпăкĕсенче çав уйрăмлăхсене тупса палăртма хăнăхтарасси тĕп вырăнта пулмалла.

Илемлĕ хайлавсене вуласа тухнă хыççăн каласа е çырса панă май ачасен çакăн пек пĕлӳ́-ăслай хăнăхусем тума пултармалла:

- текст тăрăх калаçу чĕлхи, илемлĕ чĕлхе, официаллă чĕлхе уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни;

- сăмах майлашăвĕсен пĕлтерĕшĕсене ăнланма пĕлнине лайăхлатасси, вĕсемпе пуплевре усă курма хăнăхни;

- сасăсене, вĕсен майлашăвĕсене (интонаци, тембр, пауза, пусăм) тĕрĕс калас, вулас, палăртас хăнăхусене çирĕплетсе анлăлатни;

- вуланине тĕплĕн, туллин, илемлĕ текстăн стилĕпе жанрĕн тĕп уйрăмлăхсене çухатмасăр, кĕскен тата суйлавлăн каласа пани;

- вуланă илемлĕ текста, спектакльпе фильма, телефильма хак пани, çак ĕçĕн тĕрлĕ мелĕсен формисем çаксем – пĕр-пĕр ĕç çинчен (класра е шкулта пулса иртни, экскурсие е пулла кайса килни, каникула епле ирттерни т.ыт.те) калавласа (повествование) çырса (ӳ́керсе, презентацилесе, кăларса) пама хăнăхни; пĕр-пĕр героя, персонажа, çынна, çут çанталăк пулăмне, чĕр чуна, вуланă хайлав валли ӳ́кернĕ иллюстрацисем, ӳ́нер картинисем, слайдсем, фотосем, плакатсем тăрăх сăнлав изложенийĕсемпе сочиненисем çырни; пулса иртнĕ ĕçе-хĕле, вуланă халăх сăмахлăхĕн тĕслĕхĕсене, илемлĕ хайлава литература теорийĕн пĕлĕвĕсемпе усă курса хакламалли ăслава аталантарни;

- юптарăва, юмаха, калава инсценировка çырас никĕсе (диалог, монолог, полилог, режиссер ремарки ăнлавсем) аталантарни, пысăк мар текст тăрăх киносценарий, инсценировка çырни , видеоклип, видеорорлик ӳ́керни, презентаци туни;

- илемлӗ хайлавӑн ансат, кӑткӑс, цитатӑллӑ планӗсене сӑмахпа каласа тата ҫырса туни;

- шухӑша ҫыхӑнуллӑ ҫырса е сӑмах вӗҫҫӗн каласа пама, пӗтӗмлетме, харпӑр хӑй шухӑшне татӑклӑн та уҫҫӑн пӗлтерме, тӗслӗхсемпе ҫирӗплетме, юлташсене тимлӗн итлеме хӑнӑхни;

- сӑвӑ-калав е драма хайлавсен сыпӑкӗсене илемлӗн, сасса кирлӗ пек улӑштарса вулани, пӑхмасӑр калани;

- стена хаҫатне заметка, хаҫат-журнала корреспонденци, Интернета пӗлтерӳ ҫырни;

- вӗренӳ кӗнекисенчи тата хушма литературӑри ӑнлантарусемпе, словарьсемпе тата энциклопедисемпе усӑ курма хӑнӑхни.

8-9-мӗш класс. Пуплев аталанӑвӗ ҫынсен шухӑшлавӗпе, ӗҫ-хӗлӗпе ҫыхӑннӑ. Вӗренекенсен пуплевне аталантарасси вӑл ачасене чӑвашла тӗрӗс, таса, витӗмлӗ, уҫӑмлӑ еаласа тата вуласа пама, ҫырма ытти ҫынсем е юлташӗсем каланине тимлӗн итлеме вӗрентесси. Илемлӗ хайлава вулас умӗнхи тата вулавпа тишкерӳ урокӗсенче ачасен сӑмах йышне пуянлатас тата чӑвашла илемлӗ те тӗрӗс калаҫма, ҫырма вӗрентес тӗлӗшпе тӑрӑшмалла. Вӗренекенсен вулав тата литература пултарулӑхӗн шайне пӗлнине тӗрлӗ мелпе тӗрӗслемелле. Тӗслӗхрен: а) сӑмах вӗҫҫӗн калаттарса; ӑ) ҫыру ӗҫӗсем урлӑ; б) пултарулӑх ӗҫӗсем ҫыртарса.

- илемлӗ литература, ӑслӑлӑхпа политика, публицистикӑпа критика хайлавӗсене тӗрӗс, ҫӑмӑл, уҫӑмлӑ вулама пӗлни;

- класра е килте вуланӑ хайлавсене ырӑн-ырӑнӑн, туллин е пӗтӗмӗшле кӗскен сюжетласа каласа е ҫырса пани;

- хайлаври хускатнӑ ҫивӗч ыйтусене (проблемӑсене) тупни, илемлӗх мелӗсем хайлав шухӑшне вӑйлатнине ӑнлантарса пани;

- пурнӑҫ чӑнлӑхӗпе автор хӑй ӑсласа тунӑ сӑнарсемпе пулӑмсем хушшинчи шайлашӑва асӑрхани, илемлӗ хайлавра авторӑн кӑмӑлӗпе шухӑш-туйӑмӗ (позицийӗ) мӗнлерех палӑрнине сӑнаса пӗтӗмлетни;

- пултаруллӑ вулав вали партитура туни тата ҫын умнее тухса вуласа е каласа пани, ҫав тӗллевпе илемлӗ текста е статьяна, тӗпчеве ӑша хывни (планлани), тишкерни;

- вӗрентекен каланине е лекцилле калаҫӑва кӗскен ҫырса (конспектласа) пыни, каламалли е ҫырса памалли шухӑшсен плане, тезисне тума пӗлни;

- вуланӑ кӗнеке, курнӑ спектакль, концерт, телекурӑм ҫинчен ҫырса хак пани, ҫавна май сӑнарсемпе пулӑмсене авторӑн позицине харпӑр хӑй мӗнле йышӑннине ӑнлантарни тата сӑлтавлани;

- 5-9-мӗш классенче хӑнӑхнӑ пур йышши изложенисемпе сочиненисен тӗсӗсене аса илсе ҫирӗплетни, ӑсталӑх шайне палӑртакан сочиненисем ҫырни.

5-7-мӗш класс ачисен результачӗсем
вӗренекенсен пӗлӳ, пӗлӳ, пултару, хӑнӑху ӗҫӗ-хӗлӗ;
вӗренӳ хевти-талпӑнӑвӗ

(ВУЛАВ. Класра вуласа тишкерни тата килте вуласа класра сӳтсе явни. Ирӗклӗ вулав)

Харкамлӑх результачӗсем (шкул ачи хӑйӗншӗн тунисем) шутне:
- калаҫас, тӑнласа ӑнкарас, ӑнланса вулас енсене аталантарни;
- тӑван сӑмахлӑха вӗрентесси халӑх традицийӗсем ҫинче никӗсленнине ӑнланни;
- тӗнче литературинче чӑваш халӑх сӑмахлӑхӗпе тӑван литературӑн тӳпи те пысӑк пулнине, ачасене (вулакана) ӑс панине ӑнланса илни;
- ҫыравҫӑ ытларах пурнӑҫри чӑн ӗҫсене мар, хӑй ӑсланӑ пулӑмсемпе геройсене сӑнланса кӑтартнине ӑша хывни;
- илемлӗ хайлавсене вуласа тухнӑ хыҫҫӑн харпӑр хӑй шухӑшне палӑртма пӗлни (хӑй вуланӑ кӗнеке ҫинчен шухӑшланине ҫирӗплетсе пани);
- ҫӗнӗлӗх кӳме, мӗн шутласа хунине ҫине тӑрса пурнӑҫлама хавхаланни.

Предметсен пӗрлӗхлӗ результачӗсем (пур предмета та вӗренме кирлисем):
- сисӗм-туйӑм пултарулӑхне ӳстерме пулӑшни, таврари тӗнчене пӗлсе пынӑ май ӗҫе йӗркелес хӑнӑхусем туянма хавхалантарни;
- илемлӗ литература ӑслӑлӑх кӗнекисенчен уйрӑлса тӑнине ӗнентерме пултарни;
- юратнӑ ҫыравҫӑсем, геройсем ҫынсен пурнӑҫне, шухӑш-кӑмӑлне, чун-чӗрине уҫса панине ӑша хывни;
- халӑх сӑмахлӑхӗпе ҫырулла сӑмахлӑх жанрӗсене системӑласа ушкӑнлама пӗлни;
- пӗр темӑпа тӗрлӗ позици пулма пултарнине ӑнланни, вӗсенчен пӗрне суйласа илме е хӑйӗн урӑхла шухӑшне палӑртма пӗлни;
- литература сӑмах ӑсталӑхӗ пулнине, вӑл пурнӑҫа пӗтӗмлетӳллӗ тишкерсе, пӗр-пӗр темӑн (проблемӑн) паллӑрах енӗсене вӑйлатса кӑтартнине палӑртма пӗлни;
- тӑван литература шалашӗнче проектсем пурнӑҫланӑ май вӗренӳ задачисене лартма, проблемӑна татса памалли ҫул-йӗре тупма пӗлни;
- тӑван литература халӑхӑн сӑнарлӑ вӗрентӗвӗ пулнине ӑса хывни, ҫыравӑҫсен курӑмлӑ-сӑнарлӑ шухӑшне пӗтӗмӗшле логикӑллӑ шухӑшлав системине кӗртни, сӑлтавласа каласа пама пултарни.
- тӗп ыйтӑва тата хушма ыйтусене палӑртни, малтанлӑх шухӑшӗсене калани, ӗҫе тунӑ чухне харпӑр хӑйне тӗрӗслесе тӑни, ӗҫ результачӗсене ӑнланса хак пани;

Предметӑн пайӑрӑм (ятарлӑ) результачӗсем:
- хайлавсенче ҫыравҫӑ ытларах чӑн пурнӑҫри фактсене мар, хӑй шухӑшласа кӑларнӑ геройсемпе пурнӑҫри пек сӑнласа кӑтартнине ӑнланни;
- илемлӗ текст тата вулавҫӑ ҫыхӑнӑва тӗпе хурса геройсене хак пани, хакласа ҫырни, хӑйӗн шухӑшне палӑртни;
- илемлӗ хайлав темипе тата тӗп шухӑшне палӑртма пӗлни;
- литература геройӗ, сӑнар, персонаж пӗлтерӗшне ӑнлантарма, сӑнарсене уйрӑммӑн сӑнлама (сӑн-сӑпачӗ, ӗҫ-хӗлӗ, шухӑшӗ, кӑмӑлӗ, тыткаларӑшӗ, пуплевӗ), ушкӑнласа танлаштарма (автор харктеристики) пӗлни;
- хайлав тытӑмне (ӗҫ пуҫламӑшӗ, ӗҫ аталанӑвӗ, ӗҫ хӗрсе ҫитнӗ вӑхӑт, ӗҫ вӗҫӗ) палӑртма пултарни;
- сюжет (событисем, ӗҫсемпе пулӑмсен ҫыхӑнӑвӗ, персонажсем хушшинчи хирӗҫӳ-тытӑҫу (конфликт), пейзаж, интерьер) курма хӑнӑху пулни;
- прозӑллӑ тата сӑвӑллӑ пуплев (ҫыравҫӑ пурнӑҫри ӳкерчӗксене сӑнлани), тропсем (эпитет, танлаштару, сӑпатлантару, метафора), пуплев ҫаврӑмӗсем (фигурисем), антитеза, паралелльлӗх, хутлам, вӑйлату, аллитераци, ассонанс чухлама пӗлни;
- сӑвӑ тытӑмӗ (миҫе ҫавраран тата йӗркерен тӑни), сӑвӑ ҫемми (ритмӗ), састаш (рифма), лирика геройӗ ӑнлавсене уйӑрма пӗлни.

8-9-мӗш класс ачисен результачӗсем:

(ВУЛАВ. Класра вуласа тишкерни тата килте вуласа класра сӳтсе явни. Ирӗклӗ вулав)

Харкамлӑх результачӗсем (шкул ачи хӑйӗншӗн тунисем) шутне:
- хайлавсенче хускатнӑ моральпе эстетикӑна ӑнланса хывма патриотлӑх, гражданлӑх туйӑмне мала кӑларнине, этемӗн чун-чӗре пахалӑхӗсемпе ҫыхӑнтарса вӗсене тӗрӗс ӑнлантарма пӗлни, йывӑрлӑхра ҫӗнтерме вӗренни;
- ҫын хутшӑнӑвӗсене, ҫынна хисепленине, пӗр-пӗрне ӑнланнине, пулӑшма хатӗр пулнине, тӳрӗ чунлӑха, шанчӑклӑха, вӑрттӑнлӑха упрама пӗлнине, этем ӑс-хакӑл тӗлӗшӗнчен ӳссе пынине, йӗркелӗх принципӗсене вӗрентекен хӑй хаклӑхне курма пулӑшнине ӑнланни;

Предметсен пӗрлӗхлӗ результачӗсем:
- вӗренекенсен пӗлӳ, хӑнӑху тучнас, шухӑшлав, ӗҫлес пултарулӑхне аталантарни;

- вĕренӳпе вулав тата тĕпчев урлă халăхăн ĕмĕрхи илемлĕх ăнкарăвне ăса хывни, çыхăнуллă шухăшлава тарăнлатса пыни;
- историри вăл е ку пулăм, ĕç-пуç пирки шухăшлама, çирĕплетсе калама, ытларах хайлавсенче сăнланнă вăхăтпа событие тата геройсене хак пама, танлаштарма, сӳтсе явма, гипотезăсене кăларса тăратса сăлтавлама пĕлни.

Предметсен пайрăм результачĕсем:

- 8-мĕш класра литературăра тема тата хронологие, 9-мĕш класра жанра тата хронологипе историе (халăхăн, обществăн пурнăçне) тĕпе хунине пĕлни;
- çыравçă кун-çулĕпе пултарулăх çул-йĕрĕ историллĕ калкçусем çинче никĕсленнине ăнланни;
- авторпа вулавçă хушшинчи çыхăну мелне алла илни;
- хайлавсенче çырса панă вăхăт мĕнле сăнланнине, хакланнине тема, жанр тата истори контекстĕнче пăхмп пĕлни;
- хайлавра пур енчен туллин тишкерме, темипе проблемине, тытăмĕпе сăнарĕсене, конфликчĕпе сюжетне ăнланма, лирикăллă героя уçса пама вĕрентнине аталантарасси;
- çыравçă биографийĕ урлă вăл пурăннă вăхăта хак пама пултармалла (хăш саманара, камсемпе хутшăнса, мĕншĕн кĕрешсе ӳснине, тĕнчекурăмĕ ммĕнле витĕмпе йĕркеленнине, унăн пултарулăхĕ вăл пурăннă вăхăтпа çыхăнса тăнине палăртма пĕлмелле).

Калаçупа çыру ăсталăхĕн результачĕсем

Харкамлăх результачĕсем:

- калаçас, тăнласа ăнкарас, ăнланса вулас енĕсене аталантарни, калаçăва тикĕс, уçăмлă, таса тума хăнăхни;
- вуланине тĕплĕн, текст стилĕпе жанрĕн тĕп уйрăмлăхĕсене çухатмасăр каласа пани;
- текст тăрăх калаçу чĕлхи, илемлĕ литература чĕлхи, официаллă стиль уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни;
- сăмах вĕççĕн тĕрлĕ темăпа калав, сăнлав, ăслав мелĕпе каласа пама хăнăхни;
- вулав тата литература пултарулăхĕн шайне тĕрлĕ мелпе аталантарни;
- хайлавра хускатнă çивĕч ыйтусене (проблемăсене) тупни, илемлĕх мелĕсем хайлав шухăшне вăйлатнине ăнлантарса пама пĕлни;
- урнăç чăнлăхĕпе автор хăй ăсласа тунă сăнарсемпе пулăмсем хушшинчи шайлашăва асăрхасси, илемлĕ хайлавра авторăн кăмăлĕпе шухăш-туйăмĕ (позицийĕ) мĕнлерех палăрнине сăнаса пĕтĕмлетни;

Предметсен пĕрлĕхлĕ результачĕсем:

- шухăша çыхăнуллă çырса е сăмах вĕççĕн каласа пама, пĕтĕмлетме, харпăр хăй шухăшне татăклăн та уççăн пĕлтерме, тĕслĕхсемпе çирĕплетме, юлташсене тимлĕн итлеме хăнăхасси;
- илемлĕ хайлавăн ансат, кăткăс, цитатăллă планĕсене сăмахпа каласа тата çырса тăвасси;
- стена хаçатне заметка, хаçат-журнала корреспонденци çырни;
- вĕренӳ кĕнекисенчи тата хушма литературăри ăнлантарусемпе, словарьсемпе тата энциклопедисемпе усă курма хăнăхтарасси.
- илемлĕ литература, ăслăлăхпа политика, публицистикăпа критика хайлавĕсене тĕрĕс, çăмăл, уçăмлă вулама пĕлни;
- каласа е çырса памалли шухăшсен плане, тезисĕсене системăласа пĕтĕмлетме хак пама, танлаштарма, ушкăнлама пĕлни;

Предметăн пайрăм результачĕсем:

- вуланă илемлĕ хайлава (текстăн), спектакльпе фильма, телефильма хак пама вĕреннине аталантарни;

- пĕр-пĕр ĕç çинчен (класра е шкулта пулса иртни, экскурсие е пулла кайса килни, каникула епле ирттерни т.ыт.те) сăнласа, калавласа, ăсласа çырса пама хăнăхнине аталантарни;
- пĕр-пĕр героя, персонажа, çынна, çут çанталăк пулăмне, чĕр чуна, вуланă хайлав валли ӳкернĕ иллюстрацисем, картина репродукцийĕсем, слайдсем, фотосем, плакатсем тăрăх изложенийĕсемпе сочиненисем çырни;
- пулса иртнĕ ĕçе-хĕле, вуланă халăх сăмахлăхĕн тĕслĕхĕсене, илемлĕ хайлава литература теорийĕн пĕлĕвĕсемпе усă курса хаклама хăнăхни (ăслава аталантарни);
- сăмаха майлашăвĕсен пĕлтерĕшĕсене ăнланма пĕлнине лайăхлатни, вĕсемпе пуплевре усă курма хăнăхнине аталантарни;
- сасăсене, вĕсен майлашăвĕсене (интонаци, тембр, пауза, пусăм) тĕрĕс кални, вулас, палăртуллă (пăхмасăр илемлĕ) вулас хăнăхусене çирĕплетни;
- юптарăва, юмаха, калава инсценировка çырас никĕсе (диалог, монолог, полилог, режиссер ремарки ăнлавсем) аталантарни, пысăк мар текст тăрăх киносценарий çырни.
- сăмах вĕççĕн калани (ыйту-хурав мелĕпе, илемлĕ литература хайлавне е сыпăкĕсене ăслани);
- çыру ĕçĕсем çырни (эпикăлла хайлав сыпăкĕсен содержанине каласа е çырса (изложени) пани, хăй мĕн çинчен калассин, çырассин плане туни, литература темипе проект, хайлав, тĕпчев ĕçĕ, эссе, хыпар хатĕрлени);

Вĕренӳ результачĕсем
5-мĕш класра вĕренекенсен çаксене пĕлмелле тата пултармалла:

- пĕр-пĕр ĕç çинчен (класра е шкулта пулса иртни, экскурсие е пулла кайса килни, каникула епле ирттерни т.ыт.те) сăнласа, калавласа, ăсласа çырса пама хăнăхнине аталантарни;
- пĕр-пĕр героя, персонажа, çынна, çут çанталăк пулăмне, чĕр чуна, вуланă хайлав валли ӳкернĕ иллюстрацисем, картина репродукцийĕсем, слайдсем, фотосем, плакатсем тăрăх изложенийĕсемпе сочиненисем çырни;
- сăмаха майлашăвĕсен пĕлтерĕшĕсене ăнланма пĕлнине лайăхлатни, вĕсемпе пуплевре усă курма хăнăхнине аталантарни;
- сасăсене, вĕсен майлашăвĕсене (интонаци, тембр, пауза, пусăм) тĕрĕс кални, вулас, палăртуллă (пăхмасăр илемлĕ) вулас хăнăхусене çирĕплетни;
- çыру ĕçĕсем çырни (эпикăлла хайлав сыпăкĕсен содержанине каласа е çырса (изложени) пани, хă
й мĕн çинчен калассин, çырассин плане туни, литература темипе проект, хайлав, тĕпчев ĕçĕ, эссе, хыпар хатĕрлени);
- юптарăва, юмаха, калава инсценировка çырас никĕсе (диалог, монолог, полилог, режиссер ремарки ăнлавсем) аталантарни, пысăк мар текст тăрăх киносценарий çырни.
- сăмах вĕççĕн калани (ыйту-хурав мелĕпе, илемлĕ литература хайлавне е сыпăкĕсене ăслани);

Вĕренӳ результачĕсем
6-мĕш класра вĕренекенсен çаксене пĕлмелле тата пултармалла:

-Хайлавсен авторне тата хайлава мĕншĕн çапла ят панине ăнлантарма;

-вĕреннĕ хайлавсен темипе тĕп шухăшне, тытăмĕн уйрăмлăхĕсене кăтартма, хайлавсенчи ĕçсен йĕркине, сăнарсене пĕр-пĕринпе танлаштарма, вĕсен хушшинчи çыхăнăва палăртма;

-литература хайлавĕсен илемлĕх мелĕсене тишкерме;

-драма, лирика тата лиро-эпика хайлавĕсен уйрăмлăхĕсене уçса пама;

-программăра кăтартнă текстсене пăхмасăр калама.

- хайлаври ĕçсен йĕркипе тытăмĕн пĕлтерĕшне уçса пама;

- хайлавĕсен илемлĕх мелĕсене тупма, вĕсен шухăшпа сăнарлăх пĕлтерĕшне кăтартма;

- учитель ыйтăвĕсемпе çыхăнтарса геройне характеристика пама;

- хайлаври геройсене пĕр-пĕринпе тата пурнăçри çынсемпе танлаштарма;

- илемлĕ литература, ăслăлăх тата публицистика хайлавĕсене тĕрĕс вулама, кирлине çырса илме;

- вĕреннĕ хайлав çинчен каласа пама; ыйтăва туллин хуравласа, сăнарсене ушкăнлама, сочинени çырма;

- прозăлла сăвă хайлама;

- е унăн пĕр сыпăкĕн планне тума;

- килте вуланă литература е ытти ӳнер хайлавĕ çинчен (харпăр хăй шухăшне пĕлтерсе) калама е çырма;

- хрестоматири тата вуланă кĕнекесенчи ăнлантарса панă материалпа, словарьсемпе, справочниксемпе усă курма.

7 класс пĕтернĕ çĕре ачасен мĕн-мĕн пĕлмелле.

Вĕренекенсен çаксене пĕлмелле тата пултармалла.

_ хайлавсен авторне тата хайлава мĕншĕн çапла ят панине ăнлантарма;

_ вĕреннĕ хайлавсен темипе тĕп шухăшне: тытăмĕн уйрăмлăхĕсене кăтартма; хайлавсенчи ăçсен йĕркине: сăнарсене пĕр-пĕринпе танлаштарма: вĕсен хушшинчи çыхăнăва палăртма;

_ литература хайлавĕсен илемлĕх мелĕсене тишкерме;

_ драма, лирика тата лиро-эпика хайлавĕсен уйрăмлăхĕсене уçса пама;

_ программăра кăтартнă текстсене пăхмасăр калама;

- çыравçă тунă сăмахсене курма, тавçăрса илме, çавăн евĕрлĕ пĕчĕк сценăсем, калавсем, юрăсем, ӳкерчĕк-тĕрленчĕк çырма;

- хайлаври ĕçсен йĕркипе тытăмĕн пĕлтерĕшне уçса пама;

- хайлаври илемлĕх мелĕсене тупма, вĕсен шухăшпа сăнарлăх пĕлтерĕшне кăтартма;

- учитель ыйтăвĕсемпе çыхăнтарса литература геройне характеристика пама;

- хайлаври геройсене пĕр-пĕринпе тата пурнăçри çынсемпе танлаштарма;

- илемлĕ литература, ăслăлăх тата публицистика хайлавĕсене тĕрĕс вулама, кирлине çырса илме;

- вĕреннĕ хайлав çинчен каласа пама; ыйтăва туллин хуравласа, сăнарсене уйрăммăн танлаштарса: ушкăнласа сăнарлама, сочинени çырма;

- прозăлла сăвă хайлама;

- эпика хайлавĕн е унăн пĕр сыпăкĕн планне тума;

- килте вуланă е ытти ӳнер хайлавĕ çинчен (харпăр хăй шухăшне пĕлтерсе) калама е çырма;

- хаçатри тавлашу материалĕсене сӳтсе явнă чухне хăйĕн шухăшне уçса пама, интервью илме, репортаж е тĕрленчĕк çырма, стена хаçачĕ, журнал кăларма;

- хрестоматири тата вуланă кĕнекесенчи ăнлантарса панă материалпа, словарьсемпе, справочниксемпе усă курма.

Программа (вĕренӳ) содержанийĕ
5 класс (70сехет)
I пай. 1.Халăх сăмахлăхĕ (10сехет)

1. Халăх юмахĕсем. Асамлă, йăла, чĕр чунсем çинчен калакан юмахсем. Асамлă юмахсем паттăрла ĕç-хĕлпе кăсăклантарни, вĕсенчи приключени мелĕ. Юмахсенчи ырă тата усал. Юмахсенчи асамлăх япалисем. Чĕр чунсене этем пек калаçтарни. Этемпе чĕр чуна куçăмлăн сăнарлани.

2. Сăпка юррисем. Чĕнӳ - йыхрав сăввисем.

Юрă этеме пурнăçри йывăрлăхсене çĕнтерме, халăх тытса пыракан ырă йĕркепе пурăнма вĕрентни, ырра малалла аталантарма пулăшни, телейшĕн кĕрешме хавхалану кӳни.

3. Календарлă йăла уяв сăмахлăхĕ. Сурхури, çăварни юррисем. Кĕшерни тата сĕрен юррисем.

Яланах çулталăкра пĕр вăхăтра килни. Йăла уявĕсем авал асамлă (ăрăмлă) пĕлтерĕшлĕ пулни. Халăх вĕсене çут çанталăк пулăмĕсене хăй майлă çавăрас, выльăх-чĕрлĕ ĕрчетес, çĕр ĕç тухăçлăхне çĕклес, хăйĕн пурнăçне çăмăллатас, йăх аталантарас тĕлĕшпе ирттерни.

4. Ваттисен сăмахĕсемпе тупмалли юмахсем.

Ваттисен сăмахĕсем – чăваш халăхĕн ытарайми ăсталăхĕ: илемлĕ, ăслă, тарăн шухăшлă сăмахсем. Вĕсен чун-чĕре илемлĕхне палăртас, ĕçченлĕхне вĕрентес ĕçри пахалăхĕ.

5.Тупмалли (сутмалли) юмахсем (туптармăшсем) – халăхăн нихăçан кивелмен поэзи хайлавĕсем. Вĕсем халăх ăс-тăнĕн, фантазийĕн иксĕлми çăл куçĕ.

6. Литература юмахĕсем.

Константин Иванов. „Тимĕр тылă”.

Владимир Бараев. „Этикан Утиканпа”.

Елена Нарпи. „Ылтăн тулă пĕрчи”.

Халăх сăмахлăхне пухса, сюжечĕсемпе усă курса, урăхлатса çĕнетнĕ хайлавсем. Юмахсенчи пурнăç чăнлăхĕ. Вĕсенче этеме пур енлĕн сăнлани, ăса вĕрентсе калани.

II пай. 2.Чăваш çыравçисем чĕр чунсем çинчен (6 сехет)

Ева Лисина. «Пăркка мучи» калавĕсем. («Мускав кушакĕсене чапа кăлартăм» калав).
Николай Ишентей. „Чĕп хуралĕнче“ сăвă.
Трубина Мархви. „Чăхпа кушак“ калав.
Георгий Орлов. „Çерçи“ тĕрленчĕк.
Нелли Петровская. "Качака" калав.
Нестер Янкас. "Вихтăрпа шăнкăрч" сăвă.
Александр Угольников. „Хура ĕне” калав.
Иван Ивник. „Юрăçсем“ сăвă.
Николай Мăскал. „Выльăх чĕлхи“ сăвă.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи ачасен сăнарĕсем. Чĕрĕ чунсемпе этем хушшинчи туслăх. Çĕр çинчи пур чĕр чуна упраса хăварас, юратас, шеллес, хӳтĕлес туйăма аталантарас шухăшсем. Çак сăнарсен кулăшла ĕçĕсем, хуйхи-суйхи. Хайлавсен тĕсĕсем, жанрĕсем.

3. Чăваш çыравçисем тăван кил, туслă çемье, аслисемпе кĕçĕннисен кăмăл-сипет сыпăнăвĕ çинчен (5 сехет)

Юрий Скворцов. Амаçури анне“ калав.
Геннадий Волков. „Ăслă ача“ калав.
Иван Яковлев.„Çемйĕре лайăх пăхса усрăр...(„Халал“ сыпăкĕ).
Николай Теветкел. „Карттă” сăвă.
Людмила Сачкова. „Çиçĕм Натюш“ калав.
Валерий Раштав.“Аннен çуралнă кунĕ“ сăвă.
Юрий Сементер. „Амăшĕн чунĕ“ сăвă.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи ачасемпе пысăккисен сăнарĕсем. Тăван кил - ăсталăх вырăнĕ, кил ăшши, чун ăшши. Чи çывăх тăвансен юратăвĕ, ашшĕ-амăшĕ тăван ачана ăслă-тăнлă çын тăвас тесе пулăшни. Çамрăксемпе ваттисем хушшинчи çураçулăх. Хайлав тытăмĕнчен шалти саккунĕнчен жанр тĕсĕ тухни.

4.Чăваш çыравçисен чăваш халăхĕн маттур ывăлĕсемпе хĕрĕсем çинчен. Халăх паттăрĕсем литература сăнарĕсем пулса тăни (6 сехет)

Порфирий Афанасьев. „Кăйкăр“ поэма сыпăкĕ.
Тихăн Петĕркки. „Çутталла“ („Кушкă ачи“ поесть сыпăкĕн) инсценировки.
Галина Матвеева. „Чăваш“ поэма сыпăкĕ.
Валентин Бурнаевский. „Симĕс генерал“ калав.
Георгий Ефимов. „Сăпка“ сăвă.
Петĕр Хусанкай. „Тезаврус лингве чувашорум“ сăвă.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи чăн пурнăçра пулнă, халăхшăн тунă ĕçĕсемпе чапа тухнă паллă çынсем çинчен. Халăх паттăрĕсем литература сăнарĕсем пулса тăни. Хайлав тытăмĕнчен, ĕçĕсемпе сăнарĕсенчен жанр тĕсĕ тухни.

5.Чăваш çыравçисен мал ĕмĕтлĕ, таса чунлă çынсем çинчен (7 сехет)

Мария Ухсай. „Ирхи сывлăм“ калав.
Петĕр Ялкир. „Интермедисем“.
Марина Карягина. „Слива вăрри “ калав.
Хветĕр Уяр. „Эсир Куçука курман-и ?“ калав.
„Ӳкĕт“ хайлав (Иван Яковлев букварĕнчен).
Геннадий Айхи. „Кĕске халал“ сăвă.
Исмай Исемпек. „Чун хуралçи“ калав.
Валерий Михайлов. „Ватта сума су“ инсценировка.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенче çын пурнăçне тĕрлĕ лару-тăрура, ĕçре-хĕнре кăтартни. Ырăпа юнашар ялан усал çӳрет шухăша аталантарни. Халăх кăмăлĕн ырă енĕсене йышăнмалла пирки пĕтĕмлетӳсем туни. Хайлав ăшĕпе тытăмĕ.

6. Чăваш çыравçисем ĕçченлĕх, тирпейлĕх, çирĕплĕх, тÿсĕмлĕх çинчен (7 сехет)

Иван Егоров. „Ывăл“ калав.
Александр Галкин. „Икĕ сăнлă пурнăç“, „Çÿпĕ“ юптарусем.
Владимир Степанов. „Эксклюзивлă сăвăм“ калав.
Елизавета Осипова. „Пахчари хÿшĕ“ калав.
Василий Кервен. „Тÿсĕм“ сăвă.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи сăнарсем ĕçре ăса çивĕчлетнине, туслăх çуралнине, кăмăл пуянланнине, чун çирĕплĕхне туптани. Хайлав ăшĕпе тытăмĕ, ĕçĕсемпе сăнарсем.

7. Чăваш çыравçисем çыннăн çĕр-шыв, тăван-пĕтен, чи çывăх çынсем умĕнчи (ăру çыхăнăвĕ) парăмсем çинчен (6 сехет)

Лидия Сарине. „Цирк курма кайни“ калав.
Раиса Сарпи. „Эпĕ „тухатмăш карчăкпа паллашни“ калав.
Иван Яковлев. „Пĕр-пĕринпе сапăр пулăр“ („Халал“ сыпăкĕ).
Архип Александров. „Тĕрĕс тунă“ пьеса.
Юхма Мишши. „Путĕш Патян мыскарисем“ кулăшла калавсем.
Александр Кăлкан. „Панулми“ калав.
Антонина Васильева. „Çĕн кайăкпа кантраллă кукăль“ калав.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи аслисемпе ачасен сăнарĕсем. Аслисене хисеплеме, вĕрентсе каланине итлеме, йывăрлăхра пулăшма хăнăхса пыни, пурнăç тÿнтерлĕхĕсемпе килĕшменни, чун-чĕре тасалăхне упрани. Хайлавсен тĕсĕсем, жанрĕсем хайлав тытăмĕнчен, шалти саккунĕнчен, ĕçĕсенчен, сăнарсенчен жанр тĕсĕ тухни.

8. Чăваш çыравçисен хайлавĕсенчи çут çанталăк илемне упрас шухăш-кăмăла аталантарсси çинчен (5 сехет)

Валери Туркай. „Айăп“ калав.
Георгий Ефимов. „Хĕвел тухнă вăхăтра“ сăвă.
Ухсай Яккăвĕ. „Çĕмĕртсем çеçке çурсан“ сăвă.
Петĕр Вашават. „Вăйăран вăкăр тухать“ калав.
Арсений Тарасов. „Ăвăс хунавĕ“ калав.

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенчи çут çанталăк пулăмĕсемпе тапхăрĕсене, илемне, тăван çĕре, тискер чĕр чунсемпе кайăк-кĕшĕк сăнарĕсене чĕрĕ пек сăнлани. Çыравçăсем вĕсем урлă этем тĕнчин вăрттăнлăхĕсене, ĕмĕрхи хаклăхсене кăтартса параççĕ.

9. Чăваш çыравçисен хайлавĕсенчи общество пурнăçĕнчи киревсĕр йăла-йĕрке этем сăн-сăпатне пĕтерни, çухатма пултарни çинчен (5 сехет)

Любовь Мартьянова. „Ятсăр троллейбус“ калав.
Борис Чиндыков. „Аçу“ калав.
Александр Галкин. „Йывăр чир“ шÿт.
Анатолий Кипеч. „Ача çуртĕнче“ сăвă.
Аркадий Ĕçхĕл. „Урхамах“ калав.
Вениамин Тимаков. „Сывлăхпа Чир“ поэма сыпăкĕсем.

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсем сиенлĕ, киревсĕр йăла-йĕрке (пирус туртни, эрех-сăрапа иртĕхни) пăсăлса пынипе çыхăннă хайлавсем. Кулленхи пурнăç пăчăхĕнчен, халсăрлăхĕнчен хăтăлма сĕнни.

10 . Чăваш çыравçисен хайлавĕсенчи халăхăн вăрçăри паттăрлăхĕ, тылри хастарлăхĕ çинчен (9 сехет)

Николай Мартынов. „Юнлă çырла“ калав.
Ольга Туркай. „Пахчари çĕмĕрт“ новелла.
Сергей Павлов. „Ача вăййи мар“ калав.
Александр Алка. „Ырă ят“ сăвă.
Хветĕр Уяр. „Тăвансем кĕтеççĕ“калав.
Виталий Саруй. „Тимĕр ешчĕк“ пьеса.

Тĕрлĕ жанрлă хайлавсем. Вăрçă тискерлĕхĕ çын пурнăçне, ăс-халне, чун-чĕрине амантса хăварни. Вăрçăра пуç хунă юлашки салтака тирпейлесе пытарсан çеç хаяр вăрçă вут-çулăмĕ пĕтнине астутарни.

Вĕреннине аса илни (3 сехет)

Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.5-мĕш класс валли/ Н.Г.Ивановăпа П.Н.Метин çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2013

	№	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехетшучĕ
	1	**Кӳртĕм урок-2с.**	„Кĕнеке – пĕлӳ çăл куçĕ”	1
	2		Илемлĕ сăнарлăх тĕнчи	1
	3	**Сăвă-юрă янăрать юрлама пĕлсен кăна-9с.**	Ача-пăча сăмахлăхĕ. „Ансат вăйăсем (Шут вăййи)”, „Ят пĕлмелле”	1
	4		Пуплеве, сăвă вулав ăст алăхне аталантарма. Пăхмасăр каласси.	1
	5		Йăла уявĕсен сăвви-юрри.Çăварни юррисем. Сурхури юррисем.	1
	6		ПАУ. Сăнлав сочиненийĕ	1
	7		Ваттисен сăмахĕсемпе каларăшсем	1
	8		Тупмалли юмахсем	1
	9		Сăнавсемпе паллăсем	1
	10		Пуплев ăсталăхне аталантарасси Калав йĕркелени.	1
	11		КВУ. Халăх юмахĕсем.Тилĕ тус. Кашкăр, упа, тилĕ тус. Ух, старик	1
	12	**Литература юмахĕ - 1 с.**	К.В.Иванов. Тимĕр тылă	1
	13	**Чĕр чунсем-пирĕн туссем - 6 с**	Ева Лисина. „Мускав кушакĕсене чапа кăлартăм”	1
	14		Ева Лисина. „Мускав кушакĕсене чапа кăлартăм”	1
	15		Ева Лисина. „Мускав кушакĕсене чапа кăлартăм”	1
	16		Трубина Мархви. Чăхпа кушак (1 ч)	1
	17		Георгий Орлов. Çерçи	1
	18		КВУ. А. Угольников. Хура ĕне. Нелли Петровская. Качака. Микул Мăскал. Выльăх чĕлхи	1
	19	**Тăван кил – ылтăн сăпка - 5 с**	Юрий Скворцов. Амаçури анне	1

	20		Юрий Скворцов. Амаçури анне	**1**
	21		Геннадий Волков. Ăслă ача	**1**
	22		ПАУ. Проект ĕçĕ	**1**
	23		КВУ. Л. Сачкова. Çиçĕм Натюш,В. Самойлов. (Раштав) Аннен çуралнă кунĕ	**1**
	24	**Вăйли çук та этемрен… - 6 с**	П. Афанасьев. Кăйкăр. Вутпа чечек. Ĕнен пире! (1 ч)	**1**
	25		КВУ. А. Кăлкан. Алим	**1**
	26		Тихăн Петĕркки. Çутталла.	**1**
	27		Тихăн Петĕркки. Çутталла.	**1**
	28		Тихăн Петĕркки. Çутталла.	**1**
	29		ПАУ. Сăнлав (ăслав) сочиненийĕ	**1**
	30	**Ырă çын пуласси ачаран паллă - 7 с**	Мария Ухсай. Ирхи сывлăм	**1**
	31		Петĕр Ялкир. Интермедисем	**1**
	32		Марина Карягина.Слива вăрри	**1**
	33		Хветĕр Уяр. Эсир Куçука курман-и?	**1**
	34		Хветĕр Уяр. Эсир Куçука курман-и?	**1**
	35		КВУ. Архип Александров. Тĕрĕс тунă	**1**
	36		ПАУ. Изложени е сăнлав(ăслав) сочиненийĕ	**1**
	37	**Ĕç çынна илем кÿрет - 7 с**	Иван Егоровăн «Ывăл»	**1**
	38		Иван Егоровăн «Ывăл»	**1**
	39		Александр Галкин. Икĕ сăнлă пурнăç. Çÿпĕ	**1**
	40		Владимир Степанов. Эксклюзивлă сăвăм	**1**
	41		Владимир Степанов. Эксклюзивлă сăвăм	**1**
	42		КВУ. Елизавета Осипова. Пахчари хÿшĕ	**1**
	43		ПАУ. Кулăшла калав. Сăнлав сочиненийĕ	**1**
	44	**Асли ăслă,кĕçĕнни сапăр пултăр - 6 с**	Лидия Сарине. Цирк курма кайни	**1**
	45		Лидия Сарине. Цирк курма кайни	**1**
	46		Лидия Сарине. Цирк курма кайни	**1**
	47		ПАУ. Проект ĕçĕ: çыру çыратпăр	**1**
	48		Раиса Сарпи. Эпĕ „тухатмăш карчăкпа” паллашни	**1**
	49		КВУ. А. Кăлкан. Панулми. Антонина Васильева. Çĕн кайăкпа кантраллă кукăль	**1**
	50	**Çут çанталăк тупра-эсĕ ăна упра - 5 с**	Валерий Туркай. Айăп	**1**
	51		Валерий Туркай. Айăп	**1**
	52		Георгий Ефимов. Хĕвел тухнă вăхăтра	**1**
	53		КВУ. Яков Ухсай. Çĕмĕртсем çеçке çурсан. П. Вашават. Вăйăран вăкăр тухать. Арсений Тарасов. Ăвăс хунавĕ	**1**
	54		ПАУ. Сăнлав сочиненийĕ	**1**
	55	**Киревсĕр йăла-йĕркерен хăтăлар - 5 с**	Любовь Мартьянова. Ятсăр троллейбус	**1**
	56		Борис Чиндыков. Аçу	**1**
	57		Борис Чиндыков. Аçу	**1**
	58		Борис Чиндыков. Аçу	**1**

	59		КВУ Ĕçлĕ вăйă. Тренинг	**1**
	60	**Тискер варçă ан пултăр нихçан! - 8 с**	Ннколай Мартьянов. Юнлă çырла	**1**
	61		Ннколай Мартьянов. Юнлă çырла	**1**
	62		Ольга Туркай. Пахчари çĕмĕрт	**1**
	63		ПАУ. Проект ĕçĕ: видеоролик, видеоклип, презентаци туни	**1**
	64		\Сергей Павлов. Ача вăййи мар…	**1**
	65		Александр Алка. Ырă ят	**1**
	66		Пуплеве, сăвă вулав ăсталăхне аталантармаПăхмасăр сăвă каласси	**1**
	67		Максим Ястран. Шăплăхра	**1**
	68	**Пĕтĕмлетӳ-3с.**	ВАИ.Пĕтĕмĕшле ыйтусемпе ĕçлени	**1**
	69		Вĕреннине аса илни	**1**
	70		Вĕреннине аса илни	**1**

6 класс (70сех.)

Кӳртĕм. Çут çанталăкпа çын-литературăн тĕп сăнарĕсем. Литература – пурнăç тĕкĕрĕ. Сăнарлăх–халăх сăмахлăхĕпе илемлĕ лите-ратурăн эстетика никĕсĕ. Илемлĕ хайлавсем вулакан кăмăл-туйăмне аталантарма пулăшни, ăна пархатарлă çын пулма вĕрентни. **(1 сех.)**

1. Юрă – халăх чунĕ (4 сех.)

Халăх юррисем.

Степан Максимов илемлетнĕ «Алран кайми аки-сухи», «Уй варринче», «Вĕç-вĕç куккук».

Юрă – халăхăн пысăк пуянлăхĕ, сăмахлăхăн вăйлă аталаннă, анлă сарăлнă тĕсĕ. Авалхи çынсем сăмах асамлăхне ĕненни, сăвă-юрăпа кулленхи пурнăçа илемлетни. Халăх юррисенчи çынсен пурнăçĕ, шухăш-ĕмĕчĕ, кăмăл-туйăмĕ, сăнланса юлни. Юрă жанрĕсемпе тĕсĕсем.

Литература юррисем.

Ф.Павлов «Хитре», «Вĕлле хурчĕ» (юрă сăввисем)

Илле Тукташ «Хĕл илемĕ», «Тăван çĕр-шыв» (Чăваш Республикин патшалăх гимнĕ)

Иван Ивник «Юрăçсем» (юрă сăвви).

Василий Давыдов-Анатри. «Тăван яла таврăнсан», «Тавах сире, учительсем»

Петĕр Яккусен. «Малтанхи юрату»

Литература (автор) юррисем, вĕсен тематикипе тĕп шухăшĕ, тытăмĕ, сăнарлăхĕ. Юрă ăстисем: юрăçсем, юрă сăвăлакансем, юрă кĕввине хывакансем.

2. Усал – утпа, ырри çуран çӳрет (7 сехет)

Анатолий Смолин «Ан вĕлер, ан суй, ан сут» сăвă.

Денис Гордеев «Кукăр алăсем» калав.

Петĕр Эйзин «Кураканни курать» сăвă.

Юхма Мишши «Çĕр улми аврипе Мăян» юптару

.**Васлей Игнатьев** «Кушак сухалĕ» калав.

Александр Кăлкан «Хăравçă мулкач», «Тăрлавсăр хăнтăр», «Аташнăскерсем», «Каппайчăк пучах» юптарусем.

Валерий Туркай «Йывăр çын пулма».

Елен Нерпи «Ултав».

Çын кăмăл-туйăмĕн пахалăхĕ: ăш пиллĕх, ырă кăмăллăх, тӳрĕ чунлăх, юлташлăх. Хайлавсенчи кăмăл-сипет ыйтăвĕсем: кахал, хытă чунлă, çăткăн, суеç, элекçĕ, мухтанчăк, хыт кукар çынсене питлени.

3. Çынна сума сăвакан хăй те сумлă пулакан (5 сехет)

Антип Николаев «Юра асламăшĕ» калав.
Петĕр Эйзин «Йăмрапа хурăн» сăвă.
Валентин Бурнаевский «Кӳрентерӳпе калаçу» калав.
Иван Яковлев. «Ватăсемпе çамрăксем» дидактикăллă калав, «Вăрăпа ăмăшĕ» юмах.
Ольга Туркай «Çерçисем».

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсенче ырăпа усала тĕрлĕ енлĕ сăнлани. Çыннăн кăткăс чун-чĕрине ăнланма, кирлĕ чухне пулăшма, ырă кăмăл-сипетне ăша хывма тăрăшасси, аслисенчен ырă тĕслĕх илесси. Этем чысĕпе тивĕçĕ, сĕмĕ-сипечĕ (совеçĕ) ӳнерсенче (сăмахлăхра, графикăра, скульптурăра, живопиçре, юрăра, ташăра, оперăпа балетра) палăрни. Ватă-вĕтĕ хушшинчи хутшăну, аслисем кĕçĕннисене ăс пани, пурнăçра йĕркелесе пыни.

4. Чыс, тивĕç, сипет этеме кӳрет тивлет (7 сехет)

Лидия Сарине «Кукамай» калав.
Валентина Элпи «Илемлĕхе курма пӳрнĕ ача» калав.
Василий Петров «Мулаххай».
Людмила Сачкова «Тирпейсĕр Тимуш».

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсенче илемлĕхе курма, ăна пур çĕрте тупма-туйма пĕлесси. Этем лайăх е япăх пуласси ытти çынсемпе хутшăннинчен, ырăпа усала курма пĕлнинчен, ашшĕ-амăшне, халăха тивĕçлĕ пулма тăрăшнинчен килни. Чыс, тивĕç, çыннăн чи кирлĕ енĕсем, вĕсене аталантарма çамрăк çынна литература пулăшни. Сăнарлăх – эстетика никĕсĕ пулнине ас тутарни. Эстетика туйăмне аталантарасси.

5. Ӳркев ӳкерет – ĕçченлĕх çĕклет (7 сехет)

Валери Туркай «Ниме» сăвă.
Василий Давыдов-Анатри «Кĕтмен инкек» калав.
Валентина Элпи «Аппапа пĕрле» калав, «Водолаз»
Зоя Нестерова «Янттине хапсăнсан»
Мария Ухсай «Çаран çинче»
Ухсай Яккăвĕ «Чăваш чунĕ»

Ĕç - пурнăç тыткăчи. Аслисемпе ачасем пĕр-пĕрне ăнланса, пулăшса пырсан çеç ĕç ăнать, ырă ят сарăлать.

Литературăри тата çын пурнăçĕнчи ырăпа усал кĕрешĕвне сăнарлăн кăтартни. Ӳркевпе ĕçченлĕх, ĕçрен хăраман, таса чун-чĕреллĕ, ырă ĕмĕтлĕ çынсене кăтартни. Аслисемпе ачасем пĕр-пĕрне ăнланса, пулăшса пырсан çеç ĕç ăнать, ырă ят сарăлать.

Ĕçрен хăраман, ырă ĕмĕтлĕ çынсем те телей тупнине калăплани.

6. Пул ăслă, тавçăруллă (8 сехет)

Иван Ахрат «Юрлакан кĕленчесем» хайлав.
Юрий Сементер «Вилĕме улталани» сăвăлла юмах.
Людмила Сачкова «Шăпăрлан» пьеса.
Геннадий Айхи «Çын тата сцена»сăвă.
Алексей Трофимов «Çыруллă кĕпе», «Асамлă паллăсем» тĕрленчĕксем.
Геннадий Юмарт «Çылăх мана».

Ачасемпе пысăккисем валли хайланă хайлавсенче литература сăнарĕсем çут çанталăк панă çут çанталăк панă ăс-хакăла, тавçăрулăха, тавра курăма аталантараса пырас тесен

нумай вуламаллине, сӑнамаллине, тӗпчемеллине кӑтартни. Ҫине тӑрса тӑрӑшсан ҫеҫ ӗмӗтленнӗ ӗмӗт пурнӑҫа кӗрет.

Литература геройӗн ӑс-тӑнне, тавҫӑрулӑхне хайлавсенче тӗрлӗ енлӗ кӑтартса пани.

7. Юлташсӑр ҫын – тымарсӑр йывӑҫ (7 сехет)

Митта Ваҫлейӗ «И мӗн пуян» сӑвӑ
Ольга Туркай «Юлташпа – вӑйсӑрри те вӑйлӑ» калав.
Александр Кӑлкан «Алим» пьеса.
Людмила Сачкова «Ӑмсану»
Юрий Ермолаев «Кулӑшла инкек»

Ачасемпе пысӑккисем валли хайланӑ хайлавсенче хыт чунлӑ, йӑпӑлти ҫынсене питлени. «Тус, юлташ хӑвӑнтан лайӑхрах пултӑр. Эсӗ ху та маттур пул» тени. Тус-юлташран тӗслӗх илсе пӗр-пӗрне пулӑшса пырасси. Тус-юлташ - ҫыннӑн чи пысӑк пуянлӑхӗ, шанчӑкӗ, телейӗ, тӗрекӗ.

Илемлӗ литературӑн пурнӑҫ чӑнлӑхӗпе илемне сӑнласа кӑтартас, этеме пултаруллӑ та хитре чунлӑ пулма вӗрентес тӗллевӗ.

8. Ырри усала ҫӗнтеретех (9 сехет)

Иван Лисаев «Чире парӑнма ҫуралман» хайлав.
Стихван Шавлы «Вӗҫкӗн Ваҫҫа» шутлӗ сӑвӑ.
Людмила Сачкова «Оля – Улькка» калав.
Порфирий Афанасьев «Ҫынна ырӑ ту»
Любовь Мартьянова «Ҫуралнӑ кун»
Александра Лазарева «Урок пуҫланчӗ»калав.

Ачасемпе пысӑккисем валли хайланӑ хайлавсенче кахал, хыт чунлӑ, йӑпӑлти,ҫын ӗҫӗпе пурӑнма пӗлекен, ҫӑткӑн, суеҫ, мухтанчӑк ҫынсене питлени. Сӑмах ӑсталӑхӗ ырӑпа усала уйӑрма вӗрентни. Йывӑрлӑхсене ҫирӗп кӑмӑллӑ, мал ӗмӗтлӗ ҫын анчах ҫӗнтерни. Этем халӑха юрӑхлӑ ҫын пулас ӗмӗтпе пурӑнни.

9. Ҫӑкӑртан асли ҫук (7 сехет)

Ева Лисина «Ҫӑкӑр чӗлли» калав.
Алексей Воробьев «Ҫурхи хирте», «Ҫӑкӑр» сӑвӑ.
Стихван Шавли «Ҫӑкӑр сӑмси»
Уйӑп Ҫишши « Сухара»
Георгий Ефимов «Ҫӑкӑр татӑкӗ ҫинчен».

Ачасемпе пысӑккисем валли ҫырнӑ хайлавсенче ырӑпа усала тӗрлӗ енлӗ сӑнлани. Ҫӑкӑр-тӑвар - чӑваш ҫыннин пурнӑҫ тыткӑчи. Ӑна перекетлӗ тытни, тӑрӑшса упрани, ҫӑкӑр тӑвакана мухтани. Тӑван уй-хире хресчен чунтан юратни. Уй-хир ӗҫченӗн пархатарлӑ ӗҫне кӑтартни. Сӑнлас пултарулӑх. Ҫӑкӑрпа ҫынна поэзире тата эпикӑра сӑнарлакан уйрӑмлӑхсем.

10. Тӑван ҫӗрӗн тусанӗ те тӑван, пылчӑкӗ те пылак (6 сехет)

Геннадий Волков «Ылтӑн ҫӗр» халап.
Иван Ивник «Тул ҫутӑлать»сӑвӑ, «Улма чӑпар ут», «Юрӑҫсем».
Ҫемен Элкер «Пуян чӑваш вӑрманӗ»(«Ешӗл хунав» повесть сыпӑкӗ).
Анатолий Афанасьев «Юр пӗрчисем»
Герасим Харлампьев «Ытарайми ҫӗр-шывра»

Тӑван ҫӗр-шыва куҫ шӑрҫипе упранӑ пек сыхлани. Тӑван ҫӗршыв илемӗпе пурлӑхне (улӑх-ҫаранне, йывӑҫ-курӑкне, чечек-ҫеҫкине, ҫын вӑйӗпе пулнӑ ырлӑха) упрасси. Тӑван ҫӗршывӑн ҫут ҫанталӑкӗпе, ҫыннисемпе, вӗсен ӗҫӗ-хӗлӗпе, ялӗ-хулипе мӑнаҫланма вӗрентесси. Халӑхшӑн ырӑ ӗҫ туни - тивӗҫ, телей, савӑнӑҫ.

Ҫыравҫӑн тӗп тӗллевӗ - каласа кӑтартасси мар, сӑнласа парасси.

Вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси (2 сехет).

Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.6-мĕш класс валли

/ Н.Г.Ивановăпа З.С.Антонова çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2009.

№	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет шучĕ
1	**Кӳртĕм урок-1**	«Литература – пурнăç тĕкĕрĕ»	1
2	**Юрă – халăх чунĕ-5**	Халăх юррисем. «Алран кайми аки-сухи».	1
3		«Хурăн çулçи». Халăх юррисен сăнарлăхĕпе илемлĕхĕ	1
4		Литература юррисенчи сăвăпа кĕвĕ пĕрлĕхĕ. Ф. Павлов. «Хитре», «Вĕлле хурчĕ»	1
5		И.Тукташ. «Хĕл илеме». Литература юррисенчи илемлех мелĕсем	1
6		Пуплевпе çыру ăсталахне якатмалли урок. Сăнлав сочиненийĕ	1
7	**Усал – утпа, ырри çӳран çӳрет** -7	А. Смолинăн «Ан вĕлер, ан суй, ан сут», П.Эйзинăн «Кураканни курать» хайлавĕсем	1
8		Д. Гордеев. «Кукăр аласем» хайлав	1
9		Юхма Мишши. «Çĕр улми аврипе мăян» юптару	1
10		В.Игнатьев. «Кушак сухалĕ» хайлав	1
11		А. Кăлканăн «Хăравçă мулкач» юптарăвĕ. Ытарлă кулăш	1
12		Килти вулав урокĕ. В. Туркай. «Йывăр – çын пулма» хайлавĕ	1
13		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. «Туслă çемье» ӳкерĕк тăрах çырнă сăнлав сочиненийĕ	1
14	**Çынна сума сăвакан хăй те сумлă пулакан-5**	А.Николаев. «Юра асламăшĕ» хайлавĕ, унăн темипе тĕп шухăшĕ	1
15		П.Эйзинăн «Йăмрапа хурăн» сăвви, хайлавăн темипе тĕп шухăшĕ В.Бурнаевский. «Кӳрентерӳпе каçару» хайлавăн темипе тĕп шухăшĕ	1
16		Ӳнер тĕсĕсем	1
17		Килти вулав урокĕ. А.Трофимовăн «Çырулла кĕпе» хайлавĕ	1
18		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. Ӳкерчĕк	1

		тăрăх калав çырни	
19	**Чыс, тивĕç, сипет этеме кӳрет тивлет-6**	Л.Саринен «Кукамай» калавĕ, темипе теп шухăшĕ	1
20		Л. Сарине. «Кукамай» калаври ĕçсен йĕрки	1
21		В.Элпин «Илемлĕхе курма пӳрнĕ ача» калавĕнчи ĕçсен йĕрки	1
22		В.Бурнаевский. «Кӳрентерӳпе каçару» хайлавăн темипе тĕп шухăшĕ	
23		Килти вулав урокĕ. Е.Нарпин «Тивĕç» калавĕнчи ĕç-пуç йĕркипе тĕп сăнар	1
24		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. «Эпĕ калав(сценари) çыратăп»	1
25	**Ӳркев ӳкерет – ĕçченлĕх çĕклет-7**	В.Туркайăн «Ниме» хайлавĕ, унăн теми, ĕçсен йĕрки	1
26		В. Давыдов-Анатри. «Кĕтмен инкек» хайлав	1
27		В.Элпин «Аппапа пĕрле» хайлавĕ, теми, унти сăнарсем, ĕçсен йĕрки	1
28		В.Элпин «Аппапа пĕрле» хайлавĕнчи сăнарсем, ĕçсен йĕрки	1
29		Килти вулав урокĕ. З.Нестеровăн «Янттине хапсăнсан» юмахĕ	1
30		Хайлав тытăмĕ. Сочинени çырма хатĕрленесси:«Ĕç– пурнăç тыткăчи»	1
31		Сочинени«Ĕç– пурнăç тыткăчи»	
32	**Пул ăслă, тавçăруллă -7**	И.Ахратăн «Юрлакан кĕленчесем» хайлавĕ, унăн темипе тĕп шухăшĕ, тытăмĕ	1
33		Ю. Сементерĕн «Вилĕме улталани» хайлавĕ, унĕн темипе тĕп шухăшĕ	1
34		Л.Сачковăн «Шăпăрлан» пьеса юмахĕнчи ĕçсен йĕрки	1
35		Л.Сачковăн «Шăпăрлан» юмахĕнчи тĕп сăнар	1
36		Литература геройне сăнлани	1
37		Килти вулав урокĕ. Г.Юмарт «Çылăх мана» хайлавăн тĕп шухăшĕ	1
38		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. Картина тăрăх калав çырни	1
39	**Юлташсăр çын – тымарсăр йывăç-7**	В.Миттан «И мĕн пуян…» сăвви	1
40		О.Туркайăн «Юлташпа – вăйсăрри те вăйлă» калавĕ	1
41		А.Кăлканăн «Алим» пьеси. Хайлав теми, ĕçсен йĕрки	1
42		А.Кăлканăн «Алим» пьеси. Тĕп шухăшĕ	1
43		А.Кăлканăн «Алим» драминчи сăнарсем	1
44		Килти вулав урокĕ. Л.Сачковăн «Ăмсану» калавĕ, хайлавăн теми	1
45		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок.Сочинени «Алим» драмăри юратнă сăнарсем	1
46	**Ырри усала çентеретех-9**	И.Лисаевăн «Чире парăнма çуралман» повеçĕ, теми, тĕп шухăшĕ	1

47		«Чире парăнма çуралман» повеçĕн иккемĕш пайĕ	1
48		Ст. Шавлин «Вĕçкĕн Ваççа» сăвви	1
49		Л.Сачковăн «Оля –Улькка» калавĕ, хайлавăн темипе тĕп шухăшĕ	1
50		А.Лазаревăн «Урок пуçланчĕ» калавĕ, хайлавăн теми	1
51		А.Лазаревăн «Урок пуçланчĕ» калавĕ, хайлавăн тĕп шухашĕ	1
52		Хайлав хавхи (пафосĕ)	1
53		Килти вулав урокĕ. П.Афанасьевăн «Çынна ырă ту» сăвви, сăввăн темипе тĕп шухăшĕ	1
54		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. «Витя Кулешов – чан-чăн этем» сочинени	1
55	**Çăкăртан асли çук-7**	Е.Лисинăн «Çăкăр чĕлли» калавĕнчи ĕçсен йĕрки, сăнарсем	1
56		Е.Лисинăн «Çăкăр чĕлли» калавĕ, хайлавăн илемлĕх мелĕсем	1
57		А.Воробьевăн «Çурхи хирте» сăвви, хайлавăн теми	1
58		А.Воробьевăн «Çăкăр» сăвви, хайлаван теми, тĕп шухăшĕ	1
59		А.Воробьевăн «Çăкăр» сăвви, хайлаван теми, тĕп шухăшĕ Поэзи чĕлхи. Сăвă виçисем	
60		Килти вулав урокĕ. В.Енĕшĕн «Çăкăр» калавĕ, хайлавăн темипе тĕп шухăшĕ	1
61		Пуплевпе çыру ăсталăхне якатмалли урок. «Çăкăртан асли çук»	1
62	**Тăван çĕрĕн тусанĕ те тăван, пылчăкĕ те пылак-9с.**	Г. Волковăн «Ылтăн çĕр» халапĕнчи ĕçсен йĕрки, çыхăнăвĕ	1
63		И.Ивникăн «Тул çутăлать» сăввинчи сăнлăхсем	1
64		КВУ.Анотолий Емельянов. Çырма Куçми	
65		Ç.Элкерĕн «Ешĕл хунав» повеçĕн сыпăкĕнчи экологи, патриотизм ыйтăвĕсем	1
66		Очерк тĕсĕсем. Очеркпа калав хушшинчи уйрăмлăхсем	1
67		VI класс кĕнекинчи мана килĕшнĕ хайлав	1
68		Тăван литературăна вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси	1
69		Вĕреннине ас илни	
70		Вĕреннине ас илни	

7 класс (70 сех.)

.Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.7-мĕш класс валли/ З.С.Антоновăпа П.Н. Метин çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2010.

Кӳртĕм калаçу. Литература – сăмах ӳнерĕ. Илемлĕ хайлавсем вулакан кăмăл-туйăмне аталантарма пулăшни, ăна пархатарлă çын пулма вĕрентни. **(1 сех.)**

I. Халăх сăмахлăхĕ (7 сехет)

Истори юррисем «Мамук ханăн пуçне вăрăнтăр», « Раçăн патша килнĕ тет », « Хура халăх куççулĕсем ай шывсем мар… », « Пире улпут çĕнес çук»

Вăйă-улах, хăна юррисем «Çĕмĕрт çеçки çурăлсан», «Çерем пусса вир акрăм», «Сар хĕр сиксе вăй калать», «Пирĕн урам аначалла», «Саки сарă сарлака».

Юрă IX-XIX ĕмĕрсенче аталанни, халăх историйĕн паллă тапхăрĕсемпе çыхăнни: 1) Атăл тăрăхĕнчи çынсен пурнăçне сăнлани; 2) монгол-тутар, Хусан ханĕсем пусмăрлани; 3) С.Разинпа Е.Пугачёв сăнарĕсем; 4) ирĕклĕх кĕрешĕвĕ.

II. Çырулла сăмахлăх (60 сехет)

Пусмăра тĕттĕмлĕхе хирĕç (10 сехет)

Çеçпĕл Мишши. «Иртнĕ самана», «Хурçă шанчăк», «Пуласси» сăвăсем.

Çемен Элкер. «Хĕн-хур айĕнче» поэма.

Юхма Миши. «Ахмантей паттар хĕçĕ» калав.

Мария Ухсай «Кăра çилсем»

Леонид Агаков, Валерий Яковлев «Вĕри чĕресем» драма

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсем халăх пусмăрçисене, çĕнĕ самана çыннин кĕрешĕвне тӳрĕ тата куçăмлăн-сăнарлăн пĕтĕмлетни. Çĕнĕ саманашăн, çĕнĕ пурнăçшăн çапăçакан кĕрешӳçĕсен шухăшĕ-кăмăлĕ, туйăм тасалăхĕ, паттăрлăхĕ.

Укçапала эрехех çынна ăсран кăларать (6 сехет)

Игнатий Иванов. «Çынна мулшăн туман, мула çыншăн тунă» калав .

Трубина Мархви. «Хăнаран» калав.

Геннадий Юмарт «Выçă куç»

Елен Нарпи «Çылăхлă укçа»

Григорий Луч «Кама пăхнă-ши?»

Çын ĕç-хĕлĕнчи, ăс-тăнĕпе чун кăмăлĕнчи сивлек пулăмсемпе илемсĕр енсене питлени сывă палăрăмсене хўтĕлени. Хаклав-пахалăх ăнкарăвне тарăнлатасси. Çыравçăсен сăнарлă шухăшлавĕ тата сăнар калăплас мелсем.

Тăван чĕлхе – чăваш чĕлхи (7 сехет)

Петĕр Хусанкай «Сăмах хăвачĕ», «Эпир пулнă, пур, пулатпăр!» сăвăсем

Александр Артемьев «Хунавлăх хăрнисем» роман.

Çеçпел Мишши «Чăваш чĕлхи» сăвă.

Ухсай Яккăвĕ «Чăваш чĕлхи»

Тăван çĕр-шыва куç шăрçине упранă пек сыхлани. Чĕлхе – халăх ăсне, пĕлĕвне, кăмăлне упракан пурлăх. Тăван чĕлхе сăнарлăхĕ, шăхвăртулăхĕ, илемĕ.

Тăван çĕр-шывшăн, тăван чĕлхешĕн кĕрешекен сăнарсем. Характер çирĕплĕхне, чăтăмлăхне, чун-чĕре çулăмне психологилле çивĕч те тарăннăн сăнлани.

Тăван çĕршыв сывă пулсан тăван йăву та пулĕ сан (8 сехет)

Петĕр Хусанкай «Таня» поэма

Кузьма Турхан «Пулемётчик Иван Смирнов» калав

Аркадий Ĕçхĕл «Амăрт кайăк» поэма

Леонид Агаков «Ылтăн вăчăра»

Ольга Туркай «Пахчари çĕмĕрт»

Иван Ивник «Ылхан»

Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçин паттăрĕсем, фронтпа тыл пĕрлĕхĕ, çĕр-шыв патриочĕсен сăнарĕсем, вĕсен хастарлăхĕ, тăшмана курайманлăхĕ. Вăрçă тискерлĕхĕ çын пурнăçне, ăс-халне, чун-чĕрине амантса хăварни.

Аслă Çĕнтерў çинчен калакан хайлавсенчи сăмахăн куçăмлă пĕлтерĕшĕсем. Çыравçăн кăмăла пĕлтармелли, тĕрлĕ пулăма сăнарлăн ўкермелли мелсемпе майсем.

Кайăк хитре тĕкĕпе, этем ырă ăсĕпе (5 сехет)

Юрий Скворцов «Ултăк» калав, «Славик»

Юрий Сементер «Сунăм» сăвă.

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсенче илемлĕхе курма, ăна пур çĕрте тупма-туйма пĕлесси. Этем лайăх е япăх пуласси ытти çынсемпе хутшăннинчен, ырăпа усала курма пĕлнинчен, ашшĕ-амăшне, халăха тивĕçлĕ пулма тăрăшнинчен килни. Чыс, тивĕç, çыннăн чи кирлĕ енĕсем, вĕсене аталантарма çамрăк çынна литература пулăшни. Сăнарлăх – эстетика никĕсĕ пулнине ас тутарни. Эстетика туйăмне аталантарасси.

Пĕчĕк çыннăн пысăк чунĕ (8 сехет)

Юрий Скворцов «Пушмак йĕрĕ» калав.

Григорий Луч «Чун туйăмĕ» калав.

Николай Терентьев «Кĕмĕл пĕлĕтсем» пьеса.

Марфа Трубина «Ача чухнехи»

Григорий Краснов-Кĕçĕнни «Кам ытларах айăплă?»

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсем çынлăх, чунлăх (гуманизм), ыйтăвĕсене çивĕччĕн хускатни. Этем ăс-хакăлĕ – кивçен туянми пуянлăх пулнине сăнарлани. Илемлĕ хайлавсем – çын чуне, шалти тĕнчине уçса кăтартакан сăмах ўнерĕ.

Сăнарсен танлаштаруллă характеристики. Психологиллĕ сăнлăхсем, ăшри монолог, лирика çаврăмĕсем сăнарсен характернее вăйлатни.

Çут çанталăк – этемлĕх сăпки (11 сехет)

Георгий Тал-Мăрса «Хирте» сăвă.
Митта Ваçлейĕ «Ат ăл юрри» сăвă.
Мĕтри Кипек «Кайăк тусĕ» повесть.
Георгий Ефимов «Тăван уй-хирĕм, сан ытамунта…»
Аркадий Эсхĕл «Çут çанталăк»
Венамин Тимаков «Аттемĕрсен сăваплă çĕрĕ»

Ачасемпе пысăккисем валли çырнă хайлавсем право пĕлĕвĕпе паллаштарни. Этемлĕх нормисене хирĕç кайнă сăнарсене питлени. Патшалăха (халăха) тивĕçлĕ гражданинсем пулма хистени, гражданла тивĕçе, чыс-хисепе упрамаллине калани.

Сарлака ман тăван çĕршывăм (5 сехет)

Петĕр Хусанкай «Йыхрав», «Çуралнă çĕршывра» сăвăсем.
Валем Ахун «Хаклă çĕрĕм-шывăм» калав.

Тăван çĕр-шыва куç шăрçипе упранă пек сыхлани. Тăван çĕршыв илемĕпе пурлăхне (улăх-çаранне, йывăç-курăкне, чечек-çеçкине, çын вăйĕпе пулнă ырлăха) упрасси. Тăван çĕршывăн çут çанталăкĕпе, çыннисемпе, вĕсен ĕçĕ-хĕлĕпе, ялĕ-хулипе мăнаçланма вĕрентесси. Халăхшăн ырă ĕç туни - тивĕç, телей, савăнăç.Çыравçăн тĕп тĕллевĕ - каласа кăтартасси мар, сăнласа парасси.

Тăван литературăна вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси – 3 сехет.

Тăван литература вĕренӳпе вулав кĕнеки.7-мĕш класс валли

/ З.С.Антоновăпа П.Н. Метин çырса-пухса хатĕрленĕ. Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2010.

№	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет шучĕ
1	**Куртем урок-1**	Илемлĕ сăмахлăхăн тĕрлĕ тапхăрти ăсталахĕ	1
2	**Халăх сăмахлăхĕ -7**	Истори юррисем. Юрăсен поэтики. Истори чăнлăхĕ, сюжет, чĕлхе илемĕ	1
3		Истори юррисем. Юрăсен поэтики: сăнарсен тытăмĕ, сăвă виçи, чĕлхе илемĕ	1
4		Вăйă-улах, хăна юррисем. Юрăри ансат сăнарлăх, хутламсем, аллитераци, ассонанс	1
5		Вăйă-улах, хăна юррисем. Юрăри мăшăрлăхсем, символ, сăнарсем	1
6		Юрă этеме пурнăçри йывăрлăхсене çĕнтерме вĕрентни	1
7		Килти вулав урокĕ «Хăрхăм авăрĕ», «Атьăр, хĕрсем, выляма», «Арçынсем ăçта?- ай, акара»	1
8		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
9	**Çырулла сăмахлăх Пусмăрпа тĕттĕмлĕхе хирĕç - 10**	Çеçпĕл Мишши. «Иртнĕ самана» сăвăри çĕнĕ пурнăçшăн çапăçакан кĕрешӳçĕсене мухтани	1
10		Çеçпĕл Мишши. «Хурçă шанчăк» сăвăри çĕкленӳлĕх хавхи	1
11		Çеçпĕл Мишши. «Пуласси» сăвăра çĕнĕ саманашăн ĕмĕтленни	1
12		Ç.Элкер – чăваш халăх поэчĕ.Çыравçăн тĕрлĕ енлĕ таланчĕ	1
13		Ç.Элкерĕн «Хĕн-хур айенче» поэминчи сыпăксем. Эпика, лирика хайлавĕсен тĕп уйрăмлăхĕсем	1
14		Ç.Элкерĕн «Хĕн-хур айĕнче» поэминчи сыпăксенчи ĕçсен йĕрки	1
15		Ç.Элкер\н «Хĕн-хур айĕнче» поэминчи сюжетпа композици	1
16		Юхма Мишши. «Ахмантей паттăр хĕçĕ» хайлав	1
17		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
18		Килти вулав урокĕ. «Килти вулав кĕнеки» тăрăх	1
19	**Укçапала эрехех çынна ăсран каларать -5**	И.Иванов. «Çынна мулшăн туман, мула çыншăн тунă» калав	1
20		Марфа Трубина – хĕрарăм çыравçă хускатнă гуманизм ыйтăвĕсем	1
21		Марфа Трубинан «Хăнаран» калавра эрех сиенĕ пирки калани	1

22		Килти вулав уроке. Ю.Силем, «Пумилкке». Тема, проблема.	1
23		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени çырни	1
24	**Тăван чĕлхе – чăваш чĕлхи -6**	П. Хусанкай. «Эпир пулнă, пур, пулатпăр!» сăвăри илемлĕх мелĕсем	1
25		Тăван чĕлхене аталантарма пулăшакансем чăваш лит. сăнарланни	1
26		Килти вулав урокĕ. А.Артемьев çырнă «Хунавлах хăрнисем» романăн сыпăкĕсем	1
27		Çеçпĕл Мишшин «Чăваш чĕлхи» хайлавăн сăвă виçи	1
28		Сăмахсен ытарлă тата куçăмлă пĕлтерĕшĕ: тропсем (метоними, синекдоха),пуплев çаврăмĕсем	1
29		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. «Тăван чĕлхем – чăваш чĕлхи»	1
30	**Тăван çĕршыв сывă пулсан тăван йăву та пулĕ сан-8**	П.Хусанкай. «Таня» поэмăри 1-4 сыпăксем. Хайлав темипе тĕп шухăшĕ	1
31		П.Хусанкай. «Таня» поэминчи 5,7,8 сыпăксем	1
32		П.Хусанкай. «Таня» поэминчи 9,10,11,12,14,15 сыпăксем	1
33		П.Хусанкай.«Таня» поэминчи 16, 17 сыпăксем. Хайлав тытăмĕ	1
34		Кузьма Турхан «Пулеметчик Иван Смирнов» хайлав çĕршыв паттăрĕсене мухтакан хайлав	1
35		А.Ĕçхĕл. «Ăмăрт кайăк». Хайлав жанрĕ. Тытăмĕ, прототип	1
36		Килти вулав урокĕ. Л.Агаков. «Ылтăн вăчăра» хайлава тишкерни	1
37		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
38	**Кайăк хитре тĕкĕпе, этем ырă ăсĕпе-6**	Ю.Скворцов. «Ултăк» - çын чунне, шалти тĕнчине уçса кăтартакан калав	1
39		Ю.Скворцов. «Ултăк» калаври сăнарсене характеристика парасси	1
40		Ю.Скворцов. «Ултăк» калаври психологиллĕ сăнлăхсем, ăшри монолог, лиризм сăнарсен характерне вăйлатни	1
41		Ю.Сементерĕн «Сунăм» хайлавĕ. Лирикăлла герой характеристики	1
42		Килти вулав урокĕ. Е.Осипова. «Кăмăл улшăнчĕ»хайлав	1
43		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
44	**Пĕчĕк çыннăн пысăк чунĕ -8**	Ю.Скворцовăн «Пушмак йĕрĕ» калавĕнчи гуманизм ыйтăвĕсем	1
45		Ю.Скворцовăн «Пушмак йĕрĕ»калавĕнчи ăс-хакăлпа чун-чĕре килĕшÿлĕхĕ	1
46		Г.Луч. «Чун туйăмĕ» хайлавра çынсен чун-чĕрине витĕмлĕн кăтартни	1
47		Н.Терентьев.«Кĕмĕл пĕлĕтсем» хайлав. Савăнăçпа киленĕве, тарăхупа хурланăва палăртмалли мелсем	1
48		Н.Терентьев. «Кĕмĕл пĕлĕтсем» хайлаври хирĕçтăру (конфликт) йĕрĕсем	1
49		Ю.Скворцов, Г.Луч, Н.Терентьев хайлавĕсенчи килĕшекен сĕнарсем (пĕтĕмлетÿ урокĕ)	1
50		Килти вулав урокĕ. М.Ухсай. «Иркка шкула каять» е	1

		Ю.Скворцов «Славик»	
51		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
52	**Çут çанталăк – этемлĕх сăпки -11**	М.Кипек. «Кайăк тусĕ» роман сыпăкĕсем. Пролог	1
53		М.Кипекĕн «Кайăк тусĕ» романĕнчи «Тăшмансем» сыпăк	1
54		М.Кипекĕн «Кайăк тусĕ» романĕнчи «Икĕ егерь» сыпăк	1
55		М.Кипекĕн «Кайăк тусĕ» романĕнчи «Çенĕ тĕл пулу» сыпăк	1
56		М.Кипекĕн «Кайăк тусĕ» романĕнчи «Сунар хуçалăхĕнче», «Юлашки çапăçу» сыпăксем тата эпилог	1
57		Килти вулав урокĕ. П.Хусанкай. «Вăрман юрлать» сăвă ярăмĕсен сыпăкĕсем	1
58		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
59		Г. Тал-Мăрса. «Хитре» сăвă. Çут çанталăк лирики хускатакан ыйтусем	1
60		Митта Ваçлейĕ. «Атăл юрри» сăвăри çут çанталăк пулăмĕсем, вăхăчĕ	1
61		С.Шавли. «Тавтапуç сана, тĕнче». Лирика тĕсĕсем	1
62		Пуплев ăсталăхне аталантармалли урок. Сăвă çырмалли хăнăхăва малалла аталантармалли урок	1
63	**Сарлака ман тăван çĕршывăм -6**	П.Хусанкай. «Йыхрав» сăвăри лирика геройĕ çĕршыв пуянлăхĕшĕн, илемĕшĕн мухтанни	1
64		П.Хусанкай. «Çуралнă çĕршывра» хайлав	1
65		В.Ахунăн «Хаклă çĕрĕм-шывăм» хайлавĕ, текст уйрăмлăхĕсем	1
66		Пуплев ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени	1
67		«Шкул библиотеки»	1
68		Пĕтĕмлетӳ урокĕ	1
69		ВАИ, Пĕтĕмлетӳ	1
70		ВАИ, Пĕтĕмлетӳ	1

Вĕренӳ результачĕсем 8 класс

Вĕренекенсен пĕлмелле:

-класра вĕреннĕ хайлавсен тата килте вуланă кĕнекесен авторĕсене, ячĕсене, жанрĕсене, çивĕч ыйтăвĕсемпе темисене тата вĕсене хăш тапхăрта çырнине;

-çак ăнлавсене пĕтĕмĕшле пĕлмелле: илемлĕ сăнарпа сăнарлăх, темăпа тĕп шухăшĕ,ĕç йĕркипе тытăмĕ, рифмăпа сăвă йĕрки, жанрсем, ретсемпе ушкăнсем (эпика, лирика, лиро-эпика, драматурги; романсем, новеллăсем, публицистика хайлавĕсем, комедисем, трагедисем, драмăсем, приключенипе фантастика, питлев), литература сулăмĕсем тата пултарулăх меслечĕсем (классицизм, романтизм, реализм);

-лирика, лиро-эпика, драматурги речĕсенчи хайлавсен жанрĕсене, тытăмне, сăнарсен ушкăнĕсене, хайлаври вăхăтпа вырăна тата вĕсен çыхăнăвĕсене;

-çыравçăсен пурнăçĕпе пултарулăхĕн литературăра палăрнă тапхăрĕсем тата вĕсем пурăннă вăхăтри паллă ĕçсемпе çынсем çинчен;

-чăваш литературин аталану тапхăрĕсене, вĕсем халăх историйĕпе çыхăнса тăнине тата кашни тапхăрти çыравçăсемпе хайлавсене.

Вĕренекенсен пултармалла:

-кирек мĕнле текста та уçăмлă, йĕркеллĕ, такăнмасăр вулама, пăхмасăр калама вĕреннĕ сăвăсемпе сыпăксене халăх умĕнче илемлĕ каласа пама;

-вуланă хайлав тĕсне, жанрне, ĕç йĕркипе тытăмне, сăнарсен ушкăнĕсене, тавлашу йĕрĕсене ăнлантарса пама;

-хайлавра хускатнă çивĕч ыйтусене тупма;

-илемлĕх мелĕсем хайлав шухăшне вăйлатнине ăнлантарса пама, çыравçă хавхине палăртма;

-сăнарсемпе хайлав çинчен мĕн шухăшланине тĕслĕхсемпе çирĕплетсе ĕнентерме;

-çыравçăпа унăн хайлавĕ литературăра мĕнле вырăн йышăннине ăнлантарма;

-вуланă кĕнекери ĕçсене пурнăçри тĕслĕхсемпе танлаштарса çыхăнуллă калаçма, ыттисен сăмахне çирĕплетсе, тиркесе е тӳрлетсе харпăр хăй мĕн шухăшланине хӳтĕлеме;

-каламалли е çырса памалли шухăшсен планне, тезисĕне тума;

-вĕрентекен каланине е лекцилле калаçăва кĕскен çырса (конспектласа) пыма;

-литература темипе пĕлтерӳ, хыпар, реферат е доклад хатĕрлеме;

-хăй тĕллĕн вуланă кĕнеке, курнă спектакль, концерт, кинофильм, телекурăм çинчен рецензи е информаци çырма;

Вĕренӳ результачĕсене хакламалли ĕçсен мелĕсемпе меслечĕсем:

Ăнланнине тĕрĕслесе пырасси, вулаттарни, ыйтусем тăрăх калаçтарни, тестсем ирттерессси, пăхмасăр каласси, тĕрлĕ пултару ĕçне явăçтарасси, килти вулав урокĕсене ирттерсе пырасси, сочинени – изложени ĕçĕсем çырасси, план тăвасси, тезиссем çырма, литература справочникĕсемпе, словарьсемпе ĕçлеме пултарнине, вĕрентекен каланине е лекцилле калаçăва кĕскен çырса (конспектласа) пыма хăнăхнине, литература темипе пĕлтерӳ, хыпар, реферат е доклад хатĕрлеме; хăй тĕллĕн вуланă кĕнеке, курнă спектакль, концерт, кинофильм, телекурăм çинчен рецензи е информаци çырма пĕлнине тĕрĕслесси.

Вĕренӳ результачĕсем9класс

Вĕренекенсен хăнăхса çитмелле:

- илемлĕ литература, ăслăлăхпа политика, публицистикăпа критика хайлавĕсене тĕрĕс, çăмă, уçăмлă вулама;

-класра вĕреннĕ хайлавсен тата килте вуланă кĕнекесен авторĕсене, ячĕсене, жанрĕсене, çивĕч ыйтăвĕсемпе темисене тата вĕсене хăш тапхăрта çырнине;

-çак ăнлавсене пĕтĕмĕшле пĕлмелле: илемлĕ сăнарпа сăнарлăх, темăпа тĕп шухăшĕ,ĕç йĕркипе тытăмĕ, рифмăпа сăвă йĕрки, жанрсем, ретсемпе ушкăнсем (эпика, лирика, лиро-эпика, драматурги; романсем, новеллăсем, публицистика хайлавĕсем, комедисем, трагедисем, драмăсем, приключенипе фантастика, питлев), литература сулăмĕсем тата пултарулăх меслечĕсем (классицизм, романтизм, реализм);

- класра е килте вуланă хайлавсене вырăнăн-вырăнăн, туллин е пĕтĕмĕшле кĕскен сюжетласа каласа е çырса пама;

- хайлавсен ретне, тĕсне, жанрне уйăрма, уйрăм хайлавăн шухăшпа илемлĕх хăй евĕрлĕхне палăртма;

-чăваш литературин аталану тапхăрĕсене, вĕсем халăх историйĕпе çыхăнса тăнине тата кашни тапхăрти çыравçăсемпе хайлавсене.

- автор шухăшĕ (позицийĕ) тата хайлав пафосĕпе идейи сăнарсемпе геройсемурлă мĕнле уçăлса пынине кăтартма;

-вуланă хайлав тĕсне, жанрне, ĕç йĕркипе тытăмне, сăнарсен ушкăнĕсене, тавлашу йĕрĕсене ăнлантарса пама;

-хайлавра хускатнă çивĕч ыйтусене тупма;

-илемлĕх мелĕсем хайлав шухăшне вăйлатнине ăнлантарса пама, çыравçă хавхине палăртма;

-сăнарсемпе хайлав çинчен мĕн шухăшланине тĕслĕхсемпе çирĕплетсе ĕнентерме;

-çыравçăпа унăн хайлавĕ литературăра мĕнле вырăн йышăннине ăнлантарма;

-вуланă кĕнекери ĕçсене пурнăçри тĕслĕхсемпе танлаштарса çыхăнуллă калаçма, ыттисен сăмахне çирĕплетсе, тиркесе е тӳрлетсе харпăр хăй мĕн шухăшланине хӳтĕлеме;

-каламалли е çырса памалли шухăшсен планне, тезисĕне тума;

-вĕрентекен каланине е лекцилле калаçăва кĕскен çырса (конспектласа) пыма;

-литература темипе пĕлтерӳ, хыпар, реферат е доклад хатĕрлеме;

-хӑй тӗллӗн вуланӑ кӗнеке, курнӑ спектакль, концерт, кинофильм, телекурӑм ҫинчен рецензи е информаци ҫырма;

- вӗренӳ кӗнекисемпе хрестоматисенчи ӑнлантарусемпе, шкул валли кӑларнӑ справочниксемпе, словарьсемпе усӑ курма.

8 класс (68 сех.)

<u>Куртӗм каласу. Сӑнарлӑ сӑмахлӑх ӑсталӑхӗ – 1 сехет</u>

<u>Иван Яковлев. Чӑваш халӑхне. Халал – 1 сехет</u>

<u>Авалхи эткертен – 9 сехет</u>

Пӗрремӗш пай. Вутран юлнӑ пуянлӑх

В. Станьял. Камсем эпир? Сӑвӑ. Чӑваш несӗлӗсен ӑс-хакӑлӗ.

Ӑрӑмлӑ самахлӑх

Чӑваш туйӗн сӑмахлӑхе.

Ӑсталӑхпа илем тӗнчи. Авалхи сӑмахлӑх хӑвачӗ.

Асаттесен карт ҫырӑвӗ.

Атӑлҫи Пӑлхар сӑмахлӑхӗ. Синкерлӗ вӑхӑтӑн синкерлӗ хӑвачӗ.

М.Юман. Паттӑр пулнӑ авалсем. Прозӑллӑ сӑвӑ.

Г.Тал-Мӑрса. Силпи-Пӑлхар пики. Трагеди.

Уксак Тимӗр Пӳлере илни ҫинчен сӑвӑ.

Пусмӑрпа хурлӑх сасси. Сӑвасен пуххи.

<u>16-19-мӗш ӗмӗрсенчи сӑмахлӑхран – 9 сехет</u>

Иккӗмӗш пай. Ирӗклӗх пурнӑҫпа танах.

Арабла тата тӗрӗкле ҫырнӑ сӑвӑҫсем:

Вӑтӑр Юман. Чӑтӑмлӑх ҫинчен. Кӗрешӳ юррисем.

Иксей Пайтулӗ. Пайтул, тойтеряк, Нехей пӑлхавҫӑ юррисем.

Чӗрӗлекен ҫырулӑхӑн малтанхи утӑмӗсм:

Василий Лебедев.Ппирӗн телей. Сӑвӑ. Мул тупни.Ҫитет, ан хӗне. Тӗрленчӗк.

М. Федоров. Арҫури. Юмахлатнӑ поэма.

20-мĕш ĕмĕрти чăваш литератури – 46 сехет

Виççĕмĕш пай. Ирĕке, танлăха, çутта – 12 сехет

Михаил Акимов. Шӳт туни. Халап. Тĕлĕнмелле. Памфлет.

Константин Иванов. Нарспи. Лиро-эпикăллă поэма.

Çеçпĕл Мишши. Катаран каç килсен. Инçе çинçе уйра уяр… Çĕн кун аки. Тинĕсе. Сăвă.

Тăваттăмĕш пай. Усал-тĕселе – кулăш саламаче – 11 сехет.

Иван Мучи. «Капкăн» хуçи çинчен. Хурах!.. хут вĕрентеççĕ! Кулăшла калав.

Хумма Çеменĕ. Шишка. Калав.

Николай Евдокимов. Картара. Пичеври лашапа тĕпри лаша. Юптарусем.

Марк Атай. Такапа Шапа. Юптарух.

Александра Лазарева. Пирвайхи юрату («Çунатсем» повеçĕн пĕрремĕш калавĕ).

Пиллĕкмĕш пай. Çĕршывăмăр, Тăван çĕршыв – 5 сехет

Илпек Микулайĕ. Госпитальте. Калав.

Валентин Урташ. Пурăнас килет. Поэма сыпăкĕсем.

Улттăмĕш пай. Тĕлĕнтермĕш тĕнче ытамĕ – 6 сехет

Георгий Краснов. Тинĕсре тупнă çĕрĕ. Повесть.

Иван Вутлан. Ытла та вăрттăн юрату. Роман сыпăкĕсем.

Çиччĕмĕш пай. Тăванлăх, туслăх, тивĕç – 11 сехет..

Алексей Воробьев. Ăçта каян? Сăвă.

Георгий Ефимов. 20 ĕм. «утмăлмĕшсен» сасси.

Геннадий Айхи. Константин Иванов. Хамăн.сăвăсем.

Николай Теветкел. Çил ташши. сăвă.

Валерий Егоров. «Кĕл тĕслĕ сăрă хула каçĕ»

Геннадий Юмарт. Текерлĕк. Сăвă.

Виталий Чекушкин. «Хавас та тунсăхлă ик каччă…» сăвă.

Виталий Станьял. Çил вĕрет те, çил лăпкать те… сăвă.

Николай Айзман. Ăçта-ши ман атте? Пьеса.

Людмила Сачкова. Чĕкеçĕм, чĕкеç… повесть.

<u>Вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси – 3 сехет</u>

Чăваш сăмахлăхĕ: 8-мĕш класăн вĕренӳпе вулав кĕнеки

/ В.П.Станьял хатĕрленĕ. – Шупашкар: Чăваш кĕнеке издательстви, 2011. – 318с.

№	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет
1	**Куртĕм урок-2**	Сăнарлă сăмах ăсталăхĕ. Ӳнер тĕсĕсем	1
2		И.Яковлев.«Чăваш халăхне» - халал. Пил, халал жанрĕсен тытăмĕ, илемлĕх мелĕсем	1
3	**Авалхи эткертен-9**	Чăваш несĕлесен ăс-хакăлĕ. Халăх сăмахлăхĕ тата çыру палăкĕсем	1
4		Ăрамлă сăмахлăх тесĕсем, илемлĕх мелĕсем, пуплев фигурисем. Аллитераци, ассонанс	1
5		Чăваш туйĕн сăмахлахĕ, жанрĕ. Туй сăмахлахĕн сăнарлă чĕлхи	1
6		Килти вулав урокĕ. «Чăваш туйĕ - халăх уявĕ» викторина урок (36, 41 с.)	1
7		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени Тăван халăх сăмахлăхĕ- культура эткерĕн «çӳпçи».	1
8		Кӳртĕм тишкерӳ. Авалхи сăмахлăх. Вăтам ĕмĕрсенчи сăмахлăх. Атăлçи Пăлхар сăмахлăхĕ.	1
9		Г. Тал-Мăрса пурнăçĕпе ĕçĕ-хĕлĕ. «Силпи – Пăлхар пики» сăвă трагеди историйĕ	1
10		«Силпи – Пăлхар пики» сăвă трагеди сюжечĕ, кульминацийĕ. Хайлаври конфликт	1
11		Килти вулав урокĕ. Калаçу урокĕ. «Пусмăрпа хурлăх сасси»	1
12	**XVI-XIX ĕмĕрсенчи сăмахлăхран -21**	Кӳртĕм тишкерӳ	1
13		Кĕрешӳ юррисем. Искей Пайтулĕ. Сăвăсен теми, проблеми, пафосĕ. Лирика геройĕн шухăш-кăмăлĕ	1
14		Кӳртĕм тишкерӳ. Кивĕ çырулăх вăхăчĕ(XVII-XVIII \м.).	1

		Чĕрелӳ тапхăрĕн паллисем, çыравçисем	
15		В.Лебедевăн «Пирĕн телей», «Мул тупни» хайлавĕсен жанр тĕсĕсем	1
16		Кӳртĕм тишкерӳ. Çĕнĕ çырулăх пуçламăшĕнчи лит-ра утăмĕсем.	1
17		М.Федоровăн «Ар çури» хайлавĕн жанр хăйне евĕрлĕхĕ, тĕсĕ, тĕп сăнарĕ	1
18		М.Федоровăн «Ар çури» хайлавĕн виçи, сăнарлăхĕ, ытарлăхĕ	1
19		Килти вулав урокĕ. Калаçу урокĕ. «Чуралăхри чĕлхене шанчăк паракансем (Урхас Якурĕ, Чăваш Хвети т.ыт.)»	1
20		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. «Чуралăхри чĕлхене шанчăк пама…» (Ç.Элкер)	1
21		XX \м. чăваш лит-ри. Кӳртĕм тишкерӳ. XX ĕм. чăваш лит-ри. М.Акимов пурнăçĕпе пултарулăхĕ.	1
22		«Тĕлĕнмелле!» памфлет. Кулăш тата питлев жанрĕсем, вĕсен тĕсĕсем	1
23		К.Иванов пултарулăхĕн паллă енĕсем. «Нарспи» поэма пахалăхĕ	1
24		«Нарспи» поэмăра сăнарсем паянхи кунпа мĕншĕн тавлашаççĕ? Пурнăçпа искусствăри илемлĕх. «Сарă хĕр», «Туй», «Тарни»	1
25		Поэмăн илемлĕх тĕнчи, сăнарлахĕ, «Нарспи» çаври, илемлĕх мелĕсем, пуплев фигурисем	1
26		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени Çакă çутă тĕнчере вăйли çук та этемрен.	1
27		Çеçпĕл Мишши пурнăçĕпе пултарулăхĕ. Кĕрешӳçĕ этем сăнарĕ. «Катаран каç килсен» сăвăри иртнипе пуласси	1
28		«Инçе çинçе уйра уяр…» сăвăри лирика геройĕ. Тема, проблема, композици, виçе	1
29		«Çĕн кун аки» сăвăри çĕкленӳлĕх пафосĕн мелĕсем. Революциллĕ романтизм	1
30		«Тинĕсе» сăвăри кĕрешӳçĕ-этем сăнарĕ. Сăвă виçи, символ, темăпа проблемăна уçма кирлĕ мелсем	1
31		Килти вулав урокĕ. Калаçу-пĕтĕмлетӳ урокĕ. «Çĕнĕ кунăм, каялла ан чак, ан кай!»	1
32		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок.Сочинени«Çĕр çине телейлĕ çутă кун-çул анĕ».	1
33	**«Усал-тĕселе – кулăш саламачĕ»-11**	И.Мучи – кулăшпа питлев ăсти	1
34		«Асаплă сăмахсем» калаври илемлĕх мелĕсем. Тиркевлĕ çыру тĕсĕсем	1
35		Хумма Çеменĕн пурнăçĕпе пултарулăхĕ. «Шишка» калав теми, проблеми	1
36		«Шишка» калаври тĕп сĕнар хĕйне евăрлĕхĕ. Тĕп сăнара ӳкерме усă курнă илемлĕх мелĕ	1
37		Килти вулав. Калаçу-пĕтĕмлетӳ урокĕ. «Кулăшпа питлев мĕн тума кирлĕ?»	1

38		Н.Евдокимов пултарулăхĕн хăйне евĕрлĕхĕ. «Картара» юптарури илемлĕх мелĕсем	1
39		Килти вулав. Калаçу урокĕ. «20-30 çулсенчи кулăшпа питлев вăл –«хĕрлĕ сăнă»	1
40		А.Лазарева пултарулăхĕнче пурнăç пулăмĕсем палăрса юлни. «Пирвайхи юрату» хайлав	1
41		«Пирвайхи юрату» хайлаври сăнарсем, вĕсене характеристика парасси.	1
42		Калаçу ăсталăхне аталантармалли урок. «20-30 çулсенчи чăваш лит-ри» — тапхăр тишкерĕвне пĕтĕмлетни	1
43		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок. Сочинени Пурнăç çулĕ - тумхахлă аслă çул.	1
44	**Çĕршывăмăр, Тăван çĕршыв-5**	Тăван çĕршывăн аслă вăрçи вăхăтĕнчи тата вăрçă хыççăнхи чăваш сăмахлăхĕн çул-йĕрĕ	1
45		В.Урташ - паттăр салтак, сăвăç, юрă сăввисен ăсти. Çыравçăн поэзи эткерлĕхĕ	1
46		«Пурăнас килет» поэмăри лирика геройĕн шухăш-кăмăлĕ. Сăвă хывăмĕ тата халăх сăмахлăхĕ	1
47		Килти вулав. Калаçу урокĕ. «Вăрçă çулăмĕ тивнĕ çыравçăсен хайлавĕсем» (Илпек Микулайĕ «Госпитальте»)	1
48		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок.Сочинени Хăюллисен хастарлăхне мухтав та чыс ĕмĕрлĕхе.	1
49	**Тĕлĕнтермĕш тĕнче ытамĕ-6**	Кӳртĕм тишкерӳ. XX ĕм. чăваш детективĕ, чăваш фантастики.	1
50		Г. Красновăн «Тинĕсре тупнă çĕрĕ» хайлав сюжечĕ, композицийĕ, тĕп сăнарсем. Чăваш фантастикин утăмĕсем	1
51		«Тинĕсре тупнă çĕрĕ» хайлаври конфликт. Конфликт çивĕчленĕçем хайлаври сăнарсем усăлса пыни	1
52		И.Вутлан пултарулăхĕ. Çыравçăн публицист ăсталăхĕ. «Ытла та вăрттăн юрату» хайлав теми, проблеми, ячĕ пĕлтерешĕ	1
53		Килти вулав. Калаçу урокĕ. «Чыса çамрăкран упра» (Л.Агаков-«Юманлăхра ăапла пулнă»)	1
54		Çыру ăсталăхне аталантармалли урок.Сочинени Шанчăклă тус такамран та хаклăрах.	1
55	**Тăванлах, туслăх, тивĕç -7**	Кӳртĕм тишкерӳ. XX ĕм. 60-70 çулĕсенчи чăваш поэзийĕн çул-йĕрĕ. Тема, проблема, лирика геройĕ, жанрсемпе лирика ушкăнĕсем	1
56		Г.Айхи пурнăçĕпе пултарулăхĕн тĕп тапхăрĕсем. Çыравçăн тĕнче курăмĕпе çыру ăсталăхĕ çыхăнса тăни	1
57		Н.Теветкел пурнăçĕпе пултарулăхĕ. XX ĕм. вĕçĕнчи чăваш лирикин туртăмĕсем, лайăх енĕсем. «Çил ташши» хайлав	1
58		Н.Айзман пурнăçĕпе пултарулăхĕ. Комеди ăсти. «Ăçта-ши ман атте?» пьесăн теми, проблеми, конфликчĕ	1
59		«Ăçта-ши ман атте?» пьесăри сăнарсем. Пархатарлă, пархатарсăр сăнарсен характеристики	1
60		Тавлашу урок. «Ăçта-ши ман атте?» пьесăри сăнарсен	1

		типлӑхӗ, хӑй евӗрлӗхӗ	
61		Ҫыру ӑсталӑхне аталантармалли урок.Сочинени Чыса ҫамрӑкран упра.	1
62	**XXIӗм. хумӗ -7**	Л.Сачкова - ҫӗнӗ ӑрури ҫыравҫӑ. XX ӗм. вӗҫӗнчи чӑваш прозин тӗп туртӑмӗсем, лайӑх енӗсем.	1
63		«Чӗкеҫӗм, чӗкеҫ…» хайлав жанрӗ, тӗсӗ, композицийӗ	1
64		Тавлашу урок. «Чӗкеҫӗм, чӗкеҫ…» хайлаври сӑнарсен типлӑхӗпе хӑйне евӗрлехӗ. «Мӗн-ши юрату телейӗ?» темӑпа класри калаҫу	1
65		Ҫыру ӑсталӑхне аталантармалли урок.Сочинени Мӗн вӑл чӑн-чӑн юрату.	1
66		Вӗреннине аса илни	1
67		Калаҫу ӑсталӑхне аталантармалли урок. «Чӑваш халӑхӗн авалхипе хальхи сӑмахлӑхӗ»	1
68		Пӗтӗмлетӳ урокӗ	1

9 класс (51 сех.)

<u>Кӳртӗм калаҫу. Сӑнарлӑ сӑмахлӑхпа халах пурнӑҫӗ – 1 сехет</u>

Халӑх сӑмахлӑхӗпе авалхи ҫырулӑх – 3 сехет

Авалхи сӑмахлӑхран:

Кӗлӗсемпе сӑвапсем.

Ӑрӑмлӑ чӗлхе.

Чӑваш туррисен йышӗпе ячӗсем.

Атӑлҫи Пӑлхар тапхӑрӗ – 1 сехет

Ахмед ибн Фадлан. Атӑлҫи Пӑлхар патшалӑхне ҫитсе курни.

Паласахун Юсупӗ. Хӑтлӑ пӗлӳ. Поэма сыпӑкӗ.

Халӑхран ҫырса илнисем.

17 ӗмӗрти литературӑран – 1 сехет

Калай Малля. Атте-анне сӑмахӗсем.(В.Станьял куҫарнӑ).

18 ӗмӗрти литературӑран – 2 сехет

Охатер Томеев. Тӗнпе вӑйпа ан кӗртчӗр. (В. Станьял куҫарнӑ).

Никита Бичурин. «Байкал» очерк сыпӑкӗсем. (В. Станьял куҫарнӑ).

19 ӗмӗрти литературӑран – 6 сехет

Спиридон Михайлов-Янтуш. Юнка сӑвӑ, «Хӗрринче выртасшӑн мар», «Сунарҫӑн пуҫ пулнӑ-и?», «Шупашкарти сыснаккайсем» шӳтсем.

Дмитрий Ознобишин. Ӳпкев. Пӗрин йӑл кули улталарӗ мана. Сӑвӑсем.

Сергей Чунтеров. Пирӗн йӑх. («Манӑн пурнӑҫ» повеҫӗн сыпӑкӗ).

Николай Ашмарин. Качи ҫӑви. Калав.

<u>20 ӗмӗрти чӑваш литератури – 35 сехет</u>

20 ӗмӗр пуҫламӑшӗнчи лару-тӑру – 2 сехет

Николай Шелепи. Раҫҫей. Кӗпер хывни. Сӑвӑсем.

Илле Тӑхти. Шерхулла. Калав.

20 ĕмĕрĕн çирĕммĕш çулĕсем – 3 сехет

Исаев Мĕтри. Рабфак хĕрĕ. Калав.

Мĕтри Юман. Пӳлĕх йăмри. Новелла.

Митта Ваçлейĕ. Çĕршывăм, çĕршывăм, мĕн кирлĕ сана?. Сăвă.

Вăтăрмĕш çулсенчи хайлавсем – 7 сехет

Нестер Янкас. Катя. Калав.

Илле Тукташ. Шурă кăвакарчăн. Шур Атăлта акăш ярăнать. Уйрăлу. Сăвăсем.

Ефрем Еллиев. Чĕн тилхепе. Калав.

Андрей Петтоки. Тĕнче кĕвви. Сăвă.

20 ĕмĕр варринчи чăваш литератури (40 – 50-мĕш çулсем) – 9 сехет

Александр Алка. Июнĕн 22-мĕшĕ. Бранденбург хапхи умĕнче.Сăвă.

Петĕр Хусанкай. Натали кĕпе тĕрлет. Манн çăлтăр. Мунча шăрши. Сăвă.

Александр Артемьев. Симĕс ылтăн (повесть сыпăкĕсем).

20 вĕçĕнчи чăваш литератури – 14 сехет

Ухсай Яккăвĕ. Манна тутар сăнарлă теççĕ. Кăвак хуппи. Анне мана тирпейлĕ пиеленĕ. Сăвă.

Ухсай яккăвĕ. Атта-анне. Поэма сыпăкĕсем.

Николай Терентьев. Çил çинчи çеçпĕл. Драма.

Юрий Скворцов. Хĕрлĕ мăкăнь. Повесть.

Василий Петров. Çăлăнăç. Повесть.

<u>8 тата 9 классенче вĕреннине аса илни – 2 сех.</u>

Чăваш литератури: Вăтам шкулăн 9-мĕш класĕ валли

/ В.П.Никитин (Станьял) пухса-çырса хатĕрленĕ. – Шупашкар: Чăваш кĕнеке издательстви, 2014. – 335с.

№		Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет

				шучĕ
1		**Кӳртĕм калаçу**	Сăнарлă сăмахпа халăх пурнăçĕ.	1
2		**Халăх сăмахлахĕпе авалхи çырулăх**	Кĕлсемпе сăвапсем. Сăмахлăхри илемлĕх мелĕсем, пуплев фигурисем	1
3			Ăрăмлă чĕлхе асамлăхĕ. Ăрăмлă чĕлхен жанресемпе паллисем. Калмаксем. Вĕсен тесĕсем	1
4		**Атăлçи Пăлхар тапхăрĕ**	Кӳртĕм тишкерӳ. Несĕлсен çыруллă палăкĕсем	1
5			Паласахун Юсупĕ. «Хăтлă пĕлӳ» хайлав куçарăвĕ, виçи, илемлĕх мелĕсем	1
6		**XVII ĕмĕрти литературăран**	Кӳртĕм тишкерӳ. Калай Малля пултарулăхĕ	1
7		**XVIII ĕмĕрти литературăран**	Кӳртĕм тишкерӳ. Хайлавсен публицистикăлла çивĕчлĕхĕ	1
8			Н.Бичурин пурнăçĕпе пултарулăхĕ. «Байкал» хайлав жанрĕ, тĕсĕ, хавхи	1
9			Байкал» хайлав жанрĕ, тĕсĕ, хавхи	1
10		**XIX ĕмĕрти литературăран**	Кӳртĕм тишкерӳ. Литература аталанăвĕн ӳсĕмĕ, çитменлĕхĕ, темăсем, лирика, проза. Кулăшпа питлев хайлавĕсем	1
11			С. Михайлов- Янтушăн «Юнка», «Хĕрринче выртасшăн мар», «Сунарçăн пуç пулнă-и?» хайлавĕсем. Тема, лирика геройĕ	1
12			Килти вулав урокĕ. Литературăна аталантарма пулăшнă çыравçăсем, вĕсен хайлавесем	1
13 - 14			Çыру ăсталăхне якатмалли урок. Сочинени „"Чăваш халăх сăмахлăхĕ-пирĕн ăс-тăн, вăй- хăват."	1
15		**XX ĕмĕрти чăваш литератури**	Кӳртĕм тишкерӳ. XX ĕмĕр пуçламăшĕнчи лару-тăру	1
16			. Калаçу урокĕ. «20-30 çулсенчи проза аталанăвĕ: тема, проблема»	1
17			Килти вулав	
18		**XX ĕмĕрĕн 20-мĕш çулĕсем**	Кӳртĕм тишкерӳ. Лирикăри, прозăри, драматургири жанрсем, проблемăсем, сăнарсем	1
19			Митта Ваçлейĕн пурнăçĕпе пултарулăхĕн тĕп тапхăрĕсем	1
20			«Анатри юрă», «Тăван чĕлхем! …» хайлавсенчи сăвă виçи, илемлĕх мелĕсем	1
			Çыру ăсталăхне якатмалли урок М.Ваĕлей\-палл= лирик, куĕаруĕ=, публицист.	
18		**30-мĕш çулсенчи хайлавсем**	Кӳртĕм тишкерӳ. 30-мĕш çулсенчи литератрура аталанăвĕ	1
19			Килти вулав. Калаçу урокĕ. Н.Янкас. «Катя»	1
20			Е.Еллиев пурнăçĕпе пултарулăхĕ. «Чĕн	1

			тилхепе» хайлав теми, проблеми	
21			А.Петтокин кĕске ĕмĕрĕ. «Тĕнче кĕвви» хайлав теми, проблеми, лирика геройĕ	1
22			Çыру ăсталăхне якатмалли урок.Сочинени çырма хатĕрленни 20-30-м\ш ёулсенче пурн=ёпа вил\м проблемисене хускатн= ёыравё=сен пултарул=х\.	1
23		**ХХ ĕмĕр варринчи чăваш литератури (40-50-мĕш çулсем)**	Кўртĕм тишкерў	1
24			А.Алка пурнăçĕпе пултарулăхĕ. «Июнĕн 22-мĕшĕ» сăвă теми, проблеми, хавхи	1
25			«Бранденбург хапхи умĕнче» сăввăн теми, проблеми, тытăмĕ	1
26			П.Хусанкай пултарулăхĕн хăйне евĕрлĕхĕ. «Аптраман тавраш» сăвăлла роман сыпăкĕ	1
27			П.Хусанкай пултарулăхĕнчи жанр хăйне евĕрлĕхĕ: сăвă ярăмĕ, сăвăлла роман	1
28			«Ман çăлтăр», «Мунча шăрши» хайлавсен жанр уйрăмлăхĕсем	1
29			«Çиле хирĕç çўрен ут юртать…» савă: ячĕ, теми, проблеми, тĕсĕ	1
30			Çыру ăсталăхне якатмалли урок. Сочинени	1
31			А.Артемьев пурнăçĕпе пултарулăхĕн теп тапхăрĕсем. «Симĕс ылтăн» хайлав ячĕн пĕлтерĕшĕ	1
32			«Симĕс ылтăн» хайлав жанрĕ, тĕсĕ. Хайлавра сăнланнă истори тапхăрĕ	1
33			«Симĕс ылтăн» хайлаври хирĕçў. Сюжетпа композици йĕркеленĕвĕ	1
34			Килти вулав. Калаçу урокĕ. «Совет салтакĕн паттăрлăхĕ, чыслăхĕ, тасалăхĕ»	1
35			Çыру ăсталăхне якатмалли урок. Сочинени В.Актаев-вăрçăпа ĕç паттăрĕ.	1
36		**ХХ ĕмĕр вĕçĕнчи чăваш литератури**	Кўртĕм тишкерў. Лирикăра, прозăра, драматургире сăнланнă истори тапхăрĕпе событисем	1
37			Ухсай Яккăвĕн пурнăç çул-йĕрĕпе пултарулăхĕн тĕп тапхăрĕсем. «Мана тутар сăнлă тессе...» сăвă тĕсĕ, теми, проблеми	1
38			Ухсай Яккăвĕн хайлавĕсен тĕсĕсем. Сăвăсенчи проблемăсем, композици уйрăмлăхĕсем	1
39			«Атте-анне» позма сыпăкĕсем. Хайлав тĕсĕ, ячĕн пĕлтерĕшĕ, теми, проблеми	1
40			Н.Терентьевăн пултарулах çул-йĕрĕ. Çыравçă хускатнă темăсем, проблемăсем	1
41			«Çил çинчи çеçпĕл» хайлав теми, проблеми. Тĕп конфликта тытса пыракан	1

			паллăрах сăнарсем	
42			«Çил çинчи çеçпĕл» хайлав ячĕ, сăнарсен характеристики, хайлав композицийĕ, илемлĕх мелĕсем	1
43			Ю. Скворцов пурнăçĕпе пултарулăхĕн тĕп тапхăрĕсем. Писателĕн чăваш литературинчи вырăнĕ	1
44			«Хĕрлĕ мăкăнь» хайлав жанрĕ, тĕсĕ, темипе проблеми тачă çыхăнни. Сăнарсем, вĕсен характеристики	1
45			«Хĕрлĕ мăкăнь» хайлаври сăнарсен хăйне евĕрлĕхĕ. Сăнарсен тĕнче курăмĕ автор тĕнче курăмĕпе пĕр килни	1
46			Килти вулав. Калаçу урокĕ. «Пĕрремĕш юрату вăл – телей, савăнă, хавхалану», «Пур-и çĕр çинче таса юрату?»темăсемпе вуланă хайлавсене çӳтсе явни	1
47			Пуплев ăсталăхне якатмалли урок.Сочинени	1
48		**VIII тата IX классенче вĕреннине аса илни**	VIII тата IX классенче вĕреннине аса илни	1
49			Вĕреннине аса илни	1
50			Вĕреннине аса илни	1
51			Пĕтĕмлетӳ урокĕ	1

Приложение

к основной общеобразовательной программе

основного общего образования

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

«Таушкасинская средняя общеобразовательная школа имени полного

кавалера орденов Славы Германа Терентьевича Прокопьева»

Цивильского муниципального округа Чувашской Республики

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по чувашскому языку

5-9

(классы)

2023-2024 уч. год

(сроки реализации)

Рабочую программу разработал (-а): Александрова И. Л

Ф.И.О.

должность: учитель чувашского языка

Таушкасы 2023

Ăнлантарса пани

Ĕç программине аяларах панă документсене тĕпе хурса йĕркеленĕ:

- стандарт: Стандарт основного общего образования по чувашскому языку в образовательных учреждениях с родным (чувашским) языком обучения. Утверждён приказом Министерства образования и молодёжной политики Чувашской Республики от декабря 2006 года № 906.

- Государственные образовательные стандарты начального общего, основного общего, среднего (полного) общего образованиĕ в Чувашской Республике. Национально-региональный компонент.- Чебоксары,2007.

- Федеральный базисный учебный план и примерные учебные планы для образовательных учреждений Российской Федерации, реализующих программы общего образования Министерство образования и науки Российской Федерации.– М.2004. – 32с.

- Закон РФ об образовании. №32-66-1 в редакции ст. 32, от 17.12. 2010г.

- Чăваш Республикин чĕлхесем çинчен калакан законĕ.

- Фундаментальное ядро содержания общего образования./ под. ред. Козлова В.В., Козлова А.М., М: Просвещение, 2009.

- Региональный перечень учебников и учебных пособий, рекомендуемых НМС Министерством образования и молодёжной политики Чувашской Республики на 2015-2016 учебный год / Народная школа. № 2 (137), 2015.

- программа: Чăваш чĕлхи. Тĕслĕх программа: чăваш шкулĕн 5-9 класĕсем валли. И. Андреев, Г.Семенова, Ю. Виноградов хатĕрленĕ. – Шупашкар: Чăваш Республикин вĕренӳ институчĕн издательство центрĕ, 2013. – 63 с.

Çак программăпа 7-мĕш класра пĕр вĕренекен- ЗПР.

Чăваш чĕлхи программи: чăваш шкулĕн 5-9 класĕсем. И. Андреев хатĕрленĕ – Шупашкар, 2007.

-вĕренӳ кĕнекисем: Чăваш чĕлхи: 5-мĕш класс валли / Л.П.Сергеев, Е.А.Андреева, Г.Ф.Брусова. – Шупашкар, Чăваш кĕнеке издательстви, 2014. – 239 с.

Чăваш чĕлхи: 6-мĕш класс валли/Л.Г.Петрова, Ю,М. Виноградов – Шупашкар:ăваш кĕнеке издательстви, 2008. – 206 с.

Чăваш чĕлхи:7-мĕш класс валли./Ю.М.Виноградов, Л.Г.Петрова. – Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви, 2016. – 223с.

Чăваш чĕлхи: 8-9-мĕш класс валли. И.А.Андреев. – Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви. 2009.

Вĕренӳ предметне пĕтĕмĕшле хаклани

Чăваш чĕлхи кашни чăваш çыннишĕн тăван чĕлхе, амăшĕн чĕлхи пулса тăрать. Тăван чĕлхе пулăшнипе кашниех мĕн ачаран хăй таврашĕнчи тĕнчене ăнкарса пырать, пурнăç пулăмĕсене ăнланма, ăс-хакăлне ӳстерме вĕренет. Тăван чĕлхене пĕлни ытти чĕлхесене вĕренме, çавна май ытларах пĕлӳ илме пулăшать. Ачасене чĕлхен аталанăвĕпе, словарь майĕпен улшăнса тата пуянласа пынипе тата ытти кăсăклă ыйтусемпе паллаштарни чĕлхене анлăрах тишкерсе хаклама вĕрентет, тавра курăма сарать. Тăван чĕлхене вĕренсе шкул ачи хăйĕн пĕлĕвне ӳстерсе пырать, чĕлхе саккунĕсемпе паллашни ăна тĕрĕс шухăшлама вĕрентет. Унпа пĕрлех вĕренекенсен калаçăвĕ тата çыру хăнăхăвĕ аталанать, пĕтĕмĕшле культура шайĕпе тавра курăмĕ ӳсет, анлăланать.

Тăван чĕлхен воспитани тĕллевлĕхĕ пысăк: чĕлхемĕр çамрăк ăрăва тивĕçлĕ шайра пăхса ӳстерме пулăшать, ĕçе хăнăхтарать, тĕрлĕ информаци çăл куçĕпе усă курма вĕрентет.

Тăван чĕлхене вĕрентессин тĕллевĕсем

Наци шкулĕсенче тăван чĕлхене вĕрентессин тĕп **тĕллевĕсем** çаксем:

- чăваш чĕлхи патшалăх чĕлхи пулнине тĕпе хурса ăна хисеплеме, юратма, культура пулăмĕ иккенне, илемлĕх пуянлăхĕ пулнине ăнланма вĕрентесси; тăван чĕлхемĕрĕн обществăри вырăнне (çынсем хутшăннă чухнехи кирлĕлĕхне), чĕлхере чăвашăн кăмăл-сипет, моральпе этика нормисем, шухăшлав манерĕ, тавра курăмĕ палăрнине кăтартасси;
- чăваш чĕлхине кулленхи пурнăçра, вĕренӳре усă курмалăх алла илме, тăван чĕлхепе усă курса кирек мĕнле самантра та хутшăнма хатĕр пулма, пуплеве куллен-кун якатма хавха пухма хатĕрлесси; кулленхи вĕренӳре кирлĕ хăнăхусене, пур енлĕ вĕренӳ ĕç-хĕл мелĕсене (ĕç тĕллевĕсене сăмахпа каласси, планласси, пуплев енчен тĕрĕслесси, тӳрлетесси; библиографи шыравĕ тăвасси, чĕлхе словарĕсенче, Интернетра тата ытти информаци хатĕрĕсенче кирлĕ материал тупасси, ăна тишкересси, илнĕ информацие кирлĕ пек улăштарасси, çĕнетесси т.ыт.те) алла илме пулăшасси;
- чăвашла пуплевĕн тĕрлĕ тĕсĕпе усă курма, чĕлхе нормисене хутшăнăвăн тĕрлĕ лару-тăрăвĕнче тытса пыма, пуплев этикетне пăхăнма хăнăхтарасси; чĕлхе тытăмĕ çинчен, вăл пуплевре мĕнле палăрни çинчен пĕлӳ парасси; чĕлхе факчĕсене уйăрса илме, тишкерме, танлаштарма, ушкăнлама тата хаклама пултараслăха аталантарасси; пуплевре ялан усă куракан е усă курма хатĕр сăмах йышне ӳстересси; пуплеве чĕлхен грамматика хатĕрĕсемпе пуянлатма хăнăхтарасси; орфографипе пунктуаци енчен тĕрĕс çырма вĕрентесси; сăмахсемпе стиль енчен вырăнлă усă курма вĕрентесси; пуплеве куллен-кун лайăхлатас, пуянлатас тĕллеве çирĕплетесси.

Чăваш чĕлхи предмечĕн вĕрентӳ планĕнчи вырăнĕ

Вĕренӳ учрежденийĕнче чăваш чĕлхи сехет шучĕпе базис планне пăхăнса тăрать. Çирĕплетнĕ вĕренӳ планĕ 5-мĕш класра чăваш чĕлхи вĕрентме 102 сехет, эрнере 3 сехет, 6-8-мĕш классенче 2-шер сехет, 9-мĕш класра сехет çуршар уйăрнă.

Фонетикăра сасăпа сас паллине пĕр пĕринчен уйăрасси çине тимлĕн пăхмалла. Сасă - калаçури пулăм, саспалли – çырури пулăм. Сасăпа саспалли хушшинче пĕрпеклĕх çук: пĕр чух калаçури пĕр сассах çырура икĕ саспаллипе палăртатпăр (ял – йал, юр – йур, ешĕл - йешĕл). Сасса палăртман саспаллисем те пур – **ъ, ь.**

Чăвашпа вырăс чĕлхисенче пĕрешкелтерех илтĕнекен сасăсем те пур: ударении хыççăнхи **ă, ĕ** сасăсем, чăваш чĕлхинчи янăраса илтĕнекен шавлă хупă сасăсем (атă, сасă, кашăк). Вĕренекенсене çаксене çине тăрса ăнлантарма тивет: **ӳ** саспалли чăваш сăмахĕсенче кăна,**б, г, д, ж, з, о, ф, ц** сас паллисем вырăсларан йышăнакан сăмахсенче кăна çырăнаççĕ.

Çырура **б, г, д, ж, з, ф, о, ц** сас паллисем пурри çав сасăсем чĕлхере те пурине пĕлтермест. Хальлĕхе ку сасăсем вырăсларан йышăнакан сăмахсенче кăна, чăваш сăмахĕсем çине куçайман.

Чăвашпа вырăс фонетикинчи уйрăмлăхсене учителĕн ытти чухне те шута илме тивет. Тĕслĕхрен, сингармонизма пула чăваш чĕлхинче малти ретри уçă сасăсем умри хупă сасса та, хыçрине те çемçетеççĕ (кĕл, тĕн, кĕлет). Вырăс чĕлхинче вĕсем хыçри хупă сасса çемçетеççĕ (пел,сел).

Сингармонизма пăхăнманнине чăваш сăмахĕсенче те асăрхама пулать.

Каяппăр, тăрăшша, куççем (каятпăр, тăрăшса, куçсем вырăнне)теме хушнине те килĕшме йывăр. Капла калаçасси – ĕлĕкхи калаçу норми. Хальхи орфоэпи нормисем çапах та калаçу çине мар, çыру нормисем çине таянаççĕ.

Лексикăра омонимсем, синонимсем, антонимсем çинчен ытларах калаçнă. Уйрăмах вырăсларан çыру урлă кĕрекен сăмахсене чăвашлисенчен уйăрма пĕлни кирлĕ – унсăрăн тĕрĕс çырма хăнăхтарма йывăр.

Пирĕн чĕлхе нумай чухне çĕнĕ ăнлава пĕр сăмаха мар, сăмах майлашăвĕпе палăртать: хыт кукар
«скряга», хăмла çырли «малина», тур палли «родинка», тĕне кĕр креститься, принять православие».

Словарьсенче те кун евĕр пĕрлешӳсене шыраса тупма çăмăл мар. Апла пулин те шкул учебникĕнче вĕсем çинчен асăнни кирлех.

Морфологи чăваш чĕлхи вĕрентĕвĕнче хальлĕхе чи кăткăс та уçăмланса çитеймен пай шутланать. Тĕпчевçĕсем 11 пуплев пайĕ çинчен калаçаççĕ: япала ячĕсем, паллă ячĕсем, хисеп ячĕсем, местоименисем, наречисем, евĕрлев сăмахĕсем, глаголсем тата союзсем, хыççăмахсем, татăксем. Междометисене вара хăйне уйрăм пай тетпĕр.

Чĕлхери сăмахсем пуплев пайĕсем çине татăклăн ушкăнланманнин сăлтавĕсем тĕрлĕрен пулма пултараççĕ. Çапах та пирĕн шутпа, чи малтан хамăр чĕлхери перекет йĕркипе çыхăннă.

Синтаксисра та программăна кĕртмелли çĕнĕлĕхсем пур. Вĕсенчен кирлĕреххи «Предложенин шухăш (е хутшăну) тытăмĕ» текен ыйту. Пуплевре эпир предложение грамматикăшăн мар, пĕр-пĕр шухăша палăртас тĕллевпе йĕркелетпĕр. Шухăша палăртман (урăхла каласан, содержанисĕр) предложени çук,

Предложенири сăмахсен çыхăнăвĕ те хальччен хи пек мар. Подлежащиех акă сказуемăйпа кăна мар, унăн ушкăнĕпе пĕтĕмĕшлĕн çыхăнма пултарать. Сказуемăй та çавнашкалах.

Предложенири сăмахсен çыхăнăвне «член» текен ăнлавпа çыхăнтарса пуплеве эпир пĕлтерĕшсĕр сыпăксем çине пайлама тытăнатпăр. Предложенири сăмахсен çыхăнăвне тĕрĕс палăртни кĕçĕн членсене уйăрнă чухнехи йывăрлăхсенчен те хăтарать.

Программăра пуплеве аталантарас тĕллевпе ирттермелли ĕçсене чылайăшне литература урокĕсенче туса ирттермелле.

Вĕренӳ компетенцийĕ

Вĕрентӳ тĕллевĕсем ачасем чăваш чĕлхи предмечĕпе мĕн-мĕн пĕлмеллипе (вĕренӳре йĕркеленмелли компетенцисемпе) тачă çыхăннă. Тăван чĕлхене вĕреннĕ май йĕркелемелли **компетенцисем** виççĕ: коммуникаци (е хутшăну) компетенцийĕ, чĕлхе тата лингвистика компетенцийĕ, культуроведени компетенцийĕ.

Коммуникаци е хутшăну компетенцийĕ пуплев ĕçĕ-хĕлĕн пур тĕсĕпе (тăнлав, калаçу, çыру, вулав) усă курма вĕрентмеллине пĕлтерет. Çавăн пекех кунта калаçу тата çыру пуплевне тĕрĕс йĕркелесси те, чĕлхе хатĕрĕсемпе тĕрлĕ ситуацие кура тĕллевлĕ тата вырăнлă усă курасси те, харпăр пуплевне, хутшăнури ытти çынсен калаçăвне, вĕсен хутшăнури тĕллевне туйса-сăнаса тăрасси те, калаçăва кирлĕ енне çавăрма пултарасси те пысăк пĕлтерĕшлĕ.

Чĕлхе тата лингвистика компетенцийĕ пуррине çак паллăсем кăтартаççĕ: чĕлхе знак системи тата çынсене хутшăнма кирлĕ хатĕр пулнине пĕлни, чĕлхе тытăмне, вăл улшăнма пултарнине ăнланни; чĕлхе вĕрентĕвĕ мĕн иккенне, ун тĕп пайĕсене тата тĕп ăнлавĕсене пĕлни; чĕлхе факчĕсемпе пулăмĕсене тишкерсе хаклама пултарни; пуплевре усă куракан сăмахсемпе тата грамматика хатĕрĕсемпе ирĕклĕ усă курни; пуплев нормăллă пулнипе пулманнине пĕлни тата нормăсене пăхăнса калаçни-çырни; çырăва орфографипе пунктуаци енчен тĕрĕс тума тăрăшни; лингвистика словарĕсемпе усă курма пултарни.

Культуроведени компетенцийĕ пуррине çыннăн çак енĕсем тăрăх пĕлме пулать: тăван чĕлхе наци культурине палăртакан пахалăх пулнине ăнланни, чĕлхере халăхăн аваллăхĕ, шухăшлавĕпе тĕнче курăмĕ (менталитечĕ), йăли-йĕрки çырăнса юлнине курни, чĕлхемĕрĕн хăйне евĕрлĕхне ăша хывни, пуплев этикетне тытса пыни, халăхсем хушшинчи хутшăну уйрăмлăхĕсене шута илсе калаçни; сăмах пĕлтерĕшне наци культури çине таянса ăнлантарни.

Чăваш чĕлхине вĕреннин результачĕсем

Чăваш чĕлхине вĕреннин результачĕсем виçĕ енлĕ пулмалла**:** харкамлăх результачĕсем (шкул ачи хăйĕншĕн тунисем), пур предмета та вĕренме кирлисем, тăван чĕлхепе хăйĕнпе кăна çыхăннă результатсем.

Харкамлăх (личностные) результачĕсем шутне акă мĕн-мĕн кĕрет:

1) тăван чĕлхе чăваш халăхĕн наци пурлăхĕ пулнине, Чăваш Республикинче вырăс чĕлхипе тан патшалăх чĕлхи пулнине ăнланни; тăван чĕлхепе ӳлĕмрен кулленхи пурнăçра, суйласа илнĕ профессире уса курма пултарни;

2) чăваш чĕлхин илемлĕхне хаклама пултарни, тăван чĕлхене хисеплени, унпа мăнаçланни; чăваш пуплевĕн нормисене наци культурин пуянлăхĕ шайне лартса сыхласси кашни чăвашшăн пысăк тивĕç тесе йышăнни; пуплеве куллен-кун аталантарма тăрăшни;

3) шухăшпа туйăма палăртма усă куракан сăмахсем, грамматика хатĕрĕсем пуплевре йышлă пулни; ача хăй пуплевне (калаçнине те, çырнине те) сăнаса тивĕçлĕ хак пама пултарни.

Пур предмета та (метапредметные) вĕренме кирлĕ результатсем:

1) пуплевĕн мĕн пур тĕсĕпе усă курни:

- сăмахпа каласа е çырса пĕлтернĕ информацие тĕрĕс ăнланни;
- вулавăн тĕрлĕ мелĕпе усă курни;
- тĕрлĕ çĕртен (хаçат-журналтан, Интернетран, радиопа телевиденирен т.ыт.те) килекен материал çине таянса информаци пухма пултарни;
- ку е вăл темăпа çыхăннă материала вуласа е илтсе тупма, ăна пухса, тишкерсе, кирлине суйласа илме пултарни; пухнă информацие сыхлама, улăштарма тата кирлĕ çĕре çитерме пултарни (информаци çăл куçĕ хаçат-журнал, тĕрлĕрен техника хатĕрĕ пулма пултарать);

- пĕччен е ушкăнпа тумалли вĕренӳ ĕçĕн тĕллевне, йĕркине ăнланса илни, ĕç результатне каласа е çырса хаклама пултарни;
- шухăша сăмах вĕççĕн е çырса ирĕклĕ те тĕрĕс уçса пама пултарни;
- тантăшсем умĕнче пĕчĕк е пысăкрах доклад тума хăнăху пурри;

2) вĕренӳре илнĕ тĕрлĕ пĕлӳпе, нумай-нумай хăнăхупа яланхи пурнăçра усă курни; тăван чĕлхене вĕренсе пухнă пĕлӳпе тата хăнăхупа ытти предметсене (тăван мар чĕлхесене, литературăна т.ыт.те) вĕренме усă курни;

3) калаçнă май, пĕр-пĕр ĕç тунă чух е мĕнле те пулин тавлашуллă ыйтăва сӳтсе явнă чух çынсемпе тĕрлĕ çыхăнăва кĕме хăнăху пурри; пĕр-пĕр йĕркепе иртекен хутшăнура е яланхи калаçура наци культуринче çирĕпленнĕ пуплев нормисене пăхăнни.

Предмета (предметные) вĕреннин результачĕсем:

1) чăваш чĕлхи чăваш халăх чĕлхи, хамăр республикăра патшалăх чĕлхи (вырăс чĕлхипе пĕрле) пулса тăнине ăнланни; тăван чĕлхепе культура хушшинче тачă çыхăну пуррине пĕлни; чăваш чĕлхи уйрăм çынпа общество пурнăçĕнче мĕнле вырăн йышăннине ăша хывни;

2) тăван чĕлхене пĕлни чăваш культуришĕн, халăх пуласлăхĕшĕн пысăк пĕлтерĕшлĕ пулнине, çавăнпа чĕлхене вĕренме тивĕç пуррине ăнланни;

3) пуплевĕн тĕрлĕ тĕсĕпе усă курма пултарни:

илтнине ăнланни тата вулав хăнăхăвĕ:

- сăмахпа каласа е çырса пĕлтернине (текст тĕллевне, темине, тĕп тата хушма информацине) кирлĕ пек ăнланни;
- стильпе жанр енчен мĕнле пулнине пăхмасăр текста вулавăн тĕрлĕ тĕсĕпе (çиелтен пăхса тухни, паллашмалла пăхса тухни, вĕренни) усă курни;
- вуланă текста информаци енчен улăштарса çĕнетме (план тума, тезиссем çырма) пултарни; кĕнекепе, хаçат-журналпа ĕçлеме пĕлни;
- словарьсен тĕрлĕ тĕсĕпе, пĕлкĕчсемпе (вăл шутра электрон носителе кĕртнисемпе) усă курма хăнăху пурри;
- стильпе жанр енчен расна текстсене çын вулани тăрăх ăнланни; аудированин тĕрлĕ тĕсне (тулли ăнланни, тĕп содержанине ăнланни, кирлĕ информацие суйласа илни) алла илни;
- пуплев сыпăкĕсене содержани, функци, усă курнă чĕлхе хатĕрĕсем тăрăх танлаштарма пултарни;

сăмах вĕççĕн калани тата çыру:

- итленĕ е вуланă текста пĕр-пĕр виçепе кĕскетсе (улăштармасăр, план туса, тезис хатĕрлесе) каласа е çырса пани;
- шухăша сăмахпа каласа тата çырса ирĕклĕн те тĕрĕс уçса пама пултарни; текст тытăмне тĕрĕс тытса пыни (логикăлăх, шухăш юхăмĕн йĕркелĕхĕ, çыхăнулăх пурри, темăпа килĕшсе тăни); çыраканнин пурнăçри пулăмсем çинчен, вулани-илтни çинчен хăй шухăшне калама хăнăху пурри;
- стильпе тĕсне кура хутшăну тĕллевне, лару-тăрăвне шута илсе сăмахпа каласа е çырса ку е вăл йышши текст хайлама пултарни; хутшăну задачисене кура ку е вăл чĕлхе хатĕрĕ суйласа илсе пĕр-пĕр жанр законĕсем тăрăх текст (калав, хаклав, çыру, расписка, шантару, заявлени) тума пултани;
- монологпа диалог тĕсĕсене пĕлни; ачан хăйĕн тантăшĕсем умĕнче кĕске хыпар вуласа пама, доклад тума хăнăху пурри;
- пуплевре литература чĕлхин орфоэпи, лексика, грамматика нормисене тытса пыни; сăмахсемпе пĕлсе усă курни; çырура орфографипе пунктуаци правилисене пăхăнни;
- çынсемпе калаçнă чух пуплев этикетне шута илни; чĕлхе хатĕрĕсем вырăнне пуплев хатĕрĕсемпе (мимикăпа, алă хусканăвĕпе) вырăнлă усă курни;
- кашни хăйĕн пуплевне сăнаса тĕрĕслесе тăма, содержани, чĕлхе енчен, хутшăну тĕллевне пурнăçлас тухăçлăхĕ енчен хаклама пултарни; грамматикăпа пуплев

йăнăшĕсене тупма, тӳрлетме пултарни; харпăр хăй тунă текста лайăхлатма тата редакцилеме вăй çитерни;

4) чăваш чĕлхине тĕпчекен ăслăлăхăн никĕсне ăша хывни; чĕлхен шайĕсемпе единицисем хушшинчи çыхăнусене ăнланни;

5) чĕлхе ăслăлăхĕн тĕп ăнлавĕсене алла илни: чĕлхе вĕрентĕвĕ тата унăн тĕп пайĕсем; чĕлхе тата пуплев, пуплевпе усă курса хутшăнни, калаçу тата çыру; монолог тата диалог; пуплев ситуацийĕ; пуплевĕн функципе шухăшран килекен тĕсĕсем (калав, сăнлав, ăслав); текст; чĕлхе единицисем, вĕсен паллисем тата пуплевре усă курнă чухнехи уйрăмлăхĕсем;

6) сăмаха фонетика, тытăмĕ, пулăвĕ, лексика енчен тишкерме пĕлни, сăмах майлашăвĕпе предложение синтаксис енчен тишкерни; текста ун содержанийĕ, тĕп паллисемпе тытăмĕ енчен, пуплевĕн функцире палăракан тĕсĕсене кура, чĕлхе уйрăмлăхĕсене пăхса, илемлĕх хатĕрĕсене шута илсе тишкерни;

7) тăван чĕлхен эстетика функцине ăнланса илни, илемлĕ литература тексчĕсене тишкернĕ май пуплев единицин илемлĕхне курма пĕлни.

Чăваш чĕлхи предмечĕн ачасен хутшăну, чĕлхепе лингвистика тата культуроведени компетенцийĕсене аталантарас тĕллевĕсем пуррине тĕслĕх программа тытăмĕнче те шута илнĕ. Программа содержанийĕнче виçĕ сий пур:

коммуникаци (е хутшăну) компетенцине аталантарма май паракан содержани;

чĕлхе тата лингвистика компетенцине аталантарма май паракан содержани;

культуроведени компетенцине аталантарма май паракан содержани.

Вĕренӳ содержанийĕн кашни енĕ практикăра пĕр-пĕринпе тачă çыхăнса пырать. Ачасем теори вĕреннĕ май мĕнле те пулин практика хăнăхăвĕ туянма тивĕç. Унсăр пуçне коммуникаципе культуроведени компетенцине аталантарма ятарлă вăхăт та уйăрмалла.

Вĕренекенсенчен чылайăшĕ 5–6 классенчех (тепĕр чух маларах та) сăвă-калав çырса хăйĕн пултарулăхне тĕрĕслеме тытăнать. Çак пархатарлă туртăма асăрхаса малалла аталантарса пырасси учителĕн тивĕçĕ шутланмалла. Сăмах пуянлăхне ӳстересси, сăмахсен тӳрĕ е куçăмлă пĕлтерĕшĕсене уйăрма хăнăхтарасси, ытарлăхпа сăнарлăх туйăмне аталантарасси тивĕçлĕ вырăнта пулмалла.

Вĕренӳ результачĕ, паллах, программа содержанийĕнчен тата ăна мĕнле йĕркепе вĕрентнинчен килет. Чĕлхе программине çырнă май авторсем ачасем кулленхи пурнăçра тата вĕренӳре чăвашла тĕрĕс калаçса-çырса хутшăнма пĕлни чи пĕлтерĕшлĕ результат пулмаллине шута илнĕ. Ку вара вĕренӳ вăхăчĕпе те, ытти предметсен ретĕнче чăваш чĕлхи мĕнле вырăн йышăннипе те тачă çыхăннă.

Вĕренӳ результачĕсем

5-мĕш класра вĕреннĕ ачасен мĕн-мĕн пĕлмелле тата пултармалла:

1) чăваш чĕлхи чăваш халăх чĕлхи, хамăр республикăра патшалăх чĕлхи (вырăс чĕлхипе пĕрле) пулса тăнине ăнланни; тăван чĕлхепе культура хушшинче тачă çыхăну пуррине пĕлни; чăваш чĕлхи уйрăм çынпа общество пурнăçĕнче мĕнле вырăн йышăннине ăша хывни;

2) тăван чĕлхене пĕлни чăваш культуришĕн, халăх пуласлăхĕшĕн пысăк пĕлтерĕшлĕ пулнине, çавăнпа чĕлхене вĕренме тивĕç пуррине ăнланни;

3) пуплевĕн тĕрлĕ тĕсĕпе усă курма пултарни:

илтнине ăнланни тата вулав хăнăхăвĕ:

- сăмахпа каласа е çырса пĕлтернине (текст тĕллевне, темине, тĕп тата хушма информацине) кирлĕ пек ăнланни;
- стильпе жанр енчен мĕнле пулнине пăхмасăр текста вулавăн тĕрлĕ тĕсĕпе (çиелтен пăхса тухни, паллашмалла пăхса тухни, вĕренни) усă курни;
- вуланă текста информаци енчен улăштарса çĕнетме (план тума, тезиссем çырма) пултарни; кĕнекепе, хаçат-журналпа ĕçлеме пĕлни;
- словарьсен тĕрлĕ тĕсĕпе, пĕлкĕчсемпе (вăл шутра электрон носителе кĕртнисемпе) усă курма хăнăху пурри;
- стильпе жанр енчен расна текстсене çын вулани тăрăх ăнланни; аудированин тĕрлĕ тĕсне (тулли ăнланни, тĕп содержанине ăнланни, кирлĕ информацие суйласа илни) алла илни;
- пуплев сыпăкĕсене содержани, функци, усă курнă чĕлхе хатĕрĕсем тăрăх танлаштарма пултарни;

сăмах вĕççĕн калани тата çыру:

- итленĕ е вуланă текста пĕр-пĕр виçепе кĕскетсе (улăштармасăр, план туса, тезис хатĕрлесе) каласа е çырса пани;
- шухăша сăмахпа каласа тата çырса ирĕклĕн те тĕрĕс уçса пама пултарни; текст тытăмне тĕрĕс тытса пыни (логикăлăх, шухăш юхăмĕн йĕркелĕхĕ, çыхăнулăх пурри, темăпа килĕшсе тăни); çыраканнин пурнăçри пулăмсем çинчен, вулани-илтни çинчен хăй шухăшне калама хăнăху пурри;
- стильпе тĕсне кура хутшăну тĕллевне, лару-тăрăвне шута илсе сăмахпа каласа е çырса ку е вăл йышши текст хайлама пултарни; хутшăну задачисене кура ку е вăл чĕлхе хатĕрĕ суйласа илсе пĕр-пĕр жанр законĕсем тăрăх текст (калав, хаклав, çыру, расписка, шантару, заявлени) тума пултани;
- монологпа диалог тĕсĕсене пĕлни; ачан хăйĕн тантăшĕсем умĕнче кĕске хыпар вуласа пама, доклад тума хăнăху пурри;
- пуплевре литература чĕлхин орфоэпи, лексика, грамматика нормисене тытса пыни; сăмахсемпе пĕлсе усă курни; çырура орфографипе пунктуаци правилисене пăхăнни;
- çынсемпе калаçнă чух пуплев этикетне шута илни; чĕлхе хатĕрĕсем вырăнне пуплев хатĕрĕсемпе (мимикăпа, алă хусканăвĕпе) вырăнлă усă курни;
- кашни хăйĕн пуплевне сăнаса тĕрĕслесе тăма, содержани, чĕлхе енчен, хутшăну тĕллевне пурнăçлас тухăçлăхĕ енчен хаклама пултарни; грамматикăпа пуплев йăнăшĕсене тупма, тӳрлетме пултарни; харпăр хăй тунă текста лайăхлатма тата редакцилеме вăй çитерни;

4) чăваш чĕлхине тĕпчекен ăслăлăхăн никĕсне ăша хывни; чĕлхен шайĕсемпе единицисем хушшинчи çыхăнусене ăнланни;

5) чĕлхе ăслăлăхĕн тĕп ăнлавĕсене алла илни: чĕлхе вĕрентĕвĕ тата унăн тĕп пайĕсем; чĕлхе тата пуплев, пуплевпе усă курса хутшăнни, калаçу тата çыру; монолог тата диалог; пуплев ситуацийĕ; пуплевĕн функципе шухăшран килекен тĕсĕсем (калав, сăнлав, ăслав); текст; чĕлхе единицисем, вĕсен паллисем тата пуплевре усă курнă чухнехи уйрăмлăхĕсем;

6) сăмаха фонетика, тытăмĕ, пулăвĕ, лексика енчен тишкерме пĕлни, сăмах майлашăвĕпе предложение синтаксис енчен тишкерни; текста ун содержанийĕ, тĕп

паллисемпе тытăмĕ енчен, пуплевĕн функцире палăракан тĕсĕсене кура, чĕлхе уйрăмлăхĕсене пăхса, илемлĕх хатĕрĕсене шута илсе тишкерни;

7) тăван чĕлхен эстетика функцине ăнланса илни, илемлĕ литература тексчĕсене тишкернĕ май пуплев единицин илемлĕхне курма пĕлни.

Вĕренӳ результачĕсем

6-мĕш класра вĕреннĕ ачасен мĕн-мĕн пĕлмелле тата пултармалла:

-сайра тĕл пулакан сăмахсен пĕлтерĕшĕсемпе словарь тăрăх паллашса вĕсене пуплеве кĕртсе пыма;

-вĕреннĕ пуплев пайĕсенчи иккĕмĕшле сăмахсем епле пулнине ăнлантарма, тухăçлă тата тухăççăр аффикссемпе усă курма;

-вĕреннĕ пуплев пайĕсен формисемпе пуплевре тĕрĕс усă курма;

- тĕрлĕ словарьсемпе усă курма;

- текст планне тума, текстăн темипе тĕп шухăшне палăртма;

- текст содержанине кĕскен тата тĕплĕн каласа пама;

- таврари япаласене е чĕр чунсене сăнласа пама (çырса е сăмах вĕççĕн), пурнăçри пулăмсем е ĕç-пуç çинчен мĕн шутланине ăслама;

- шухăша йĕркипе, вĕçе-вĕçĕн каласа е çырса пама, пĕр-пĕр сăмахпа вĕçĕмсĕр усă курассинчен хăтăлма.

-синонимлă формăсемпе тĕрĕс усă курма;

-вуланă хайлавăн тĕп шухăшне тупма;

-калаçăва е çырăва калав, сăнлав е ăслав кĕввипе килĕштерсе йĕркелеме.

Вĕренӳ результачĕсем

7 класра вĕреннĕ ачасен çаксене пĕлмелле тата пултармалла:

- хăй çинчен, тăван çемье, ялĕ, шкулĕ çинчен кĕскен те анлăраххăн та çыхăнуллăн каласа пама пултармалла;

- çавнашкалах вуланӑ пӗр-пӗр хайлав çинчен, ӑçта та пулин кайса курни çинчен те ирӗклӗн каласа пама пӗлмелле;

- сӑпайлӑ калаçӑва тирпейсӗрринчен, кӑмӑллине кӑмӑлсӑрринчен уйӑрма пӗлмелле;

- чӗлхери сӑмахсене май пур таран пуплев пайӗсем çине уйӑрма, пуплев пайӗсен уйрӑмлӑхӗсене кӑтартма пултармалла;

- пуплев пайӗсен тӗрлӗ формисемпе вырӑнлӑ усӑ курмалла;

- пуплев этикетне алла илмелле (сывлӑх сунма, тав тума, сыв пуллашма, пулӑшу ыйтма е чӗнме, паллашма т.ыт.)

Çапах та вӗрентекенсен çакна асра тытмалла: чӗлхепе хутшӑнура (калаçура е çырура) кирлӗ пек вӗрентеймесен унӑн тытӑмӗ çинчен калаçнин усси çукпа пӗрех. Чӗлхе тытӑмне пӗлнине пуплевре палӑртмалла. Ачан калаçӑвӗпе çырӑвӗ çулсеренех пуянланса, якалса, тасалса пыни кӑна унӑн чӗлхе пӗлӗвӗ таранланса пынине кӑтартаь.

Чӑваш чӗлхи предмечӗн содержанийӗ

Коммуникаци (е хутшӑну) компетенцине аталантарма май паракан содержани

5-мӗш класс (105 сехет)

Пуплев тата пуплевлӗ хутшӑну (18 сехет)

1. Пуплев тата пуплевлӗ хутшӑну. Пуплев ситуацийӗ. Калаçупа çыру. Монолог пуплев, диалог пуплев. Монолог, унӑн тӗсӗсем. Диалог, унӑн тӗсӗсем.
2. Калаçупа çырӑвӑн уйрӑмлӑхӗсене асӑрхасси; калаçу тата çыру тӗсӗсене тишкересси. Диалогпа монолога уйӑрасси. Монологпа диалог тӗсӗсемпе усӑ курасси. Пуплев ситуацине кура калаканнин тӗллевӗсемпе сӑлтавӗсем расна пулнине ӑнланасси. Пӗр-пӗринпе типлӑ лару-тӑрура ку е вӑл йӗркене пӑхӑнса е пӑхӑнмасӑр хутшӑннӑ май харпӑр хӑйне кирлӗ пек тытма хӑнӑхасси.

Пуплев ӗҫ-хӗлӗ

1. Пуплев ӗҫӗ-хӗлӗн тӗсӗсем: вулав, аудировани (итлев), калав, ҫыру.

Вулав, аудировани, калав тата ҫыру культури.

2. Пуплев ӗҫӗ-хӗлӗн тӗп тӗсӗсене алла илни.

Текстӑн тӗп тата хушма содержанине харпӑр хӑй тата ҫын вулани тӑрӑх кирлӗ пек ӑнланасси. Харпӑр хӑй е ҫын вуланӑ текстӑн содержанине кӗскен тата туллин каласси тата ҫырасси. Ҫиелтен пӑхса тухса, паллашу шучӗпе тата тӗпчевлӗ вулама, вӗренӳ кӗнекипе тата ытти информаци ҫӑл куҫӗсемпе ӗҫлесси. Аудированин тӗрлӗ тӗсӗпе усӑ курасси. Итленӗ тата вуланӑ текстӑн содержанине изложенире (тӗплӗн, кӗскен тата суйлавлӑ) уҫса парасси.

Хутшӑну тӗллевӗсемпе енӗсене тата лару-тӑрӑвне кура монологсем (каласа тата ҫырса) тата диалогсем (сӑмахпа каласа) тӑвасси. Пӗр-пӗр темӑпа ҫыхӑннӑ материала суйласа илсе ушкӑнласси, тишкересси, тӗрлӗ ҫӗрте тупнӑ материалӑн информацине анализласси тата кирлӗ пек улӑштарасси.

Текст

1. Текст ӑнлав, текстӑн тӗп паллисем (пайланулӑх, шухӑш пӗр пӗтӗмлӗхӗ, ҫыхӑнулӑх). Тема, текстӑн тӗп шухӑшӗ. Текстӑн вак теми (микротеми).

Предложенисемпе текст пайӗсене пӗр-пӗринпе ҫыхӑнтаракан мелсем. Абзац – текста композиципе стиль енчен ҫыхнтаркан мел.

Пуплевӗн функципе шухӑшран килекен тӗсӗсем: сӑнлав, калав, ӑслав. Текст тытӑмӗ. План тата тезис – информаци енчен ҫӗнетсе улӑштарнӑ текстсем.

2. Текста тема, тӗп шухӑшӗ, тытӑмӗ, пуплевӗн функципе шухӑш тӗсӗ тӑрӑх тишкересси. Текста шухӑш тӑрӑх пайласси, план тӑвасси тата тезиссем хатӗрлесси. Предложенисем пӗр пӗринпе мӗнле мелпе тата хатӗрпе ҫыхӑннине тупасси. Текстӑн чӗлхе уйрӑмлӑхӗсене тишкересси. Чӗлхе хатӗрӗсене хутшӑну тӗллевне, темине, тӗп шухӑшне тата лару-тӑрӑвне кура суйласа илесси. Тӗсне, стильне тата жанрне кура тӗрлӗ текст тӑвасси. Текст тытӑмӗн нормисене (логикӑлӑх, шухӑшсен йӗркелӗхӗ, ҫыхӑнулӑхӗ, темӑпа тӳр килни т.ыт.те) тытса пырасси. Сӑмахпа каласа е ҫырса тунӑ текста хакласси тата редакцилесси.

Чӗлхен функциренкилекен тӗсӗсем

1. Чӗлхен функциренкилекен тӗсӗсем: калаҫу; функципе ҫыхӑннӑ стильсем: наука стилӗ, публицистика стилӗ, ӗҫлӗ стиль; илемлӗ литература чӗлхи.

Стильтен килекен жанрсем: наука стилӗ – пахалани, тухса калани, доклад; публицистика стилӗ – тухса калани, интервью; ӗҫлӗ стиль – расписка, шантару, заявлени; яланхи калаҫу – калав, калаҫу.

2. Текст чӗлхен функциренкилекен пӗр-пӗр тӗсӗ пулнине палӑртасси. Пуплевӗн тӗрлӗ стильне, жанрне тата тӗсне кура ку е вӑл текст (тезис, хаклав, ҫыру, расписка, шантару, заявлени; калав, сӑнлав, ӑслав) ҫырасси. Ҫын (тантӑшсем) умӗнче пӗчӗк хыпар, доклад тӑвасси.

Чӗлхе тата лингвистика (чӗлхе вӗрентӗвӗн) компетенцине аталантарма май паракан содержани

Чӗлхе мӗн вӑл?

1. Чӑваш чӗлхи – чӑваш халӑхӗн чӗлхи, Чӑваш Республикин патшалӑх чӗлхисенчен пӗри. Чӑваш чӗлхин ытти чӗлхе йышӗнчи вырӑнӗ.

Чӑваш чӗлхи аталанакан чӗлхе. Хальхи чӑваш чӗлхин хутшӑну тӑвассипе ҫыхӑннӑ формисем: литература чӗлхи, диалектсем, ансат пуплев.

Чӑваш чӗлхи – илемлӗ литература чӗлхи. Чӑваш чӗлхин сӑнарлӑх хатӗрӗсем.

Лингвистика – чӗлхе тӗпчекен ӑслӑлӑх. Чӗлхе вӗрентӗвӗн тӗп пайӗсем.

Чӑваш чӗлхин паллӑ тӗпчевҫисем.

2. Хутшӑну хӑнӑхӑвӗ пурнӑҫра пысӑк вырӑн йышӑннине ӑша хывасси, чӑваш чӗлхин общество пурнӑҫӗнчи тата патшалӑх ӗҫӗнчи пӗлтерӗшне ӑнланасси.

Литература чӗлхипе диалектсем тата ансат пуплев хушшинче уйрӑмлӑхсем пуррине чухласси. Чӑваш чӗлхин илемлӗхне, перекетлӗхне, сӑнарлӑх вӑйне ӑнланасси. Илемлӗ литература тексчӗсенче чӑваш чӗлхин сӑнарлӑх мелӗсемпе епле усӑ курнине сӑнасси.

Фонетикӑпа орфоэпи. Графикӑпа орфографии (42 сехет)

1. Фонетика чӗлхе вӗрентӗвӗн пайӗ пулни.

Сасӑ чӗлхе единици пулни. Уҫӑ сасӑсем, вӗсен мӑшӑрлӑхӗ (хытӑ тата ҫемҫе уҫӑ сасӑсем). Вырӑсларан ҫырупа йышӑннӑ сӑмахсенчи [о] уҫӑ сасӑ.

Уҫӑ сасӑсене палӑртакан сас паллисем **(а, ӑ, е, ӗ, у, ӳ, ы, и, э).**

Ю, я сас паллисем, вӗсем икӗ сасса *(йурӑ, йухать)* тата умӗнхи хупӑ сас паллине ҫемҫетсе вуламаллине *(выля, Люся)* палӑртни.

Е сас палли икӗ сасса *(йешӗл, йепле)* тата [э] сасса палӑртни *(этем, элек).* **Э** тата **е** сас паллисен ҫырури вырӑнӗ.

Чӑваш чӗлхинчи [й] хупӑ сасӑ ытти уҫӑ сасӑсем умӗн те тӑма пултарни: *йӑмра, йӗлтӗр, йывӑр, йӳҫӗ, йӳнӗ, кӗсйи.*

Чӑваш сӑмахӗсенче икӗ уҫӑ сасӑ юнашар тӑма пултарайманни.

Вырӑсларан йышӑнакан сӑмахсенчи уҫӑ сасӑсен юнашарлӑхӗ *(аэропорт, аут, поэт, Дуайт).*

Сӑмахри уҫӑ сасӑсен килӗшӗвӗ (сингармонизм). Ку килӗшӗве пӑхӑнман тӗслӗхсем *(тӑри, кавле, куклен, парне* т.ыт.те).

Сӑмахри аффикссем ытларах чух сингармонизма пӑхӑнни *(ҫурт-ра, пӳрт-ре, пур-лӑх, ҫитмен-лӗх, лар-у, кӗт-ӳ).* Сингармонизма пӑхӑнман аффикссем: *юлташ-сем, ял-ти, юрӑ – юрри, кай-иччен* т.ыт.те.

Вырӑсларан ҫырупа йышӑнакан сӑмахсем сингармонизма пӑхӑнманни *(орден, тетрадь, депо).* Вырӑсларан йышӑнакан сӑмахсем ҫумне хушӑнакан аффикссен хытӑлӑхӗпе ҫемҫелӗхӗ.

Хупӑ сасӑсем. Ялан янӑравлӑ [**в, й, л, ль, м, , нь, р**] тата [**к, п, т, х, с, ҫ, ч, ш**] шавлӑ хупӑ сасӑсем**.**

Хупӑ сасӑсен хытӑлӑхӗпе ҫемҫелӗхӗ: уҫӑ сасӑсенчен килекен ҫемҫелӗх *(пилеш, кӗлет, тӗлӗк),* уҫӑ сасӑсенчен килмен ҫемҫелӗх *(халь, выльӑх, супӑнь, курать, юрать).*

Хытӑлӑхпа ҫемҫелӗх йӗркине пӑхӑнман [**с, ҫ, ч, й**] хупӑ сасӑсем, вӗсем хытӑ уҫӑ сасӑпа та, ҫемҫе уҫӑ сасӑпа та юнашар тӑма пултарни: *сарӑ – симӗс, ҫурла – ҫӳхе, чарӑн – чӗрӗк, йурӑ – йӳнӗ.*

Шавлӑ хупӑ сасӑсем янӑраса е янӑрамасӑр илтӗнни, вӗсене ҫырура палӑртасси.

Хупӑ сасӑсем вӑрӑммӑн илтӗнни (мӑшӑрланни), ӑна ҫырура палӑртасси *(кулӑ – кулли, ырӑ – ырри, ахаль – ахальлӗн* т.ыт.).

Вырӑс чӗлхинчен ҫырупа йышӑнакан сӑмахсенчи хупӑ сасӑсен хытӑлӑхӗпе ҫемҫелӗхӗ, вӗсене ҫырура палӑртасси.

Промышленность – промышленноҫӑн, повесть – повеҫре йышши сӑмахсене ҫырасси.

Пӗрешкел икӗ сасӑпа вӗҫленекен сӑмахсене ҫырасси *(металл – металӑн, металшӑн, класс – класра, класӑн* т.ыт.те).

Вырӑсларан ҫырупа йышӑнакан сӑмахсенче **б, г, д, ж, з, ф, ц, щ, р, э** сас паллисене ҫырасси.

Уҫӑ сасӑсемпе хупӑ сасӑсем сӑмахран тухса ӳкни: *эпӗ – эп, эсӗ – эс, вунӑ – вун, пурӑн – пурнӑҫ, тӑхлачӑ – тӑхлач, пар – патӑм, панӑ; тӑр – тӑтӑм, тӑнӑ.*

Сасӑсен ылмашӑвӗ *(хут – хучӗ, тетрадь – тетрачӗ, пӑру –пӑрӑвӗ*).

Чӑваш чӗлхинчи сасӑсемпе вырӑс чӗлхинчи сасӑсем, вӗсен пӗрешкеллӗхӗпе уйрӑмлӑхӗсем.

Ударени (пусӑм). Чӑваш сӑмахӗсенчи ударени йӗрки. Вырӑс чӗлхинчен йышӑнакан сӑмахсенчи ударени.

2. Орфографипе орфоэпи нормисене ҫирӗплетессипе ӗҫлесси. [**Ӑ, ӗ, ӳ, ҫ**] сасӑсене тӗрӗс калама вӗрентесси. Хупӑ сасӑсен ҫемҫелӗхне тӑван сӑмахсенче тата вырӑс чӗлхинчен

йышӑнакан сӑмахсенче ҫырура тӗрӗс палӑртасси. Шавлӑ хупӑ сасӑсен янравлӑхӗпе янравсӑрлӑхне ҫырура тӗрӗс палӑртасси. **Э** тата **е** сас паллисемпе тӗрӗс усӑ курма хӑнӑхтарасси. Хӑнӑхусене ҫирӗплетесси. Сӑмахсене тӗрӗс ударенипе калама хӑнӑхтарасси.

Орфографи словарӗпе тата правилӑсемпе усӑ курма хӑнӑхтарасси.

Алфавита пӑхмасӑр калама вӗрентесси. Сӑмахсене алфавитпа ҫырма вӗрентесси.

Лексика (27 сехет)

1. Лексика – чӗлхен мӗн пур сӑмахӗн пуххи. Лексика пурнӑҫри улшӑнусемпе тачӑ ҫыхӑнни. Кивелнӗ е кивелсе пыракан сӑмахсем: *кӳнтелен «свидетель», чуптар* (лаша тӗсӗ), *шупӑр, йӗлен* т.ыт. Ҫӗнӗ сӑмахсем: *ентешлӗх* (пӗр енчисем), *юлташлӑх, спонсор, фирма, слайд, ипотека* т.ыт.

Сӑмах пӗлтерӗшӗ. Нумай пӗлтерӗшлӗ сӑмахсем. Сӑмахсен тӳрӗ тата куҫӑмлӑ пӗлтерӗшӗсем.

Ютран йышӑннӑ сӑмахсем: араб е перс сӑмахӗсем, мари сӑмахӗсем. Вырӑссенчен йышӑннӑ сӑмахсем: калаҫупа йышӑннисем *(витре, пӗремӗк, пӗрене, пӑрӑс, кӗрепле, чиркӳ* т.ыт.). Ҫырупа йышӑннисем *(костюм, галстук, пальто, район, область, тетрадь, блокнот, магазин* т.ыт.). Калаҫупа тата ҫырупа кӗнӗ сӑмахсене ҫырасси.

Синонимсем, антонимсем, омонимсем.

Ятарлӑ сӑмахсем (профессионализмсем). Диалект сӑмахӗсем.

Литература нормине пӑхӑнман сӑмахсем *(ан палка, лӑпӑртат, епреме*), киревсӗр сӑмахсем.

2. Калаҫу мӗнле лару-тӑрура (кампа, хӑҫан, ӑҫта) иртнине кура сӑмахсемпе вырӑнлӑ усӑ курма хӑнӑхтарасси *(Хӑна килсен аш пиҫет. Ҫук ҫын укҫи тӑрнан кӑшкӑрать. Ҫук – вӑрҫтарать, пур – култарать* т.ыт.те.). Ваттисен сӑмахӗсемпе, каларӑшсемпе паллаштарасси, вӗсемпе тӗрӗс усӑ курма хӑнӑхтарасси.

Синонимсемпе антонимсене тупма, вӗсемпе пуплеври усӑ курма вӗрентесси.

Тӗрлӗ йышши словарьсемпе (орфографи словарӗпе, синоним словарӗпе, чӑвашла-вырӑсла е вырӑсла-чӑвашла словарьпе) паллаштарасси, вӗсемпе усӑ курма вӗрентесси.

Пӗлтерӗш тӑрӑх сӑмахсене ушкӑнлама хӑнӑхтарасси (тӗслӗхрен, апат-ҫимӗҫ, пахча ҫимӗҫ, ҫи-пуҫ, йывӑҫ, кайӑк-кӗшӗк, тыр-пул ячӗсем), ҫав сӑмахсемпе пуплеври тӗрӗс усӑ курма вӗрентесси (сӑмахран, *чӗкеҫ чӗвӗлтетет, ҫерҫи чӗриклетет, курак краклатать, ҫӑхан кранклатать, куккук авӑтать, карӑш (путене) авӑтать, шӑпчӑк (тӑри, шӑнкӑрчӑ)* юрлать т.ыт.те.

Сӑмах тытӑмӗпе пулӑвӗ. Орфографи (15 сехет)

1. Сӑмах тымарӗ. Аффикссем – сӑмах тӑваканнисем тата сӑмаха улӑштараканнисем.

Сӑмаха улӑштаракан аффикссем ҫӗнӗ сӑмах тума пултарни: *каярахпа, тӑхтарахпа, каҫпа, ирпе; ӳлӗмрен, авалтан; пӗрерӗн, виҫшерӗн, кӑмӑллӑн, хаяррӑн, ҫиллессӗн* т.ыт.те.

Мӑшӑр сӑмахсем, вӗсене тӗрӗс ҫырасси.

Икӗ хут калакан сӑмахсене тӗрӗс ҫырасси.

Сӑмах пӗрлешӗвӗн пайӗсем сасӑ енчен улшӑнса пӗрлешнипе пулнӑ сӑмахсем, вӗсене тӗрӗс ҫырасси.

Вырӑс чӗлхинчи хутлӑ сӑмахсен ӗлкипе тунӑ сӑмахсем.

Сӑмах вырӑнӗнче ҫӳрекен пӗрлешӳсем, вӗсен тӗсӗсем, тӗрӗс ҫырасси: ят пӗрлешӳсем *(куҫ харши, пит ҫӑмарти, тур палли, кача пӳрне, ҫӗнӗ ҫын, упа сарри* т.ыт.*);* глагол пӗрлешӳсем *(ырӑ ту, кӑмӑл ту, усал ту, ҫула ҫит, пӗве кӗр, тӑлӑха юл, ҫука юл; такӑнса ӳк, чирлесе ӳк, хӑраса ӳк, ватӑлса кай, ватӑлса ҫит* т.ыт.те*).*

2. Ҫӗнӗ сӑмаха сӑмах форминчен уйӑрма вӗренесси (тӗслӗхрен: *пулӑш – пулӑшать, пулӑшакан, пулӑшни* – сӑмах формисем; *пулӑшу, пулӑшуҫӑ* – ҫӗнӗ сӑмахсем).

Тӑтӑшрах тӗл пулакан аффикссем хушса ҫӗнӗ (иккӗмӗшле) сӑмахсем тӑвасси, вӗсемпе пуплеври усӑ курасси.

Словарьсенче *упа паланӗ, ура хырӑмӗ, шурӑм пуҫ(ӗ), ҫӑл куҫӗ, хӑна килӗ (ҫурчӗ); йӑлана кӗр, ӳте кӗр, татӑлса ан, ҫакӑнса тӑр* евӗр пӗрлешӳсене тупма хӑнӑхасси. Ҫав пӗрлешӳсене пуплеве кӗртесси, калаҫура вӗсене асӑрхама вӗренесси.

Сӑмах пулӑвӗпе ҫыхӑннӑ орфографи хӑнӑхӑвӗсене ҫирӗплетесси *(хӑю – хӑюлӑх, хӑюллӑ; хастар – хастаррӑн; вырт – вырттар, ирт – ирттер* т.ыт.). Сӑмахсене пӗрле, уйрӑм тата дефиспа ҫырмалли правилӑсене ҫирӗплетесси.

5 класра вӗреннине аса илсе пӗтӗмлетесси (3 сехет)

Чӑваш чӗлхи:5-мӗш класс валли

/ Л.П.Сергеев, Е.А.Андреева, Г.Ф. Брусова-Шупашкар:Чӑваш кӗнеке издательстви, 2014.-239с.

Урок №№-сем	**Раздел ячӗ**	**Урок теми**	**Сехет шучӗ**
1	**Пуҫламӑш класра вӗреннине аса илсе ҫирӗплетесси, хушса вӗрентесси.** **Пуплев тата хутшӑну. Пуплев ӗҫӗ-хӗлӗ. Текст. Чӗлхен функцирен килекен тӗсӗсем. 18сехет**	Тӑван чӗлхе пур чух халӑх та пур	**1**
2		Сасӑ тата сас палли. Алфавит (1-мӗш параграф). Б, г, д, ж, з, ф, ц, щ, ӳ, ь сас паллисене ҫырасси (2-мӗш параграф)	**1**
3		Сӑмах тымарӗ. Аффикссем (3-мӗш параграф)	**1**
4		«Кӗрхи кунсем» сӑнлав сочиненийӗ	**1**

5		Пуçламăш классенче вĕреннĕ пуплев пайĕсем (4-мĕш параграф)	**1**
6		Предложени, унăн членĕсем. Пĕр йышши членсем, вĕсене чарăну паллисемпе уйăрасси.	**1**
7		Ыйтуллă тата ыйтусăр предложенисем Кăшкăруллă предложени (6§)	**1**
8		Тĕрĕслев диктанчĕ «Пирĕн ял»	**1**
9		Текст. Унăн пайĕсем. Текст пайĕсене çыхăнтармалли мелсем (7-мĕш параграф)	**1**
10		Чĕнӳ сăмахĕсем, вĕсене чарăну паллисемпе уйăрасси (8-мĕш парараграф)	**1**
11		Текст теми, тĕп шухăшĕ (9-мĕш параграф)	**1**
12		Хутлă предложени. Союзсăр тата сыпăнуллă хутлă предложенисем (10-мĕш параграф)	**1**
13		Хутлă предложени. Союзсăр тата сыпăнуллă хутлă предложенисем (10-мĕш параграф)	**1**
14		Текст планĕ (11-мĕш параграф)	**1**
15		Изложени («Кайăксен апатланăвĕ»)	**1**
16		Тӳрĕ пуплевлĕ предложенисем. Диалог (12-мĕш параграф)	**1**
17		Тӳрĕ пуплевлĕ предложенисем. Диалог (12-мĕш параграф)	**1**
18		Текст тĕсĕсем Сăнлав. Калав. Ăслав. (13-мĕш параграф)	**1**
19	**Фонетикăпа орфоэпи. Графикăпа орфографи. Пуплев тата хутшăну. Пуплев ĕçĕ-хĕлĕ. Текст. Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем. Чĕлхе тата культура. 42 сехет**	Алфавит. Вĕреннине аса илни (14-мĕш параграф)	**1**

20		Уçă сасăсем, вĕсен мăшăрлăхĕ	**1**
21		Уçă сасăсем, вĕсен мăшăрлăхĕ	**1**
22		Уçă сасăсене палăртакан сас паллисем (16-мĕш параграф)	**1**
23		Сăмахри уçă сасăсен килĕшĕвĕ (17-мĕш параграф)	**1**
24		Сăмахри уçă сасăсен килĕшĕвĕ (17-мĕш параграф)	**1**
25		Чăваш сăмахĕсенче икĕ уçă сасă юнашар тăма пултарайманни (18-мĕш параграф)	**1**
26		Вырăс чĕлхинчен йышăннă сăмахсем сингармонизма пăхăнманни	**1**
27		Асăрхаттару диктанчĕ	**1**
28		Калаçу чĕлхи. Илемлĕ чĕлхе. Официаллă чĕлхе (20-мĕш параграф)	**1**
29		Текст стилĕсене уйăрма вĕрентесси. Хайлав çырасси	**1**
30		Хупă сасăсем (21-мĕш параграф)	**1**
31		Ялан янăравлă хупă сасăсем (22-мĕш параграф)	**1**
32		Ялан янăравлă хупă сасăсем (22-мĕш параграф)	**1**
33		Шавлă хупă сасăсем (23-мĕш параграф)	**1**
34		Шавлă хупă сасăсем (23-мĕш параграф)	**1**
35		«Хĕллехи вăрман» калав е сочинени çырасси	**1**
36		Хупă сасăсен хытлăхĕпе çемçелĕхĕ (24-мĕш параграф)	**1**
37		Хупă сасăсен хытлăхĕпе çемçелĕхĕ (24-мĕш параграф)	**1**
38		Хупă сасăсен çемçелĕхне çырура палăртасси (25-мĕш параграф)	**1**
39		Хупă сасăсен çемçелĕхне çырура палăртасси (25-мĕш параграф)	**1**
40		Тĕрĕслев диктанчĕ («Пыл хурчĕсен наркăмăшĕ»)	**1**
41		Тĕрĕслев диктанчĕн тишкерĕвĕ	**1**

42		Хупӑ сасӑсем вӑрӑммӑн илтӗнни, ӑна ҫырура палӑртасси (26-мӗш параграф)	**1**
43		Хупӑ сасӑсем вӑрӑммӑн илтӗнни, ӑна ҫырура палӑртасси (26-мӗш параграф	**1**
44		Вырӑс чӗлхинчен ҫырупа йышӑннӑ сӑмахсенчи хупӑ сасӑсен хытлӑхӗпе ҫемҫелӗхӗ (27-мӗш параграф)	**1**
45		Вырӑс чӗлхинчен ҫырупа йышӑннӑ сӑмахсенче *б, г, д, ж, з* сас паллисене ҫырасси	**1**
46		«Кӑсӑя» изложени	**1**
47		Вырӑс чӗлхинчен ҫырупа йышӑннӑ сӑмахсенче *ф, ц, щ, ў* сас паллисене ҫырасси (29-мӗш параграф)	**1**
48		«Пирӗн стена хаҫачӗ» калав ҫырасси.	**1**
49		Ударени (30-мӗш параграф)	**1**
50		Вырӑс чӗлхинчен ҫырупа йышӑннӑ сӑмахсенчи ударени (31-мӗш параграф)	**1**
51		Вӗреннине аса илни. Словарь диктанчӗ	**1**
52		Сӑмахри уҫӑ сасӑсемпе хупӑ сасӑсем тухса ӳкме пултарни. (32-мӗш параграф)	**1**
53		Сӑмахри уҫӑ сасӑсемпе хупӑ сасӑсем тухса ӳкме пултарни. (32-мӗш параграф)	**1**
54		Фонетика тишкерӗвӗ	**1**
55		Сасӑсен ылмашӑвӗ. (33-мӗш параграф)	**1**
56		Чӑваш чӗлхинчи сасӑсемпе вырӑс чӗлхинчи сасӑсем, вӗсен пӗрпеклӗхӗсемпе уйрӑмлӑхӗсем.	**1**
57		Чӑваш ударенийӗпе вырӑс ударенийӗ	**1**
58		«Фонетика, графика, орфографи, орфоэпи» темӑсене вӗреннине аса илни	**1**
59		Тӗрӗслев ӗҫӗ. Диктант («Шӑкӑлчи»)	**1**
60		Тӗрӗслев диктантне пӑхса тухни	**1**
61	**Лексика. Пуплев тата хутшӑну. Пуплев ӗҫӗ-хӗлӗ. Текст. Чӗлхен**	Сӑмахӑн лексика пӗлтерӗшӗ (36-мӗш параграф)	**1**

	функцирен килекен тĕсĕсем. Чĕлхе тата культура. 27 сехет		
62		Сăмах пĕлтерĕшĕ (36-мĕш параграф)	**1**
63		Пĕр пĕлтерĕшлĕ тата нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсем (37-мĕш параграф)	**1**
64		Пуплев этикечĕ	**1**
65		Изложени	**1**
66		Сăмахсен тӳрĕ тата куçăмлă пĕлтерĕшсем (38-мĕш параграф)	**1**
67		Сăмахсен тӳрĕ тата куçăмлă пĕлтерĕшсем (38-мĕш параграф)	**1**
68		Омонимсем (39-мĕш параграф)	**1**
69		Омонимсем (39-мĕш параграф)	**1**
70		Синонимсем (40-мĕш параграф)	**1**
71		Синонимсем (40-мĕш параграф)	**1**
72		Антонимсем (41-мĕш параграф)	**1**
73		Антонимсем (41-мĕш параграф)	**1**
74		Словарьсемпе усă курасси (42-мĕш параграф)	**1**
75		Словарьсемпе усă курасси	**1**
76		Ятарлă сăмахсем (профессионализмсем) (43-мĕш параграф)	**1**
77		Йышăннă сăмахсем (44-мĕш параграф)	**1**
78		Йышăннă сăмахсем (44-мĕш параграф)	**1**
79		Кивелнĕ сăмахсем (45-мĕш параграф)	**1**
80		Кивелнĕ сăмахсем (45-мĕш параграф)	**1**
81		Диалект сăмахĕсем (46-мĕш параграф)	**1**
82		Литература нормине пăхăнман сăмахсем (47-мĕш	**1**

		параграф)	
83		Литература нормине пăхăнман сăмахсем (47-мĕш параграф)	**1**
84		Сăпайлăх этеме илем кӳрет	**1**
85		Лексика тишкерĕвĕ	**1**
86		Лексикăна вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетни	**1**
87		Тĕрĕслев диктанчĕ „Таван кĕтес”	**1**
88	**Сăмах тытăмĕпе пулăвĕ. Орфографи. Пуплев тата хутшăну. Пуплев ĕçĕ-хĕлĕ. Текст. Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем. Чĕлхе тата культура. 18 сехет**	Сăмах тымарĕ тата аффикссем (48-мĕш параграф)	**1**
89		Калав çырасси	**1**
90		Сăмаха улăштаракан тата сăмах тăвакан аффикссем (49-мĕш параграф)	**1**
91		Сăмаха улăштаракан тата сăмах тăвакан аффикссем (49-мĕш параграф)	**1**
92		Сочинени («Çуркунне çитрĕ»)	**1**
93		Аффикссем хушăнса пулнă сăмахсене тĕрĕс çырасси (50-мĕш параграф)	**1**
94		Ăнлантару диктанчĕ («Вĕрентекен кӳренĕвĕ»)	**1**
95		Хутлă сăмахсем, вĕсен тĕсĕсем (51-мĕш параграф)	**1**

96		Хутлă сăмахсене тĕрĕс çырасси. Диктант («Тăван çĕр-шыв»)	**1**
97		Сăмах вырăнне çӳрекен пĕрлешӳсем, вĕсен тĕсĕсем. тĕрĕс çырасси	**1**
98		Мăшăр сăмахсем (52-мĕш параграф)	**1**
99		Икĕ хут калакан сăмахсем, вĕсене тĕрĕ çырасси (53-мĕш параграф)	**1**
100		Тĕрĕслев диктанчĕ («Уйăх витĕмĕ»)	**1**
101		Пĕтĕмĕшле вĕреннине аса илни	**1**
102		Пĕтĕмлетӳ урокĕ	**1**
103		Вĕреннине аса илни	**1**
104		Вĕреннине аса илни	**1**
105		Вĕреннине аса илни	**1**

6-мĕш класс
(105 сехет)
Морфологипе орфографи. Чĕлхери сăмах ушкăнĕсем. Пуплев пайĕсем. Текст. Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем. Чĕлхе тата культура

Чĕлхери сăмах ушкăнĕсем. Пуплев пайĕсем.

Морфологи – чĕлхери сăмахсен тытăмĕ, вĕсен ушкăнĕсемпе пĕлтерĕшĕсем çинчен вĕрентекен наука.

Чĕлхери сăмахсене ку таранччен мĕнлерех ушкăнлани. Вĕсене çĕнĕлле ушкăнлама май пурри:

– хăй пĕлтерĕшлĕ сăмахсем: тулли пĕлтерĕшлисем, тулли мар пĕлтерĕшлисем;
– пулăшу сăмахĕсем (союзсем, хыç сăмахсем, татăксем);
– междометисем.

Тулли мар пĕлтерĕшлĕ сăмахсем (пуплеве хăйсем тĕллĕн тухма пултарайманнисем) шутне тĕрлĕ пуплев пайĕнчисем (япала ячĕсем, паллă ячĕсем, глаголсем) кĕни.

Япала ячĕсем. Япала ячĕсен пĕлтерĕшĕ, морфологи паллисем, синтаксис уйрăмлăхĕсем (мĕнле пуплев пайĕсене ăнлантарни).

Япала ячĕсен пуплеври тĕтăшлăхĕ, паллă ячĕ пек те, наречи пек те çӳреме пултарни: *йывăç çурт, улма йывăç, чул кĕпер; кĕркунне çитрĕ – кĕркунне час-часах çумăр çăвать; Мăн кун эрни – чăваш чĕлхи урокĕ эрнере иккĕ пулать*.

Тулли мар пĕлтерĕшлĕ япала ячĕсем: *тĕл, пат, ум, хыç, ай, çи, çум, çĕр (каланă çĕрте)* т.ыт.те. Хăш-пĕр япала ячĕсем тулли мар пĕлтерĕшпе те, тулли пĕлтерĕшпе те çӳреме пултарни: *вăхăт, самант, хушă, çул, кун, сехет* т.ыт.те.

Пайăр ятсемпе пайăр мар ятсем.

Япала ячĕсен хисепĕсем – пĕрреллĕ тата нумайлă хисеп. Хисеп тăрăх улшăнман ятсем. Пĕрреллĕ хисепĕн пуплеври уйрăмлăхĕсем.

Нумайлăха палăртмалли мелсем: *ял – ялсем; ял-ял витĕр тухрăмăр; чылай çын* (лексика мелĕ).

Япала ячĕсен пулăвĕ: аффикссем хушăнни, мăшăрлатни *(сĕтел-пукан, апат-çимçĕ, иртен-çӳрен*). Япала ячĕ тăвакан тухăçлăрах

Япала ячĕсен вĕçленĕвĕ. Вĕçленӳ уйрăмлăхĕсем. Япала ячĕсене паллă ячĕсемпе наречисенчен уйăрасси.

Камăнлăха палăртмалли мелсем. Камăнлăх формисем (сăпатсемпе хисепсем).

Вырăс чĕлхинчен йышăнакан япала ячĕсен вĕçленĕвĕ, вĕсленӳ формисене тĕрĕс çырасси.

Паллă ячĕсем. Паллă ячĕсен пĕлтерĕшĕ, морфологи паллисемпе синтаксис уйрăмлăхĕсем. Паллă ячĕ ытти пуплев пайĕ пĕлтерĕшĕпе çӳрени.

Паллă ячĕсен пахалăх виçине кăтартакан формисем: тĕп форма *(вата, çамрăк),* танлаштару форми (*ватăрах, çамрăкрах*), вăйлă форма *(питĕ ватă).* Çав формсене тумалли мелсем.

Иккĕмĕшле паллă ячĕсем, вĕсен пулăвĕ: ç*ывăхри, паянхи, çĕрлехи,* паллă ячĕсем; *хулари, шкулти, Хусанти* – япала ячĕсем.

Пахалăха хакланине палăртакан паллă ячĕсем*: пĕчĕк – пĕчĕкçĕ,*

Паллă ячĕсем ***-и, -скер*** аффикссем йышăнни, çав аффикслă формăсен улшăнăвĕ, улшăнăва кура тĕрĕс çырасси.

Хисеп ячĕсем. Хисеп ячĕсен пĕтĕмĕшле паллисем: пĕлтерĕшĕ, морфологипе синтаксис уйрăмлăхĕсем (мĕнле сăмахсемпе çыхăнма пултарни). Хисеп ячĕ ытти пуплев пайĕ пĕлтерĕшĕпе çӳрени.

Тулли тата вак хисепсем. Хисеп ячĕсен ушкăнĕсем: шут хисепĕсем, йĕрке хисепĕсем, валеçӳ хисепĕсем, пĕтĕмлетӳ хисепĕсем, вĕсен паллăрах уйрăмлăхĕсем, пуплеври вырăнĕ.

Шут хисепĕсен тулли тата кĕске формисем.

Хисеп ячĕсен вĕçленĕвĕ, вĕçленӳри уйрăмлăхсем. Хисеп ячĕсене тĕрĕс çырасси.

Местоименисем. Местоименисен пĕлтерĕшĕ, морфологи паллисем, синтаксис уйрăмлăхĕсем.

Местомени ушкăнĕсем (пĕтĕмĕшле паллаштарасси).

Местоименисен вĕçленĕвĕ. Местоменисене тĕрĕс çырасси.

Наречи. Наречин пĕлтерĕшĕ, ытти пуплев пайĕсенчен уйăрмалли паллăсем. Наречисен пулăвĕ. Наречипе япала ячĕ, наречипе паллă ячĕ, наречипе деепричасти.

Наречисене тĕрĕс çырасси.

Калаçура тата çырура синоним тата антоним наречисемпе усă курасси. *(нарастаран – айăпсăр; хăвăрт – хуллен – майĕпен – ерипен;).*

Наречисемпе тан пĕлтерĕшлĕ сăмах ушкăнĕсем *(ялан –пĕрех май, пĕр май).*

Евĕрлев сăмахĕсем (евĕрлевсем). Евĕрлевсен пĕлтерĕшĕ, пуплеври вырăнĕ. Евĕрлев сăмахĕ ытти пуплев пайĕ пĕлтерĕшĕпе çӳрени. Евĕрлевсен тĕсĕсм: сасă евĕрлисем.

Евĕрлевсенчен ытти пуплев пайĕсенчи сăмахсем пулни *(лăпăртат, лĕпĕртет, танкăлтат, тĕнкĕлтет;*

Глагол. Глагол пĕлтерĕшĕ, тулашри паллисем. Глагол тĕпĕ. Вăл – глаголшăн пуçламăш (е словарь форми) пулни.

Глаголăн пулас форми *(пĕлтĕм – пĕлейрĕм, пĕлеймерĕм).*

Глаголăн сăпатлă формисем.

Кăтарту наклоненийĕ, вăхăт, сăпат, хисеп тăрăх улшăнни.

Хушу наклоненийĕн формисене тĕрĕс каласси тата çырасси (*кайччăр, вулаччăр – кайччĕр, вулаччĕр* е *кайчăр, вулачăр* мар).

Ĕмĕт наклоненийĕ, унăн формисене тĕрĕс çырасси.

Килĕшӳ наклоненийĕ, унăн пĕлтерĕшĕ, сăпатланăвĕ. Сăпатлану формисене тĕрĕс çырасси.

Глагол формисен пĕлтерĕшĕ улшăнни.

Чăваш чĕлхи:6-мĕш класс валли

/ Л.Г.Петрова, Ю.М.Виноградов.-Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви, 2014.-223с.

№	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет
1	**Кӳртĕм урок-1сехет**	Тăван чĕлхе-пĕлӳ çăл куçĕ	1
2	**Вĕреннине аса**	Сасă тата сас палли. Вырăс чĕлхинчен йышăннă сăмахсем	1

	илни-5сехет		
3		Тăтăш тата сайра тĕл пулакан сăмахсем	1
4		Ăслав сочиненийĕ	1
5		Сăмах тытăмĕ	1
6		"Кĕрхи çанталăк" тĕрĕслев диктанчĕ	1
7	**Морфологи. Орфографи-4сехет**	Морфологи. Тулли пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсем	1
8		Пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсем	1
9		Изложени "И.Я.Яковлев"	1
10		Изложени "И.Я.Яковлев"	1
11	**Япала ячĕсем-22сехет**	Япала ячĕсем çинчен ăнлантарни	1
12		Тулли мар пĕлтерĕшлĕ япала ячĕсем	1
13		Падеж системине кĕмен аффикссем	1
14		Пайăр тата пайăр мар ятсем	1
15		Пайăр тата пайăр мар ятсене тĕрĕс çырасси	1
16		Ăнлантару диктанчĕ	1
17		Япала ячĕсен хисепĕ	1
18		Нумайлăха палăртмалли мелсем	1
19		Япала ячĕсен пулăвĕ	1
20		ÇПА Изложени	1
21		ÇПА Изложени	1
22		Япала ячĕсен вĕçленĕвĕ	1
23		Вĕçленӳ уйрăмлăхĕсем	1
24		Вĕçленӳ уйрăмлăхĕсем	1
25		Вырăс чĕлхинчен йышăннă япала ячĕсене çырасси	1
26		" Çул çинчи инкек" тĕрĕслев диктанчĕ	1
27		Япала ячĕсен камăнлăх форми	1
28		Камăнлăх форми	1
29		Камăнлăх форминчи япала ячĕсен вĕçленĕвĕ	1
30		ÇПА "Юлташ çемйи"	1
31		Япала ячĕсене тишкересси	1
32		Тĕрĕслев диктанчĕ «Тинĕс хĕрринче"	1
33	**Паллă ячĕсем-10сехет**	Паллă ячĕсен пĕлтерĕшĕ, пĕтĕмĕшле паллисем	1
34		Паллă ячĕсен пулăвĕ	1
35		Асăрхаттару диктанчĕ	1
36		Паллă ячĕсен пахалăх виçине кăтартакан формисем	1
37		Паллă ячĕсен палăрту форми	1
38		Ирĕклĕ диктант	1
39		Паллă ячĕсен пуплеври вырăнĕ	1
40		Паллă ячĕсене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
41		Паллă ячĕсене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
42		"Тусем" тĕрĕслев диктанчĕ	1
43	**Хисеп ячĕсем-10сехет**	Хисеп ячĕсем çинчен ăнлантарни	1
44		Хисеп ячĕсен ушкăнĕсем	1
45		Шут хисеп ячĕсем.	1
46		Йĕрке хисеп ячĕсем	1
47		Автобиографи çырма хăнăхасси	1
48		Валеçӳ хисеп ячĕсем	1

49		Ирĕклĕ диктант «Çирĕк»	1
50		Хисеп ячĕсене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
51		Тĕрĕслев диктанчĕ «Сĕтлĕ ĕне"	1
52		ÇПА "Чăвашран тухнă олимпиецсем"пултарулăх ĕçĕсен хўтĕлевĕ	1
53	**Местоименисем-11сехет**	Местоимени çинчен ăнлантарни	1
54		Сăпат местоименийĕсем	1
55		Кăтарту тата таврăну местоименийĕсем	1
56		Изложени	1
57		Изложени	1
58		Ыйту местоименийĕсем. Суйлав диктанчĕ	1
59		Çуклăх местоименийĕсем	1
60		Паллă мар местоименисем.	1
61		Паллă местоименисем. Суйлав диктанчĕ	1
62		Местоименисене тĕрĕс çырасси, морфологи тĕлĕшĕнчен тишкери	1
63		Тĕрĕслев диктанчĕ «Наркотик- сиенлĕ чир»»	1
64	**Наречисем-8сехет**	Наречисем çинчен ăнлантарни	1
65		Наречисен пĕлтерĕш ушкăнĕсем	1
66		Изложени «Шурă кăвакарчăн»	1
67		Изложени «Шурă кăвакарчăн»	1
68		Наречисен пулăвĕ	1
69		Наречисен танлаштару формисем	1
70		Наречисене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
71		Тĕрĕслев диктанчĕ "Кĕрхи вăрман"	1
72	**Евĕрлев сăмахĕсем-3сехет**	Евĕрлев сăмахĕсемпе паллаштарни	1
73		Евĕрлев сăмахĕсене тĕрĕс çырасси, морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
74		Ирĕклĕ диктант	1
75	**Глоголсем-19 сехет**	Глаголсем çинчен ăнлантарни	1
76		Пурлă, çуклă формисем	1
77		Глаголсен пулăвĕ	1
78		Глаголсен сăпатлă формисем, наклоненийĕсем	1
79		Изложени	1
80		Изложени	1
81		Кăтарту наклоненийĕ. Хальхи вăхăт	1
82		Пулас вăхăт	1
83		Пĕрре иртнĕ вăхăт	1
84		Асăрхаттару диктанчĕ	1
85		Темиçе иртнĕ вăхăт	1
86		"Мана килĕшекен хĕр ача" ăслав сочиненийĕ	1
87		Ĕмĕт наклоненийĕ	1
88		Хушу наклоненийĕ	1
89		Килĕшў наклоненийĕ	1
90		Глаголсем çинчен вĕреннине пĕтĕмлетни	1
91		Глаголсене тишкерни	1
92		Тĕрĕслев диктанчĕ «Анушки хуйхи»	
93		Тĕрĕслев диктанчĕн тишкерĕвĕ	1

94	**Текст-5 сехет**	Ансат калаҫупа сăпайлă калаҫу	1
95		Калав.сăнлав,ăслав	1
96		 Сочинени ҫырасси "Асăмра юлнă урок"	1
97		Тĕрĕслев диктанчĕ«Карăш»	1
98		Тĕрĕслев диктанчĕ «Карăш» тишкерĕвĕ	1
99	**Вĕреннине аса илни-7сехет**	6 класра вĕреннине аса илесси	1
100		6 класра вĕреннине аса илесси	1
101		6 класра вĕреннине аса илесси	1
102		Пĕтĕмлетӳ урокĕ	1
103-105		ВАИ.	3

7-мĕш класс
(70сехет)
Морфологипе орфографи. Чĕлхери сăмах ушкăнĕсем. Пуплев тата хутшăну.
Пуплев ĕҫĕ-хĕлĕ. Текст.
Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем. Чĕлхе тата культура (45 сехет)

Глаголăн сăпатсăр формисем. Сăпатсăр формăсен ушкăнĕсем: причасти, деепричасти, инфинитив. Сăпатсăр формăсене сăпатлисенчен тата пĕр-пĕринчен уйăракан паллăсем.

Сапатсăр формăсен пĕлтерĕшĕсем, пуплеври тăтăшлăхĕ, вырăнĕ.

Причасти. Причастин тухăҫлă тата тухăҫсăр формисем.

Хальхи причасти, унăн формисем – ***-акан(-екен)*** тата ***-ан(-ен)*** аффикссем. Хальхи причасти падеж тата хисеп тăрăх улшăнни.

Хальхи причастин ҫуклă форми, вăл иртнĕ причастиннипе пĕр килни: *вулакан кĕнеке – вуламан кĕнеке; вуланă кĕнеке – вуламан кĕнеке.* Хальхи причастин пуплеври вырăнĕ: *тăрăшакан ача;* .

Хальхи причасти ***-и*** тата ***-скер*** аффикс йышăнни.

Иртнĕ причасти, унăн ҫуклă форми, пуплеври вырăнĕ *(ҫĕленĕ ĕҫ)*

Иртнӗ причасти ***-и*** тата ***-скер*** аффикссем йышӑнни, ҫав аффикслӑ формӑсем падеж тата хисеп тӑрӑх улшӑнни.

Пулас причасти, унӑн ҫуклӑ формисем тата хӑш-пӗр падеж формисем *(каяссӑн, каясса; хӗвел анаспа; чирлесрен сыхлан).* Пулас причастин ***-шӑн(-шӗн)*** аффикслӑ форми, унӑн пуплеври вырӑнӗпе пӗлтерӗшӗ.

Пулас причастин пуплеври вырӑнӗпе тӑтӑшлӑхӗ.

Хальхи, иртнӗ, пулас причастисен *пул* глаголлӑ пӗрлешӗвӗсем*: Ача утакан пулчӗ. Анне ӗҫе кайнӑ пулнӑ.* Вӗсен пӗлтерӗшӗ.

Пулмалли причасти, унӑн формисем, пуплеври вырӑнӗ.

Ҫителӗклӗх причастийӗ, унӑн пулӑвӗ, пуплеври вырӑнӗ, пӗлтерӗшӗ.

Деепричасти пӗлтерӗшӗ, унӑн уйрӑмлӑхӗсем, пуплеври вырӑнӗ.

Тӑтӑшрах тӗл пулакан деепричасти формисем: ***-сан(-сен), -сассӑн(-сессӗн); -нӑҫемӗн(-нӗҫемӗн), -нӑҫем(-нӗҫем), -иччен, -са(-се), -а(-е),*** вӗсен вариантлӑхӗ.

Инфинитив. Инфинитив формисем: ***-ма(-ме), -машкӑн(-мешкӗн)*** аффикслисем. Вӗсен пуплеври вырӑнӗ.

Пулӑшу сӑмахӗсем. Хыҫ сӑмахсем. Хыҫ сӑмахсен пӗлтерӗшӗпе уйрӑмлӑхӗсем. Хыҫ сӑмахсемпе тулли мар пӗлтерӗшлӗ сӑмахсем (япала ячӗсемпе паллӑ ячӗсем, наречисем): *вӑрман ҫийӗн, вӑрман хӗррипе, вӑрман витӗр, вӑрман урлӑ, ҫын хыҫҫӑн кай.*

Союзсем. Союзсен пӗлтерӗшӗпе пуплеври вырӑнӗ. Сыпӑнуллӑ тата пӑхӑнуллӑ союзсем, вӗсен уйрӑмлӑхӗ, ушкӑнӗсем.

Пӑхӑнуллӑ союзсемпе тулли мар пӗлтерӗшлӗ глагол формисем: *сывлӑхлӑ пулас тесе* – союз; *эп сана Мускава кайнӑ тесе* – тулли мар пӗлтерӗшлӗ глагол форми.

Татӑксен пӗлтерӗшӗ, уйрӑмлӑхӗсем. Татӑксене тӗрӗс ҫырасси.

Междометисен ытти пуплев пайӗсем хушшинчи вырӑнӗ. Междометисене тӗрӗс ҫырасси, вӗсем хыҫҫӑн чарӑну палли лартасси.

2. Тӗрлӗ пуплев пайӗнчи сӑмахсенчен тухӑҫлӑ аффикссем хушса япала ячӗсем тӑвасси: *утӑм, ирӗк-лӗх, чӗн-ӳ, тух-ӑҫ* т.ыт.те.

Тымар ҫумне хушӑнакан аффикссен ярӑмне уйӑрасси*: пуҫ-ар-у-лӑх, тух-ӑҫ-лӑх, ҫӗн-тер-ӳ-ҫӗ-сем.*

Иккӗмӗшле япала ячӗсен стиль пӗлтерӗшӗпе уйрӑмлӑхӗсене асӑрхама хӑнӑхтарасси *(пӗлӳ – пӗлӳлӗх).*

Таврари пайӑр ятсене (топонимсемпе авалхи ҫын ячӗсене) пухасси, вӗсен пӗлтерӗшӗсене тӗпчесси.

Союзсемпе пуплевре тӗрӗс усӑ *курасси (Ванюк, Верук тата Санюк; Ванюкпа Верук тата Санюкпа Нинук*). Союзпа синонимлӑ формӑсемпе вырӑнлӑ усӑ курасси*: сана курас тесе килтӗм – сана курма килтӗм – сана курасшӑн килтӗм.*

Татӑксем предложени содержанийӗпе тата унӑн тытӑмӗпе ҫыхӑннине ӑнланма хӑнӑхтарасси.

Синтаксиспа пунктуации. Пуплев тата хутшӑну. Пуплев ӗҫӗ-хӗлӗ. Текст. Чӗлхен функцирен килекен тӗсӗсем. Чӗлхе тата культура (25 сехет)

Синтаксис – чӗлхе наукин сӑмахсенчен пуплев мӗнлерех йӗркеленни ҫинчен вӗрентекен пайӗ.

Пунктуаци – пуплеври пӗлтерӗшлӗ сыпӑксене еплерех уйӑрмалли ҫинчен калакан правилӑсен пуххи. Пунктуаци калас шухӑшпа, грамматикӑпа тата чӗлхе уйрӑмлӑхӗсемпе ҫыхӑнни.

Пунктуаци те, орфографи пекех, чӗлхе наукин пӗр пайӗ пулни. Вӑл ҫырӑва йӗркелет, ӑна вулаканшӑн та, ҫыраканшӑн та ӑнланмалла тӑвать.

Пуплев сыпӑкӗсем: предложени тата сӑмах майлашӑвӗ. Сӑмах майлашӑвӗпе предложени – пуплеври пӗлтерӗшлӗ сыпӑксем. Вӗсен тытӑмӗ, уйрӑмлӑхӗсем.

Сӑмах майлашӑвӗ – предложени сыпӑкӗ, предложени – пуплев сыпӑкӗ. Предложени – хутшӑнури тӗп единица.

Пуплеври сăмахсен çыхăнăвне палăртмалли мелсем: аффикссем, хыç сăмахсем, союзсем, сăмахсен вырăнĕ-йĕрки.

Предложени – кирлĕ шухăша палăртакан единица (шухăшпа хутшăну единици) тата грамматика пĕрлĕхĕ.

Хутсăр тата хутлă предложенисем.

Хутсăр предложени. Хутсăр предложенин хутшăнуран килекен (е шухăш) тытăмĕ: мĕн çинчен каланине палăртакан сăмахсем (тема) тата ун çинчен мĕн пĕлтернине палăртаканнисем (рема). Темăпа рема пĕр сăмахлă тата темиçе сăмахл пулма пултарни.

Предложенири сăмахсен йĕрки, унăн функцийĕсем (сăмах йĕрки мĕне-мĕне палăртни).

Шухăш тĕшши, ăна палăртакан сăмахсем предложенире еплерех вырнаçни.

Ыйтусăр тата ыйтуллă предложенисем. Ыйтăва палăртмалли мелсем: ыйту сăмахĕсемпе (*кам, мĕн, ăçта, хăсан* т.ыт.те) ыйтуллă татăксем *(-и, -ши, -им, -шим*).

Ыйтуллă тата ыйтусăр предложенисен ушкăнĕсем.

Ыйтуллă предложенисем те, ыйтусăррисем те туйăмлă (эмоциллĕ) пулма пултарни. Туйăмлисене чарăну паллипе палăртасси.

Пурлă тата çуклă предложенисем. Çуклăха кăтартмалли мелсем.

Чăваш чĕлхи:7-мĕш класс валли

/Ю.М.Виноградов, Л.Г.Петрова.-Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви, 2016.-223с.

1	**Куртем урок (1сехет)**	**«Чăваш чĕлхи-тĕрĕк чĕлхи» лекци урокĕ**	1
2	**Вĕреннине аса илни-4сехет**	6-мĕш класра вĕреннине аса илни	1
3		6-мĕш класра вĕреннине аса илни	1
4		6-мĕш класра вĕреннине аса илни	1
5		Тĕрĕслев диктанчĕ „Текерлĕк”	1
6	**Морфологипе орфографи(17сехет)**	Глагол Глаголăн сăптлă мар формисем	1
7		Глаголăн инфинитив форми	1
8		Глаголăн инфинитив форми	1
9		Изложени ‘Пудов паттăрлăхĕ”	1
10		Причасти. Причастисем çинчен пĕтĕмĕшле ăнлантарни	1
11		Причастисем çинчен пĕтĕмĕшле ăнлантарни	1
12		Причастисен палăрту формисем	1
13		Причастисен палăрту формисем	1
14		Причастисен вĕçленĕвĕ	1
15		Тĕрĕслев диктанчĕ „Шывăн турачĕ çук”	1
16		Деепричастисем Деепричастисем çинчен пĕтĕмĕшле ăнлантарни	1
17		Деепричастисен пулăвĕ	1

18		Деепричастисен пĕлтерĕшĕсем	1
19		Деепричастисен пĕлтерĕшĕсем	1
20		Сочинени. 49-мĕш страницăри 81-мĕш хăн.	1
21		Тĕрĕслев диктанчĕ Шурă кăвакарчăн	1
22		Тишкерӳ	1
23	**Пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсем**(19сехет)	Пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсемпе паллаштарни	1
24		Хыҫ сăмахсем	1
25		Хыҫ сăмахсем	1
26		Хыҫ сăмахсене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
27		Ăнлантару диктанчĕ	1
28		Союзсем	1
29		Союзсем	1
30		Союзсене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
31		„Манăн ĕмĕт” сочинени	1
32		Татăксем	1
33		Татăксем	1
34		Татăксене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
35		Ирĕклĕ диктант „Тĕлĕнмелле мучи”	1
36		Междометисем	1
37		Междометисем	1
38		Междометисене морфологи тĕлĕшĕнчен тишкерни	1
39		Пуплев пайĕсем ҫинчен вĕреннине ҫирĕплетни	1
40		Тĕрĕслев диктанчĕ. „Чăваш чĕлхи-тăван чĕлхе”	1
41		Тĕрĕслев диктанчĕн тишкерĕвĕ	1
42	**Чĕлхе тата пуплев**(3сехет)	Мĕн вăл чĕлхе?	1
43		Мĕн вăл пуплев?	1
44		Пултару диктанчĕ. Фразеологизмсем	1
45	**Синтаксис тата пунктуаци**(1сехет)	Синтаксис пуплев мĕнле йĕркеленнине вĕрентни	1
46	**Предложенипе сăмах майлашăвĕ (**(14сехет)	Предложенипе сăмах майлашăвĕ- пĕлтерĕшлĕ сыпăксем	1
47		Предложенипе сăмах майлашăвĕ- пĕлтерĕшлĕ сыпăксем	1
48		Предложенири сăмахсен ҫыхăнăвĕ	1
49		Ирĕклĕ диктант „Шăрăхран хăраман”	1
50		Сăмах майлашăвĕпе тытăмĕ	1
51		Сăмах майлашăвне вĕреннине аса илмелли ыйтусемпе ĕҫсем	1
52		Сăмах майлашăвне вĕреннине аса илмелли ыйтусемпе ĕҫсем	1
53		„Ял тăрăхĕнчи топонимсем” проект ĕҫĕ	1
54		Хутсăр предложенин хутшăнуран килекен тытăмĕ	1
55		Шухăш тĕшши	1

56		Сăмахсен йĕрки тата текст	1
57		Ыйтуллă тата ыйтусăр предложенисем	1
58		Пурлă тата çуклă предложенисем	1
59		Асăрхаттару диктанчĕ „Çурхи вăрманта”	1
60	**Текст (5сехет)**	Текст стилĕсем	1
61		Пуплевĕн ăслăлăх стилĕ	1
62		«Асăмра юлнă урок»	1
63		Тĕрĕслев диктанчĕ	1
64		Тĕрĕслев диктанчĕн тишкерĕвĕ	1
65	**Вĕреннине аса илни (6сехет)**	Вĕреннине аса илсе çирĕплетесси	1
66		Вĕреннине аса илсе çирĕплетесси	1
67		Вĕреннине аса илсе çирĕплетесси	1
68		Пĕтĕмлетӳ урокĕ	1
69-70		ВАИ	2

8-мĕш класс
(70сехет)
Синтаксиспа пунктуаци. Пуплев тата хутшăну. Пуплев ĕçĕ-хĕлĕ. Текст.
Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем.
Чĕлхе тата культура (70 сехет)

Хутсăр предложенин грамматика тытăмĕ. Предложени членĕсем. Тĕп членсемпе (подлежащипе сказуемăй) кĕçĕн членсем (определени, дополнени, обстоятельство).

Предложени членĕ пĕр сăмахлă та, темиçе сăмахлă та пулма пултарни.

Предложенири сăмах тепĕр сăмахпа та, сăмах майлашăвĕпе те, подлежащипе сказуемăй пĕрлĕхĕпе те çыхăнма пултарни.

Подлежащипе сказуемăй ушкăнĕсем, вĕсем хушшине тире лартасси. Подлежащипе сказуемăй ушкăнĕсемпе пĕтĕмĕшлĕн çыхăнакан сăмахсем.

Тĕп членсăр (подлежащисĕр, сказуемăйсăр е харăсах иккĕшинсĕр те) предложенисем.

Чĕнӳ. Ансăр тата анлă чĕнӳ.

Чĕнӳсен предложенири вырăнĕ. Чарăну паллисемпе уйăрасси.

Кӳртĕмсем, вĕсен пĕлтерĕшĕ. Чарăну паллисемпе уйăрасси.

Тулли мар предложенисем. Тулли мар предложенисен содержанийĕ пуплевре (калаçура е çырура) уçăмланни.

Уйрăмлатакан сăмахсем. Предложенири сăмахсене интонаципе уйрăмлатнин тĕллевĕ – вĕсен шухăш çыхăнăвне палăртасси.

Интонаципе уйрăмлатакан сăмахсене çырура чарăну паллипе уйăрасси.

Тӳрĕ тата тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисем. Тӳрĕ пуплевлĕ предложенисем, вĕсенче тӳрĕ пуплевпе автор сăмахĕсем епле вырнаçни. Диалог. Ăна çырура еплерех йĕркелесси.

Тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисем.

Тӳрĕ тата тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисенчи чарăну паллисем.

Тӳрĕ тата тĕрĕ мар пуплеве автор сăмахĕсемпе çыхăнтаракан глаголсем.

Цитата, ăна чарăну паллисемпе палăртасси.

Тӳрĕ пуплевлĕ предложенисене тӳрĕ мар пуплевлисемпе ылмаштарасси (май пур чухне). Ылмаштарма май çук тĕслĕхсем.

Хутлă предложнени. Хутлă предложени çинчен пĕтĕмĕшле ăнлантарасси (хутлă предложение хутсăррисенчен уйăрмалли тĕп паллă). Хутлă предложенири хутсăр предложенисене çыхăнтаракан мелсем: союзсем, союзла сăмахсем, хыç сăмахсем, аффикссем, пайсен вырăнĕ-йĕрки, интонаци пĕрлĕхĕ.

Хутлă предложенисен тĕсĕсем: 2) çыхăну паллисĕр хутлисем; 1) çыхăну паллиллĕ хутлă предложенисем (сыпăнуллă хутлисем, пăхăнуллă хутлисем).

Çыхăну паллисĕр хутлă предложенисем. Çыхăну паллисĕр хутлă предложенири хутсăр предложенисен çыхăнăвĕ, пĕлтерĕшĕ.

Çыхăну паллисĕр хутлă предложенисенче чарăну палли лартасси.

Чăваш чĕлхи историпе тата халăх культурипе тачă çыхăнни. Пуплев культури. Пуплев нормисем, вĕсем орфоэпире, лексикăра, сăмах пулăвĕнче, морфологире, синтаксисра, орфографире, пунктуацире палăрни. Вариантсем.

Текстра халăх культурипе çыхăннă сăмахсене тупасси, вĕсен пĕлтерĕшне тĕрлĕ словарьпе усă курса ăнлантарасси. Сăмахсемпе пуплев ситуацине шута илсе усă курасси

Тематика планĕ 8 класс

вĕренӳ кĕнеки: Чăваш чĕлхи: 8-9-мĕш класс валли. И.А.Андреев. – Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви. 2009.

№		Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет шучĕ
1		**Куртĕм урок-1с.**	Калаçу урокĕ «Тăван чĕлхе–аттесен пехилĕ»	1
2		**Морфологие вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси-3с.**	Глаголăн формисем	1
3			Наречи. Пулăшу пĕлтерĕшлĕ п/п-сем. Мĕн вăл чĕлхе? Мĕн вăл пуплев? (1 ч)	1
4			Текста çывăх çырнă изложени. «Упа йĕнни»	1
5		**Синтаксис. Пунктуаци-1с.**	Синтаксис мĕн çинчен вĕрентет?	1
6		**Хутсар предложени-7с.**	Предложенисемпе сăмах майлашăвĕ	1
7			Предложенири пĕлтерĕшлĕ сыпăксем. Сăмах майлашăвĕн тытăмĕ	1
8			Предложенири сăмахсен çыхăнăвĕ	1
9			Предложенири сăмахсен йĕрки	1
10			Ыйтусăр тата ыйтуллă предложенисем	1
11			Н.К.Сверчковăн картини. "А.С.Пушкин чăваш	1

			ялĕнче"	
12			Тĕрĕслев диктанчĕ «Тăван çĕршыв» Вĕреннине аса илмелли ыйтусемпе ĕçлени (1 ч)	1
13		**Предложенин грамматика тытаме- 8с.**	Предложени членĕсем. Тĕп членсем	1
14			Подлежащи	1
15			Сказуемăй	1
16			Подлежащипе сказуемăй çыхăнăвĕ	1
17			Н.В.Овчинниковăн «Салам,Çĕр!» ӳкерчкĕ тăрăх сочинени çырасси	1
18			Подлежащипе сказуемăй хушшине тире лартасси	1
19			Асăрхаттару диктанчĕ. Текстри подлежащипе сказуемăя тупасси, вĕсене мĕнле пуплев пайĕнчен пулнине палăртасси (1 ч)	1
20			Тишкерӳ	1
21		**Предложенин кĕçĕн членĕсем-5с.**	Определени	1
22			Дополнени	1
23			Обстоятельство	1
24			Дополненипе обстоятельствăсене чарăну паллисемпе уйăрасси	1
25			Пĕтĕмлетӳ урокĕ (13-21 §§ тăрăх)	1
26		**Пĕр йышши членлă предложенисем - 11 сехет**	Пĕр йышши членсем	1
27			Союзсемпе çыхăнакан пĕр йышши членсем	1
28			Пĕр йышши членсем çумĕнчи пĕтĕмлетӳ сăмахĕсем	1
29			Тĕрĕслев изложенийĕ («Юман» - учебникри 12 хăн., 92 стр.)	1
30			Тĕрĕслев диктанчĕ «Тул çутăлни»	1
31			Йăнăшсемпе ĕçлесси	1
32			Чĕнӳ. Чĕнӳсен предложенири вырăнĕ. Суйлав диктанчĕ	1
33			Чĕнӳ. Чĕнӳсен предложенири вырăнĕ. Суйлав диктанчĕ	1
34			Ĕç хучĕсем çырма хăнăхасси (протокол, акт, заявлени)	1
35			Кӳртĕм сăмахсемпе предложенисем	1
36			Кӳртĕм сăмахсемпе предложенисене чарăну паллисемпе уйăрасси	1
37		**Çыхăнуллă пуплеве аталантарасси – 2 с.**	Пуплев уçăмлăхĕ. Сочинени тата унăн тĕсĕсем. 5 хăн. 114 стр.	1
37			Сочинени	1
39		**Теп членсăр предложенисем-7с.**	Тĕп членсăр предложенисем. Подлежащисĕр предложенисем.	1
40			Подлежащисĕр предложенисем.	1
41			Сказуемăйсăр предложенисем. Суйлав диктанчĕ	1

42			Пĕр тĕп членсăр предложенисем.	1
43			Тулли мар предложенисем. Асăрхаттару диктанчĕ	1
44			Тулли мар предложенисенче чарăну палли лартасси. Н.П.Карачарсковăн «Строительсен бригади» ÿкерчĕкпе ĕçлесси	1
45			Вăхăта улăштарса çырнă изложени(«Хăмпăсем» - ИТП, 1997	1
46		**Предложенири уйрамлатна самахсем - 8 с.**	Уйрăмлатна тени мĕне пĕлтерет?	1
47			Уйрăмлатакан сăмахсем	1
48			Предложенин хăш-пĕр сыпăкĕсене уйрăмлатнин сăлтавĕсем. А.И.Миттовăн «Вăйă карти» картинипе ĕçлесси	1
49			Предложенин хăш-пĕр сыпăкĕсене уйрăмлатнин сăлтавĕсем	1
50			Предложенин хăш-пĕр сыпăкĕсене уйрăмлатнин сăлтавĕсем	1
51			Уйрăмлатнă членсенчи чарăну паллисем. В.А.Немцевăн ÿкерчĕкĕ	1
52			Хутсăр предложенисене тишкерÿ тăвасси. Вĕреннине пĕтĕмлетни. (34-36§§-сем тăрăх)	1
53			Тĕрĕслев диктанчĕ «Чăвашсен тĕп шкулĕ» е «Пăши»	1
54		**Турĕ тата турĕ мар пуплевлĕ предложенисем - 15** с.	Урăх çын сăмахĕсене пĕлтермелли мелсем. Тÿрĕ пуплевлĕ предложенисем	1
55			Тÿрĕ пуплевлĕ предложенисенче чарăну паллисем лартасси	1
56			Диалог, диалогра чарăну палли лартасси. Ăнлантару диктанчĕ «Хĕвел ури»	1
57			Сочинени элеменчĕллĕ изложени(«Таркăн» - ИТП, 1997, 102 стр.)	1
58			Сочинени элеменчĕллĕ изложени(«Таркăн» - ИТП, 1997, 102 стр.)	1
59			Тÿрĕ мар пуплевлĕ предложенисем	1
60			Тÿрĕ мар пуплевлĕ предложенисем	1
61			Вуланă кĕнекене е статьяна хакласа пысăках мар реферат (тезиссем) çырасси	1
62			Цитатăсем, вĕсене чарăну паллисемпе уйăрасси	1
63			Сочинени (Кĕнекери 1-ш хăн. , 166 стр.)	1
64			Тĕрĕслев диктанчĕ «Пăши пăрушĕ»	1
65			Зачет урок. (37-41§§-сем тăрăх)	1
66			Вĕреннине аса илесси	1
67			Вĕреннине аса илесси	1
68			Вĕреннине аса илесе пĕтĕмлетесси	1

9-мĕш класс
(51сехет)
Синтаксиспа пунктуации. Пуплев тата хутшăну. Пуплев ĕçĕ-хĕлĕ. Текст.
Чĕлхен функцирен килекен тĕсĕсем.
Чĕлхе тата культура (39 сехет)

Сыпăнуллă хутлă предложенири хутсăр предложенисене çыхăнтаракан союзсем. Чарăну паллисем лартасси.

Пăхăнуллă хутлă предложени пайĕсем: тĕп предложени, пăхăнуллă предложени. Вĕсене çыхăнтаракан мелсем: союзсем, союзла сăмахсем, хыç сăмахсем, аффикссем, пайсен вырăнĕ-йĕрки.

Пăхăнуллă предложенисен ушкăнĕсем.

Союзлă пăхăнуллă хутлă предложенисем.

Союзла сăмахлă пăхăнуллă хутлă предложенисем.

Хыç сăмахлă пăхăнуллă хутлă предложенисем.

Пайĕсне аффикссемпе çыхăнтаракан пăхăнуллă хутлă предложенисем.

Пайĕсене вырăнĕ-йĕркипе çыхăнтаркан пăхăнуллă хутлă предложенисем.

Хăш-хăш пăхăнуллă хутлă предложенисем тытăмĕпе хутсăр предложени енне туртăнни.

Пăхăнуллă предложенин хутлă предложенири вырăнĕ.

Пăхăнуллă предложени тĕп предложение пĕтĕмĕшлĕн е унăн пĕр-пĕр пайне кăна ăнлантарни. Çак уйрăмлăх хутлă пĕрлĕхĕн интонацийĕнче те палăрни.

Пăхăнуллă предложени тулли мар пĕлтерĕшлĕ сăмаха ăнлантарса содержани енчен унпа пĕрлешсе кайни *(Вăрçă чарăннă çул асатте киле таврăннă).*

Пăхăнуллă хутлă предложенисенче чарăну палли лартасси.

Кăткăс тытăмлă хутлă предложенисем.

2. Предложенири сăмахсен çыхăнăвне палăртасси, çыхăнăва палăртакан мелсене кăтартасси.

Темăпа рема ушкăнĕсене палăртасси, вĕсенчи сăмах йĕркине сăнасси.

Шухăш тĕшшине палăртакан сăмахсене тупасси.

Ыйтуллă тата ыйтусăр предложенисен интонацине сăнасси, вĕсене тĕрĕс вуласси. Калаçура ыйтăва еплерех лартнине сăнасси. Ыйтăва тĕрĕс лартасси.

Подлежащи ушкăнĕпе тема, сказуемăй ушкăнĕпе рема пĕр килнипе килменнине сăнасси. Тĕп членсем хушшине тире лартасси, кĕçĕн членсене (дополненисемпе обстоятельствăсене) чарăну паллисемпе уйăрасси.

Шухăша кура подлежащипе сказуемăя предложенире тĕрĕс вырнаçтарасси.

Пĕр йышши членсене çыхăнтаракан союзсемпе вырăнлă усă курасси. Пĕр йышши членсемпе килĕшӳллĕ пĕтĕмлетӳ сăмахĕ тупасси.

Кӳртĕмсемпе (сăмахсемпе е предложенисемпе) вырăнлă усă курма хăнăхтарасси. Ятарлă чĕнӳ сăмахĕсемпе усă курасси*: аппа, пичче, асатте, асанне, кинемей, мучи* – тăванлăха палăртмалла чухне*; тăванăм, йăмăксем* т.ыт.те – ытти чухне.

Тулли мар предложенисемпе текстра (диалогра е хутлă предложенисенче) усă курасси.

Уйрăмлатнă тата уйрăмлатман сăмахсем предложенин шухăшне еплерех улăштарнине сăнасси.

Диалога тӳрĕ е тӳрĕ мар пуплевпе, юлашкисене диалогпа ылмаштарасси. Ылмаштарнă чух пуплев стилĕ улшăннине сăнасси.

Тӳрĕ тата тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисене тĕрĕс интонаципе калама вĕрентесси.

Çыру ĕçĕнче (хайлавсенче) цитатăсемпе усă курма вĕрентесси.

Хутлă предложенисене хутсăррисенчен уйăрасси. Хутсăр предложенисене пĕр пĕрлĕхе çыхăнтаракан мелсене тупса палăртасси, çав мелсем тăрăх хутлă предложенисен тĕсĕсене уйăрма вĕрентесси.

Сыпăнуллă хутлă предложенисене тĕрĕс интонаципе вуласси. Пĕр текстах тĕрлĕ мелсемпе çыхăнакан хутсăр предложенисемпе йĕркелесе текст ритмипе стилĕ еплерех улшăннине сăнасси

Пăхăнуллă хутлă предложенисене май пур çĕрте сыпăнуллисемпе е союзсăррисемпе ылмаштарасси. Ылмаштарнă хыççăн текст сăн-сăпачĕпе стилĕ, шухăш сĕмĕсем улшăннипе улшăнманнине сăнасси.

Пăхăнуллă хутлă предложенисене хутсăррисенчен уйăрасси.

Пăхăнуллă предложение хутлă предложенире хутлă пĕрлĕхĕн шухăшне кура вырнаçтарма пĕлесси.

Пĕр тĕрлĕ хутлă предложение тепĕр тĕрлипе ылмаштарасси, ылмаштарни предложени содержанине улăштарнипе улăштарманнине сăнасси.

Хутсăр тата хутлă предложенисенче чарăну палли лартас хăнăхăва аталантарасси. Предложенин чарăну палли лартассипе çыхăннă уйрăмлăхĕсене ăнлантарасси.

Культуроведени компетенцине
аталантарма май паракан содержани
Чĕлхе тата культура (12 сехет)

1. Чăваш чĕлхи историпе тата халăх культурипе тачă çыхăнни. Пуплев культури. Пуплев нормисем, вĕсем орфоэпире, лексикăра, сăмах пулăвĕнче, морфологире, синтаксисра, орфографире, пунктуацире палăрни. Вариантсем.

2. Текстра халăх культурипе çыхăннă сăмахсене тупасси, вĕсен пĕлтерĕшне тĕрлĕ словарьпе усă курса ăнлантарасси. Сăмахсемпе пуплев ситуацине шута илсе усă курасси.

Тематика планĕ 9 класс

вĕренӳ кĕнеки: Чăваш чĕлхи: 8-9-мĕш класс валли. И.А.Андреев. – Шупашкар:Чăваш кĕнеке издательстви. 2009.

№	Число	Раздел ячĕ	Урок теми	Сехет
1		Куртем урок	Калаçу урокĕ. «Чăваша чăваш чĕлхи кирлĕ». Предложенири уйрăмлатакан сăмахсем	1
2			Пĕр йышши членсемпе кӳртĕм сăмахсене чарăну паллисемпе уйăрасси	1
3			Тӳрĕ тата тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисем	1
4		Хутлă предложени	Мĕн вăл хутлă предложени?	1
5			Хутлă предложенири хутсăр предложенисене çыхăнтаракан мелсем	1
6			Хутлă предложенисен тĕсĕсем	1
7			Союзсăр хутлă предложенин тытăмĕпе пĕлтерешĕсем	1
8			Союзсăр хутла предложенисенче запятой тата точкăпа запятой лартасси	1
9			Союзсăр хутлă предложенисенче икĕ точка лартасси	1

10			Союзсăр хутлă предложенисенче тире лартасси	1
11			Сочинени евĕр изложени «Свăвăслан пылĕ» (сб.16 с.)	1
12			Союзсăр хутлă предложенисене тишкерӳ тăвасси	1
13			Тĕреслев диктанчĕ. «Çуркунне»	1
14			«Шупашкарăм,савнă Шупашкарам» сочинени	1
15			Сыпăнуллă хутлă предложенисенчи союзсем	1
16			Сыпăнуллă хутлă предложенисенче чарăну палли лартасси	1
17			Сыпăнулла хутлă предложенисенче чарану палли лартасси	1
18			Сыпăнуллă хутлă предложенисене тишкересси	1
19			Тĕрĕслев диктанчĕ «Шурлăх»	1
20			Союзсăр тата сыпăнуллă хутлă предложенисенче чарăну палли лартасси	1
21		Чĕлхе – пуплев	Мĕн вăл пуплев? Пуплев стилĕсем	1
22			Ĕç хучĕсем	1
23		Пăхăнулла хутлă предложенисем	Пăхăнуллă хутлă предложенисен пайĕсем	1
24			Пăхăнуллă предложение тĕп предложенипе çыхăнтаракан мелсем	1
25			Пăхăнулла предложенин хутлă пĕрлехри вырăнĕ	1
26			Пăхăнуллă хутла предложенисенче чарăну палли лартасси	1
27			Пăхăнуллă хутлă предложенисенче чарăну палли лартасси	1
28			Пăхăнулла предложенисен пĕлтерешĕсем. Подлежащи пулакан пăхăнуллă предложенисем	1
29			Сказуемăй пулакан пахăнулла предложенисем	1
30			Определени пулакан пăхăнуллă предложенисем	1
31			Тĕрĕслев изложенийĕ «Хĕллехи вăрманта»	1
32			Тишкерӳ	1
33			Дополнени пулакан пăхăнуллă предложенисем	1
34			Дополнени пулакан пăхăнуллă предложенисем	1
35			Обстоятельство пулакан пăхăнуллă предложенисем	1
36			Пахăнулла хутлă предложенисене тишкерӳ тăвасси	1
37			Хутлă предложенири хутсăр предложенисем тĕрлĕ мелпе çыхăнни	1
38			Хутлă предложенири хутсăр предложенисем тĕрле мелпе çыхăнни	1
39			Хутлă предложенисем. 5 хăн. (275 с.)	1
40			Пуçламăшне панă изложение малалла çырасси	1
41			Тĕрĕслев диктанчĕ «Юрăçă сасси»	1
42		Чăваш çырулăхĕн аталанăвĕпе хальхи	Кивĕ çырулăх, унăн хăш-пĕр палăкĕсем: тĕн кĕнекисем. Н.И.Золотницкий календарĕ т.ыт.те	1

		сăн-сăпачĕ		
43			И.Я.Яковлев – çĕнĕ çырулăхăн никĕсне хываканĕ. Ăна пулăшакансемпе ертсе пыраканĕ	1
44			И.Я.Яковлевпа Н.И.Ашмаринăн туслă çыхăнăвĕ. Чăваш чĕлхин паллă тĕпчевçисем	1
45			Словарь – кĕнекесен кенеки	1
46			Текст, унăн тĕсĕсем. Текстри предложенисене пĕр-пĕринпе çыхăнтармалли мелсем	1
47			Тĕрĕслев диктанчĕ «Хырлăхра»	1
48			Хутсăр предложенири чарăну паллисем	1
49			Хутлă предложени тĕсĕсем, вĕсенче чарăну палли лартасси	1
50-51			Синтаксиса вĕреннине аса илсе пĕтĕмлетесси	1